

В.Є. СЛЮСАРЕНКО

**ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
регіональні аспекти**

Монографія

Ужгород
КП «Ужгородська міська друкарня»
2013

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Інституту економіки та міжнародних відносин УжНУ
від 08 березня 2013 року, протокол № 5

Рецензенти:

Шевчук Л.Т. – завідувач відділу територіальних суспільних систем і просторового розвитку ІРД НАН України, доктор економічних наук, професор;

Ярема В.І. – завідувач кафедри господарського права ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор економічних наук, професор

Слюсаренко В.Є.

С49 Формування інститутів громадянського суспільства: регіональні аспекти /Вікторія Євгенівна Слюсаренко; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2013. – 160 с.
ISBN 978-966-2921-87-8

У запропонованій читачеві монографії узагальнено результати діяльності неприбуткових громадських організацій як важливого інституту громадянського суспільства та суб'єкта соціально-економічних відносин. Автор, застосовуючи системний підхід, розкрив сутність та принципи діяльності неприбуткових організацій Закарпатської області, запропонував методичні підходи до формування механізму регулювання їх розвитку та підтримки.

Для вчених-фахівців, працівників органів державної влади, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 061.2(477)
ББК 66.7(4УКР)

ISBN 978-966-2921-87-8

© В.Є. Слюсаренко, 2013
© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2013

Слово про книгу

Шановний читачу! Перед Вами монографічне дослідження, присвячене висвітленню такої актуальної проблеми, як становлення та розвиток інститутів громадянського суспільства, в структурі яких чільне місце посідають неприбуткові громадські організації. Їх становлення та розвиток – це якісно нова проблема, яка за останній період часу все частіше стає об'єктом серйозних наукових досліджень, привертає увагу вчених, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування до їх діяльності.

Апеляція до функціонування неприбуткових громадських інституцій не випадкова. Вона – результат глибоких трансформаційних процесів, усвідомлення цілком очевидного факту, що громадські організації є несучою конструкцією громадянського суспільства та ефективним інструментом лібералізації соціально-економічних відносин. Принаймні, це означає, що їх діяльність створює передумови для розвитку альтернативної економіки, що ґрунтується на приватній власності, в основу якої покладено творчу активність та ініціативу широких верств населення. Це закладає міцну соціальну базу для успішної реалізації ринкових перетворень в економіці України. Тому не випадково серед першочергових заходів, які вступають у дію у 2013 році, важлива роль відводиться Закону України «Про громадські об'єднання», який передбачає спрощення процедури створення громадських формувань та послаблення контролю з боку держави за їх статутною діяльністю, здійснення статутної підприємницької діяльності.

Зміщення акценту в реалізації ринкових реформ на регіональний рівень господарювання значно активізував проблеми становлення та ефективного функціонування громадських формувань на просторовому рівні.

Активно залучалася до цієї роботи старший викладач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний університет» В.Є. Слюсаренко, яка протягом понад десять років активно досліджує процеси становлення та розвитку неприбуткових організацій Закарпатської області.

Правомірність такого дослідження не викликає жодного сумніву, оскільки саме тут органічно переплітаються ключові питання соціального, економічного, організаційного та інституціонального характеру, що створює підґрунтя для самоорганізації населення для вирішення ключових питань життєдіяльності. В цьому контексті заслуговує на увагу підхід автора до глибокого аналізу діяльності нових нетрадиційних для нас громадських інституцій, які формуються за професійною, просторовою, статусною ознаками. Йдеться про діяльність громадських релігійних, професійних, благодійних, екологічних, культурних, освітніх організацій, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, органів самоорганізації населення, діяльність яких має чітку соціальну зорієнтованість. Звідси робиться вірний висновок про зростання їх ролі в житті суспільства, оскільки їх діяльність спрямована на реалізацію прав людини через надання конкретних послуг населенню в різних сферах економічної життєдіяльності, встановлення ефективних зв'язків між різними групами населення, державними, муніципальними і суспільними структурами.

Наукова новизна і цінність книги «Формування інститутів громадянського суспільства: регіональні аспекти», автором якої є В.Є. Слюсаренко, полягає в тому, що вона не обмежується кількісним аналізом діяльності неприбуткових організацій Закарпатської області, а пропонує системне бачення регулювання їх підтримки та розвитку. Автор зробила предметом науково-прикладного дослідження ряд цілком нових явищ і процесів. Мова йде про теоретичне обґрунтування джерел і факторів розвитку неприбуткових організацій, виклала своє бачення мало-вивченого і до цих пір системно не розробленого механізму регулювання та підтримки неприбуткових громадських організацій, форм і методів управління їх діяльністю. Наведене свідчить про фундаментальну теоретичну підготовку автора. Тому ця праця збагачує економічну теорію як науку, служить науковим підґрунтям розвитку громадських інститутів, що є невід'ємним атрибутом громадянського суспільства.

В.І. Ярема

Магістральним шляхом розвитку українського суспільства є формування соціально орієнтованої демократичної держави, інтегрованої у світове співтовариство на засадах інноваційної моделі розвитку економіки. Вирішення пов'язаного з цим складного вузла соціально-економічних проблем вимагає всебічної розбудови громадських інституцій, що функціонують на засадах самоорганізації і самореалізації, у структурі яких вагоме місце посідають неприбуткові громадські організації (НГО), що становлять ядро так званого «третього сектору»¹.

За своєю природою ці об'єднання є несучою конструкцією громадянського суспільства, охоплюючи значну кількість організацій, фондів і рухів, які утворюють його інституціональну основу і створюють необхідні умови для прояву громадської активності та ініціативи широких верств населення. Неприбуткові громадські організації являють собою складні соціальні спільноти і співтовариства, функцією яких є захист власних законних соціальних, економічних, екологічних, національно-культурних інтересів.

Домінантною ознакою громадських організацій є неприбутковість їхньої діяльності. Неприбутковість з точки зору фінансово-правових відносин проявляється в особливостях оподаткування, тобто звільнення від сплати податку на прибуток, а також від сплати деяких інших податків та зборів за умовами й обмеженнями, встановленими законодавством.

Неприбутковий характер діяльності НГО зміщує їх цілеспрямовуючу функцію в площину реалізації соціальних проблем. Звідси підвищена увага вчених і практиків до глибокого аналізу діяльності НГО в умовах економічної трансформації.

У працях В.Безчасного, Є.Бистрицької, О.Білого, Л.Вербовської, О.Віннікова, В.Гесця, В.Горленко, О.Держалок, О.Задоянчук, В.Куценко, Л.Лайко, Б.Майса, Н.Мікули, О.Михайловської, У.Садової, Л.Семів, А.Шевчук, Л.Янковської, В.Яреми, Т.Яцків та багатьох інших вчених розкриваються різні аспекти діяльності НГО.

¹ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році: Експертна доповідь. - К.: ІІІ «Інтертехнології», 2006. - С. 62.

Разом з тим, дослідження зазначеної проблематики знаходяться на початковій стадії, багато методичних та організаційних аспектів формування механізмів регулювання розвитку НГО, а також форми і методи їх підтримки належним чином не розкриті, а ті нечисленні наукові розробки, що стосуються діяльності неприбуткових організацій, не доведені до рівня практичного використання і не враховують усієї мінливості трансформаційних процесів в українському суспільстві. Ці та інші моменти визначають тему, спрямування, мету, предмет, об'єкт, завдання та інструментарій монографічного дослідження. Звідси випливає актуальність і важливість аналізу діяльності неурядових організацій, що виступають невід'ємним елементом громадянського суспільства.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Методичні підходи до дослідження сутності неприбуткових громадських організацій

Перехід економіки України до ринкових відносин супроводжується утворенням цілісної системи суспільних інститутів, які становлять несучу конструкцію громадянського суспільства, під яким розуміється сукупність недержавних громадських організацій та відносин, які дозволяють людині, або окремим групам, реалізувати інтереси, гарантовані їм Конституцією та законами країни. Принаймні це означає, що найбільш стійким формальним показником конкретного стану громадянського суспільства є наявність або відсутність у ньому відповідних організаційних структур, здатних забезпечити діалог між суспільством і владою. Тому можна погодитися з думкою академіка В.М. Геєця, «що в сучасних умовах під час становлення громадянського суспільства та використання його потенційних можливостей для позитивного впливу на економічний розвиток основну роль мають відіграти громадські організації, діяльність яких створює умови для самоорганізації і самореалізації відповідно до потенційних можливостей окремих суб'єктів господарювання та населення в цілому» [46, с. 326].

З наведеного випливає висновок, що для стабільного розвитку громадянського суспільства важливу роль відіграють громадські об'єднання і рухи, які є його основою і функціонують поряд з іншими структурами, спрямовуючою ланкою діяльності яких є вирішення повсякденних запитів людей, реалізація їх потреб та інтересів, сприяння розвитку місцевої ініціативи, створення умов для самореалізації та самоврядування. Ці об'єднання створюються громадянами для задоволення і захисту їхніх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів. Саме ця обставина, а також апеляція до досвіду індустріально розвинутих країн світу, що мають розбудовані демократичні інститути, невід'ємним компонентом яких є громадські об'єднання, що функціонують в усіх сферах суспільного життя, пояснює динамічний ріст останніх на теренах України, що відображено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Кількість громадських організацій – суб'єктів ЄДРПОУ
за організаційно-правовими формами господарювання,
на початок року, од.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього в Україні	1070705	1133200	1187020	12288881	12585131	1294641
У тому числі						
об'єднань громадян	110005	120591	131995	142692	153381	163691
Кредитні спілки	737	938	1026	1097	1127	1155
Політичні партії	13976	15459	16167	16719	17375	18942
Громадські організації	46682	50706	54862	59321	63899	67696
Релігійні організації	18617	19706	20595	21425	22343	23271
Профспілки, об'єднання профспілок, творчі спілки	15639	17360	20405	22678	24649	26340
Інші професійні організації	180	204	216	235	240	261
Благодійні організації	9590	10319	10988	11660	12267	12860
Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	4159	5295	6848	8549	10329	11956
Органи самоорганізації населення	425	604	888	1008	1152	1210
Інші	850695	892018	923030	12003497	12278369	967259

Примітка. Власна розробка автора.

Аналіз даних таблиці 1.1 засвідчує високу динаміку розвитку громадських організацій, включаючи і неприбуткові. За період з 2006 по 2011 роки загальна кількість громадських організацій в Україні зросла на 48,8%, з них 50 000 легалізованих громадських формувань, з яких 66%, тобто 33 000, є місцевими, всенародними або громадськими організаціями.

Значного розвитку набули нетрадиційні громадські інституції, зокрема об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, кількість яких за досліджуваний період зросла більш ніж у два рази. Швидкими темпами йде процес становлення органів самоорганізації населення, благодійних організацій, різних асоціацій та фондів. Наведене засвідчує позитивну динаміку кількісного збільшення суспільно значимих неприбуткових організацій, під якими ми розуміємо ті, що функціонують у сфері захисту прав власності споживачів, у секторі вирішення соціальних проблем,

екологічній безпеці, створених за професійною ознакою тощо. Їм притаманні такі ознаки, як неурядовий характер, самоуправління і самоорганізація, добровільність членства, некомерційність та неприбутковість.

В Україні громадські організації можуть одержати статус неприбуткових за умови додержання кількох загальних вимог, що їх встановлює ст. 157 Податкового кодексу України, зокрема:

- статус резидента для цілей оподаткування;
- статутна мета організації не передбачає одержання прибутку;
- активи організації не використовуються для вигоди окремих учасників;
- активи організації у разі її ліквідації передаються одній чи кільком іншим громадським організаціям або спрямовуються до бюджету;
- статут громадської організації містить вичерпний перелік видів діяльності;
- доходи, звільнені від оподаткування, не повинні використовуватися для господарської діяльності.

В основному перелік вимог, що висуваються до НГО, вписується в контекст Рекомендацій СМ/Рес (2007) 14, п. 54–56, 60. Тому дуже важливо зняти існуючі бар'єри і надати НГО права, аналогічні тим, що їх мають комерційні структури. Це обумовлено тим, що за своєю соціально-економічною природою НГО є рубіжними структурами громадянського суспільства, надзвичайно важливими з точки зору його повноцінного функціонування, оскільки дозволяють вирішувати проблему захисту прав і свобод громадян, реалізувати інтереси людей. Їх діяльність носить різноплановий характер, що сприяє більш ефективній співпраці людини, суспільства і держави, формуючи новий вектор соціальної комунікації. Це підтверджується результатами моніторингу діяльності неприбуткових громадських організацій. Так, наприклад, серед видів діяльності найбільш поширеними у 2011 році були тренінги та консультування, захист інтересів та їх лобіювання. Організації інформують, навчають і залучають громадян до вирішення проблем життєдіяльності локальних формувань. Це підтверджується значним відсотком організацій, що займаються поширенням інформації – 36, освітянською діяльністю – 29 відсотків.

Разом з тим, ріст кількості НГО, про що мова йшла вище, досягнуто за рахунок організацій, нетипових для становлення засад громадянського суспільства, оскільки понад 80% громадян, охоплених участю в неурядових організаціях, припадає на дві з них – союз ветеранів воєн та чорнобильців.

Незважаючи на достатньо широку мережу неприбуткових громадських організацій, що діють в Україні, вона значно поступається багатьом європейським країнам за співвідношенням питомої ваги неприбуткових громадських організацій до кількості населення країни. Так, наприклад, в Україні на 10 тисяч населення існує понад 11 зареєстрованих громадських організацій, в Угорщині – 46, Хорватії – 85, Естонії – 2016. Крім того, на думку експертів, значна частина із зареєстрованих організацій існує лише формально, а частина епізодично. За різними експертними оцінками, кількість діючих організацій становить не більше 3–4 тисяч. Йдеться про офіційно зареєстровані організації, які працюють не менше двох років та мають досвід реалізації кількох програм та проєктів, користуються довірою і підтримкою населення.

Зростання кількості суб'єктів НГО та їх ролі в розв'язанні соціально-економічних проблем, посилення їх впливу на процеси життєдіяльності значно активізувало науковий пошук дослідників.

Заради об'єктивності слід наголосити, що питання діяльності НГО в більшості наукових праць розглядаються в контексті становлення інституту громадянського суспільства, до того ж в основному з точки зору соціології та політології. Правда, за останній період часу значна частина вчених-економістів, особливо тих, чий науковий інтерес лежить у площині дослідження неринкового сегмента економіки, дедалі частіше апелює до діяльності неприбуткових організацій, або як їх ще часто називають – «третього сектору», оскільки, як уже зазначалося, останні формують несучу конструкцію громадянського суспільства.

Аналіз літературних джерел в агрегованому плані дозволяє виділити три основні аспекти дослідження неприбуткових громадських організацій.

Перший підхід базується на суб'єктних чинниках становлення НГО, на якому акцентують увагу здебільшого представники так званого процедурного підходу. Це в основному дослідники-транзитологи, які спеціалізуються на процесах переходу від недемократичних режимів до демократії.

Предметом їх дослідження є процес «вживлення» НГО в конкретно існуючі умови господарювання, форми і методи їх підтримки, функції, роль та місце в громадянському суспільстві. Транзитологи концентрують увагу на правильності вибору стратегії і тактики діяльності НГО, послідовності та обґрунтованості рішень і дій людей, що ініціюють реалізацію певних цілей, свідомому виборі тих чи інших моделей поведінки, процедурних нормах та організаційних формах діяльності нових громадських інституцій. Прикладом такого дослідження є фундаментальна праця академіка НАН України В.М.Гесця «Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку», в якій цитований вище автор наголошує на необхідності формування «відповідної парадигми суспільствознавства, а також громадських та державних інститутів, здатних забезпечити такий перехід. Здійснення цього можливе тільки в разі наявності інституцій самореалізації суспільства на мікросоціальному рівні, громадських інституцій на загально-суспільному рівні – таких, що здатні захистити людину від проявів вузького корпоративізму та бюрократизму, які особливо розквітли в умовах перехідного періоду». З наведеного неважко зробити висновок, що в структурі інституцій самоорганізації суспільства особлива роль відводиться НГО.

Заслуговує на увагу праця І.Левіна «Економіка і громадянське суспільство», в якій автор обґрунтовує власне бачення запуску сучасної моделі економічного розвитку. Названий автор обґрунтовує сім умов, які забезпечують стабільний економічний розвиток, ключовою з яких є «масове формування громадських організацій». Увага до масового розвитку громадських організацій та необхідність їх підтримки є не випадковою, оскільки останні формують підґрунтя для демократизації економічних відносин, створюють умови для розвитку альтернативної економіки, що ґрунтується на приватній власності та ініціативі громадян. Звідси об'єктивно формуються глибокі зміни у системі трудових відносин, акумулюється потужний потенціал для демократизації відносин економічних, розвитку професіоналізму, відповідальності за результати господарювання. Принаймні це означає, що ефективне функціонування НГО розглядається в якості важливого чинника, що змінює ідеологію економічної політики, вносить у неї елементи гуманізму і спрямовує у площину соціалізації.

Із останніх наукових публікацій цієї тематики заслуговує на увагу колективна монографія «Громадські організації у дискурсі

демократизації суспільства», в якій робиться спроба охопити увесь контекст їх діяльності, що включає політичний, суспільний, економічний та правовий аспекти. Щоправда, поза увагою авторів монографічного дослідження залишилася така важлива проблема, як фінансово-правове регулювання діяльності НГО, а проблема їх нормативно-правового регулювання зводиться лише до обговорення Закону України «Про об'єднання громадян», чого вочевидь недостатньо для створення міцної правової основи для розвитку цих організацій.

Другий напрям дослідження проблеми формують наукові публікації, які стосуються оподаткування НГО, ведення обліку, порядку їх реєстрації. На особливу увагу заслуговує праця О.Віннікова «Реформа оподаткування громадських організацій в Україні», в якій автор зробив спробу, і до того ж не безуспішну, проаналізувати ефективність функціонування громадських організацій (ГО) після прийняття Податкового кодексу в Україні. Для аргументації зроблених висновків автор здійснює порівняльну характеристику діяльності НГО в Україні з аналогічними інституціями в країнах Європейського Союзу та з рекомендаційними положеннями ЄС щодо регламентації їх створення та діяльності.

Проблема оподаткування НГО в умовах глибокої трансформації економіки України набуває особливої гостроти. Це зумовлено тим, що податки за своєю економічною природою можуть відігравати активну стимулюючу роль у розвитку НГО, забезпечувати неперервність процесу їх відтворення. Саме тому податки є важливим каталізатором ефективної діяльності. Разом з тим, відсутність науково обґрунтованої податкової політики є серйозним бар'єром на шляху їх розвитку, оскільки високі податки суттєво обмежують можливості розвитку НГО, зменшують їх роль і вплив на розв'язання багатьох соціальних проблем. Звідси гостра необхідність перетворення податків із фіскального інституту в стимул. У цьому контексті на серйозну увагу заслуговує вчення американського економіста Артура Лаффера, найбільш відомого прихильника теорії економіки пропозицій. Прагнення уряду поповнити казну, збільшуючи податковий тиск, може призвести до протилежного результату, наголошував він, продемонструвавши цей постулат за допомогою своєї відомої кривої.

З першого січня 2011 року набрав чинності Податковий кодекс України (прийнято Законом України №2755 від 02.12.2010

року), що є позитивним сигналом щодо оподаткування ГО в Україні, адже раніше воно мало несистемний характер та регулювалося актами різних рівнів (закони, укази Президента, декрети КМУ, рішення органів місцевого самоврядування тощо). Громадські організації зі статусом юридичних осіб можуть бути платниками шести з-поміж вісімнадцяти загальнодержавних податків, вказаних у ст. 9 Податкового кодексу України, а саме:

- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на прибуток підприємств;
- податок на додану вартість;
- збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- плата за землю;
- мито.

Варто зазначити, що статус неприбутковості в Україні наразі надає право на звільнення організації тільки від податку на прибуток підприємств у цілому, або щодо окремих видів доходів. Із цього стає цілком очевидно, що статус неприбутковості не надає пільг щодо інших податків та зборів. Це лише частково відповідає пункту 57 Рекомендацій CM/Rec (2007), що визнає обов'язком держави допомогу у формі звільнення неурядових організацій від податку на прибуток та інших податків, або обов'язкових зборів у частині доходу від членських внесків, коштів і товарів, отриманих від донорів або держави і міжнародних агентств, інвестиційних доходів, доходів від оренди майна, роялті, господарської діяльності, продажу майна, а також пільг з оподаткування пожертв НГО шляхом виключення їх із податкової бази або надання податкових кредитів.

Так, наприклад, НГО не отримують пільг щодо сплати податків на нерухомість та землю. Все це розминається з існуючою практикою багатьох європейських країн. Безумовно, що ухвалення Податкового кодексу – це лише перший крок на шляху становлення ефективної податкової політики в державі. За ним послідує виважені кроки, спрямовані на вдосконалення податкових відносин, включаючи і взаємовідносини держави і неприбуткових інституцій. Об'єктивність такого висновку ґрунтується на тому, що неприбуткові організації, як і комерційні, платять податки, розміри й види яких міняються залежно від здійснення або не здійснення підприємницької діяльності; є роботодавцями (створено понад два мільйони робочих місць); можуть виробляти різні товари і послуги і реалізовувати їх на ринку.

З першого січня 2013 року набув чинності новий Закон України «Про громадські об'єднання» (№ 4572 від 22.03.2012 р.), який визначає принципи права на об'єднання, гарантованого Конституцією та міжнародними договорами України. Цій події передувала інтенсивна підготовка. Так, з 2005 року всі уряди України щорічно брали на себе договірні зобов'язання перед Радою Європи та Європейською Комісією розробити новий закон про право на об'єднання. У 2007 і 2008 роках Кабінет Міністрів подавав відповідні законопроекти, але обидва були відкликани через зміну уряду.

Тільки альтернативний депутатський проект № 7262-1 кінця 2010 року пройшов спочатку перше читання в травні 2011 року, а після довгих громадських обговорень і дебатів у профільному комітеті Верховної Ради набрав 334 голоси народних депутатів. Проти законопроекту голосувала лише фракція КПУ. Адже чинний Закон «Про об'єднання громадян» № 2460 1992 року в основному відтворює ще норми закону СРСР «Про громадські об'єднання» 90-х. У Росії цей закон діяв до 1995 року, а в Україні за двадцять років дещо модифікований закон піддавався тільки рідкісним і несистемним змінам та його застосування створювало подальші серйозні колізії з Цивільним кодексом та міжнародними договорами.

Зокрема, Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Корецький та інші проти України» від 03 квітня 2008 року визнав, що Закон «Про об'єднання громадян» явно порушує право на об'єднання, як його визначає стаття 11 Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Неправомірні обмеження, на думку Суду, що стосуються мети, структури, видів діяльності (у т.ч. фактичної заборони господарської діяльності), а також територіального статусу громадських організацій. Процедура їх реєстрації оцінюється як надмірно складна і дискримінаційна в порівнянні з іншими юридичними особами. Розширене тлумачення рівності прав членів не дозволяє громадським організаціям залучати волонтерів. А головне, що статuti громадських організацій повинні не просто відповідати законам України – державні органи визнають їх відповідність тільки в разі буквального відтворення текстів законів, як зазначено в п. 43 рішення Суду.

Оскільки в різних законах часто зустрічаються формальні або змістові колізії, кількість відмов у легалізації знову громадських

організацій, за даними сайтів обласних управлінь юстиції, ще в 2010 році коливалася від 0 до 73 відсотків. Більш того, ні органи юстиції, ні навіть державна статистика не мають точних даних про кількість організацій, оскільки їх легалізують різні органи, а їх місцеві осередки до квітня 2011 року могли створюватися як окремі юридичні особи. Але навіть неточні статистичні дані дозволяють оцінити якість гарантій права на об'єднання. Так, зокрема, станом на 2010 рік в Україні на 10 000 жителів було зареєстровано близько 15 громадських організацій у порівнянні з 85 в Угорщині чи 215 організаціями в Естонії, де реєстрація відбувається через електронну пошту за один день.

Звичайно, кращі практики державної політики громадських організацій в різних країнах істотно відрізняються. Однак за основу для розробки нового закону була взята Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі, яка встановлює близько 100 стандартів щодо мети, створення, діяльності та припинення таких організацій.

Згідно з новим законом громадські організації зможуть об'єднувати осіб для здійснення і захисту будь-яких прав і свобод, задоволення суспільних та інших законних інтересів. Чинна редакція дозволяє лише захист інтересів членів організацій, причому членство може бути нефіксованим. Мінімальна кількість засновників громадської організації, яка може діяти на території всієї України, становить дві людини. Чинна редакція вимагає наявності осередків у більшості регіонів (АР Крим, області, міста Київ та Севастополь), а значить, не менше 42 засновників.

Громадські союзи можуть об'єднувати будь-яких юридичних осіб приватного права, тобто створених за ініціативою приватних осіб, а не розпорядженням державних органів або органів місцевого самоврядування. Існуюча ж редакція дозволяє тільки об'єднання юридичних осіб у спілки громадських організацій, наприклад, навіть в організаціях роботодавців власника підприємства повинна представляти тільки фізична особа (керівник), що суперечить принципу добровільної участі в подібних об'єднаннях.

Новий закон вимагає, щоб статuti громадських організацій містили порядок оскарження їх членами рішень, дій та бездіяльності органів управління, оскільки державні суди подібні скарги не розглядають. Скасовано повноваження органів юстиції з контролю за відповідністю діяльності громадських організацій з їх

статутами. Порядок такого контролю досі регулюється тільки Методичними рекомендаціями, що дає широкі можливості для дискримінаційних вимог щодо діяльності громадських організацій на місцях.

Остаточно також визначено, що місцеві осередки громадських організацій є їх відокремленими підрозділами без статусу юридичних осіб. Чинний закон дозволяв ситуації, коли засновники організацій – фізичні особи через суд домагалися розподілу активів організації на користь окремих осередків.

Закон гарантує вільний доступ до інформації Єдиного реєстру громадських об'єднань, у тому числі право копіювання даних. На сьогодні реєстр Міністерства юстиції не включає відомості про громадські організації, легалізовані органами місцевого самоврядування. Визначено і порядок акредитації представництв і філій іноземних неурядових організацій. Зараз їх легалізація здійснюється на підставі постанови КМУ № 145 від 26.02.1993 року.

Нарешті, згідно з Рекомендацією закон вимагає обов'язкових консультацій з громадськими організаціями з питань їх правового статусу та державного фінансування. Чинний закон про такі консультації просто мовчить, а державну підтримку гарантує лише окремим всеукраїнським громадським організаціям, і то на поза конкурентній основі.

Досить приємною для громадських організацій зміною треба визнати і скасування плати за їх державну реєстрацію, а також внесення змін до статутів.

Якщо порівняти остаточний текст закону і його редакцію в першому читанні, легко помітити, що майже всі положення зазнали істотних змін. Як правило, ці зміни спрямовані на максимальне збереження норм чинного закону, тому позитивні зміни мають все-таки частковий характер.

Колишня система державної реєстрації громадських організацій, визначена в 12 статті Закону, залишається надмірно складною у порівнянні з іншими юридичними особами. Зокрема, невідповідність статуту будь-якого закону є підставою для відмови в реєстрації або залишення документів без розгляду.

Причому спрощена процедура судового оскарження таких дій або бездіяльності органів юстиції ще повинна бути визначена окремим законопроектом. Інакше, з урахуванням норм Кодексу

адміністративного судочинства, оскарження зазначених вище численних відмов може тривати мінімум півроку.

Обмеження на використання загальних найменувань державних органів (наприклад, комітет, служба, агентство і т.д.) не має очевидних підстав, враховуючи перманентні адміністративні реформи. Але протягом п'яти років після вступу закону в силу багато відомих організацій будуть змушені змінити свої найменування.

У статті 21 нового закону гарантується право громадських організацій самостійно вести підприємницьку діяльність – якщо це прямо передбачено в їх статутах. Треба зазначити, що редакція статті 24 чинного закону з 3 квітня 2012 року, після прийняття ініційованих Кабміном поправок, дозволяє громадським організаціям самостійно вести господарську діяльність без мети одержання прибутку. І саме цю редакцію варто було б відтворити у новому законі. Адже метою громадських організацій не може бути отримання прибутку, а пряма вказівка в статуті на підприємницьку (тобто з метою отримання прибутку) діяльність спричинить значні перешкоди в отриманні громадськими організаціями статусу неприбутковості в органах податкової служби.

Новий закон встановлює дуже суворі тимчасові рамки для визнання безстрокового права на об'єднання. Повідомлення про створення громадської організації без статусу юридичної особи є обов'язковим не пізніше ніж через 60 днів після установчих зборів. Однак повідомлення може бути «не прийняте» органом юстиції, оскільки в разі неподання документів на реєстрацію громадської організації зі статусом юридичної особи протягом 60 днів після установчих зборів така організація вважається нествореною. У чинному законі подібних обмежень не встановлено взагалі.

Реорганізація громадських організацій дозволяється тільки у формі приєднання до іншої громадської організації. Законодавці заборонили злиття або поділ громадських організацій, а також їх перетворення в інші непідприємницькі товариства (наприклад, благодійні товариства або обслуговуючі кооперативи). Підставою такого обмеження стала нібито суто природа громадських об'єднань, яка не дозволяє передачі або успадкування права членства. Невідомо, як це стосується юридичних осіб – членів громадських об'єднань. Але практичні наслідки цілком очевидні – членам організації, які приєднуються до іншої громадської організації, не гарантується участь в органах управління нової

організації, як це зазвичай відбувається при реорганізації інших юридичних осіб.

Нарешті, хоча новий закон уточнив порядок заборони організацій на підставі рішень адміністративних судів, досить забавно виглядає право органів юстиції на «відмову у визнанні» рішення громадської організації про саморозпуск (стаття 26).

Очевидно, прийняття нового закону є важливим кроком в адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу щодо забезпечення права на об'єднання. Проте в законі враховані далеко не всі важливі стандарти Рекомендації КМ Ради Європи про громадські об'єднання, особливо щодо підстав відмови в їх реєстрації. Це означає, що після певного перехідного періоду поправки до нового закону знову повинні стати на порядку денному українського парламенту.

Крім того, виконання нового закону вимагає прийняття поправок до приблизно двохсот інших законів України, зокрема до Кодексу адміністративного судочинства та Кодексу про адміністративні правопорушення.

Нарешті, не менш важливим є зміна практики органів реєстрації громадських об'єднань з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини – в Україні за ці обидві функції відповідає Міністерство юстиції, як і за надання безоплатної правової допомоги. Тому ефективна взаємодія громадських організацій, недержавних суб'єктів правової допомоги та органів юстиції, а також відповідний облік адміністративними судами рішень Європейського суду з прав людини є ключовими факторами для забезпечення права на об'єднання в Україні.

Закон «Про громадські об'єднання» створює нові інституційні засади подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні та є одним із найважливіших інституційних законів у сфері розвитку громадянського суспільства. Закон привертає особливу увагу до важливості і актуальності налагодження суспільного діалогу, створення правових засад для дієвого активного суспільства.

Крім того, дає можливість стверджувати, що Україна виконує зобов'язання, які випливають з її членства у Раді Європи. При прийнятті закону «Про громадські об'єднання» Україна повністю взяла до уваги Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи стосовно діяльності неурядових організацій. Таким чином, можна зробити висновок, що закон має серйозне європейське спрямування

і дозволить розвиватися дієвому, активному громадянському суспільству.

Віднині громадським об'єднанням надається можливість і право діяти на всій території держави незалежно від місця та рівня реєстрації. Тепер юридичні особи можуть брати участь у створенні громадських спілок. Надзвичайно важливою, з точки зору дійсно реальної спроможності громадського громадянського сектору, є нова можливість – право займатися підприємницькою діяльністю, яка пов'язана насамперед із забезпеченням мети, завдань, які передбачені для того чи іншого об'єднання у його статуті, що це може бути лише діяльність, яка не має на меті отримання прибутку. Це серйозна стимуляція для діяльності громадських об'єднань.

Не менш важливим нововведенням є спрощення реєстраційних процедур щодо громадських об'єднань. Суттєво спрощуються ці процедури як за своїм порядком, так і за строками розгляду відповідних документів, які подаються на реєстрацію. Зокрема, за новим законом до семи днів скорочується термін реєстрації громадських об'єднань та чітко визначається перелік документів для реєстрації того чи іншого громадського об'єднання, вказується вичерпний перелік підстав, які можуть стати причиною відмови у реєстрації громадського об'єднання чи повернення документів на доопрацювання, чітко регламентуються і скорочуються до мінімуму процедури перевірки. Тобто виключається зволікання з реєстрацією громадських об'єднань. Принцип правової визначеності у питанні реєстрації громадських організацій є тепер домінуючим та віднині всі процедури регламентовані і пов'язані виключно з підставами утворення громадських об'єднань і внесення змін до статутних документів. Орган реєстрації, у свою чергу, перевіряє статут виключно на відповідність Конституції та законам України. На відміну від попередньої практики, законом скасовується перевірка статутних чи інших документів на відповідність підзаконним нормативним актам. Це серйозний демократичний момент, який дійсно забезпечує верховенство права у питаннях реєстрації громадських організацій.

Надзвичайно важливо, що первинна реєстрація громадських об'єднань відтепер є безкоштовною. Це надзвичайно важливі моменти, які дають нам можливість говорити про дійсно демократичний підхід до процедур утворення громадських об'єднань, а також забезпечення реальних гарантій і можливостей їх діяльності.

При цьому слід акцентувати, що НГО в основному діють у таких галузях, де створюються суспільні блага й послуги, що характеризуються високим рівнем витрат і низькими доходами (або навіть відсутністю доходів) (громадські організації, охорона здоров'я, культура, мистецтво й т.д.).

Комерційні організації не виявляють зацікавленості до діяльності в цих сферах внаслідок низької ефективності виробництва, а точніше – рівня прибутковості. Внаслідок цього задоволення суспільних потреб покладається саме на НГО. В цьому полягає специфічність неприбуткового сектору як складового елементу економіки.

Але цим його роль і значення не обмежуються, тому що діяльність НГО є фактором розвитку економіки в цілому. Це обумовлено тим, що, реалізуючи товари й надаючи послуги, неприбутковий сектор насичує ринок і розвиває інфраструктуру послуг для небагатої частини суспільства. Надаючи допомогу найменш захищеній частині населення, НГО тим самим знижують рівень бідності і збільшують кількість потенційних покупців для бізнесу і платників податків для держави. Тобто стимулюють попит населення, що має важливе значення для розвитку виробництва.

Крім цього, неприбутковий сектор пропонує не тільки нових клієнтів, але й нові ідеї (недержавне надання соціальних послуг, медичне обслуговування, діяльність психологічних служб, інновації і т.д.).

Як фактор розвитку економіки, неприбутковий сектор знімає частину турбот з держави з розв'язання соціальних проблем, зменшує її видатки, що логічно веде до зменшення податкового тягаря й економічного росту. Він лобіює економічні інтереси і сприяє вирішенню багатьох економічних проблем за допомогою різних об'єднань, асоціацій, союзів (наприклад, за допомогою Асоціації фермерських господарств, Асоціації українських банків, Асоціації підприємств і т.д.). Діяльність НГО здійснює дедалі більший вплив на формування соціально-економічної політики на місцевому, регіональному, національному і навіть на світовому рівнях (яскравий приклад – виступ антиглобалістів у м. Генуя в 2001 році під час саміту лідерів країн, що входять до складу «великої вісімки»; іншим прикладом є діяльність рад суспільного контролю при місцевих адміністраціях і т.д.).

Не можна не брати до уваги і те, що НГО є об'єктом вітчизняних та іноземних інвестицій, одержуючи гранти, благодійну допомогу, членські внески і т.д.; окремі неприбуткові

організації (наприклад, фонди) зосереджують значні фінансові ресурси і розподіляють їх між різними суб'єктами (наприклад, суб'єктами малого підприємництва). Діяльність НГО супроводжується посиленням конкуренції за одержання фінансових ресурсів, замовлень, грантів, участь у різних конкурсах, що, у свою чергу, веде до підвищення якості товарів і послуг, розширення їх асортименту.

Крім того, їхня діяльність (особливо різних асоціацій і союзів) сприяє інтенсивному нагромадженню й обміну інформацією про наявні соціально-економічні проблеми й шляхи їхнього вирішення, узагальненню і впровадженню вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Базуючись на теорії циклічності розвитку економіки, з огляду на те, що Україна перебуває на етапі переходу від індустріального суспільства до постіндустріального, який характеризується розширенням сфери послуг (основної сфери діяльності НГО), а також підвищенням уваги до екологічних проблем (які НГО активно й успішно розв'язує), підвищенням рівня життя населення (головної мети діяльності НГО) й іншими характеристиками, не вдаючись до гіперболізації, можна прогнозувати подальше зростання ролі НГО в суспільстві.

Наведене переконливо свідчить про необхідність внесення суттєвих коректив у податкову політику держави, яка повинна обов'язково враховувати реальні процеси, що відбуваються в суспільстві й економіці. Йдеться про надзвичайно важливу проблему – ступінь зрілості економічної системи повинен супроводжуватися глибокими змінами в інституціональному середовищі, інакше фактор розвитку може перетворитися на його гальмо.

Синергетичний ефект від взаємодії НГО з підприємницьким сектором та державними структурами досягається завдяки:

- спрямуванню особливих навичок, можливостей та інтересів кожного з секторів на визначення спільних для всіх проблем і способів їх вирішення за допомогою потенціалу, правочинності та прозорості, які не властиві жодному із секторів поодиноці;

- мобільності ресурсів завдяки об'єднанню людського, технічного, інформаційного, матеріального та фінансового потенціалу усіх секторів;

- більшій поінформованості щодо пріоритетів, потреб та ролей кожного з секторів, що сприяє створенню більш інтегрованого та стабільного суспільства;

– створенню динамічних контактних мереж, що пропонують канали впливу, які залучають широкі кола суспільства і впливають на політичні програми;

– заміні конфлікту співпрацею для всіх учасників.

З точки зору часу та ресурсів конфлікт, на відміну від співпраці, коштує дорого, навіть якщо думка про співпрацю дається нелегко. Можна відмітити й інші переваги соціального партнерства, однак достатньо і цих, щоб зрозуміти його нову природу в умовах соціально-економічної трансформації суспільства завдяки розширенню його суб'єктної бази. Включення в процес тристороннього партнерства громадських організацій, що є новим елементом, формує реальний механізм управління розвитком територій за рахунок розроблення та реалізації спільних життєво важливих для них програм та проєктів.

Отже, окреслені вище напрями наукових досліджень закладають надійний фундамент для подальшого дослідження місця і ролі громадських організацій в еволюційному поступі суспільства. Їх незаперечним здобутком є розуміння того, що громадські (неприбуткові) організації є невід'ємною складовою розвитку громадянського суспільства в Україні, оскільки їх діяльність створює об'єктивне підґрунтя для самоорганізації суб'єктів господарювання та населення в цілому, тобто двох ключових принципів функціонування демократичного суспільства. Значний розвиток отримали питання структуризації НГО за різними кваліметричними параметрами, що має важливе значення для практики регулювання їх розвитку.

Разом з тим, з поля зору дослідників дуже часто випадає територіальна складова системи функціонування НГО. А між тим глибокий науковий аналіз діяльності НГО, як правильно відмічає У.Я. Садова, «у територіальному аспекті збільшення кількості та різновидів неприбуткових організацій має свої особливості»¹. Зміщення акценту в дослідженнях НГО у просторову площину є об'єктивною підставою для висновку, що на їх становлення та ефективне функціонування важливий вплив здійснюють локальні чинники – географічне середовище, щільність населення, домінуючий господарсько-економічний уклад, відносини власності, культурно-історичні традиції, ступінь розвитку потреб та інтересів громадян. Зазначені чинники детермінують динаміку розвитку

¹ Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку / У.Я.Садова. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – С. 157.

НГО, посилення їх ролі і впливу на розв'язання соціально-економічних проблем. Їх дія значною мірою залежить від сформованості нормативно-правової бази регулювання їх діяльності, яка сьогодні не може вважатися завершеною і потребує окремого аналізу.

Базовим документом, що регламентує діяльність НГО, є Конституція України, ст. 36 якої декларує, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей»¹.

Таким чином, Конституція України, з одного боку, відкриває простір для розвитку громадських організацій, а з другого – об'єктивно зумовлює потребу у розробленні та прийнятті законів прямої дії, що регулюють їх діяльність.

На законодавчому рівні діяльність НГО в Україні регулюється законами України «Про об'єднання громадян», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про пенсійне забезпечення», а також Господарським, Цивільним та Податковим кодексами України, що мають характер нормативних документів і прийняті на виконання законів.

Подальший розвиток правове становлення НГО знаходить у ч. 1 ст. 1 Господарського кодексу України, яка визначає характерні ознаки некомерційної господарської діяльності, серед яких головним є те, що зазначена діяльність спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Отже, формальним основним критерієм розмежування господарської комерційної діяльності (підприємництва) і некомерційної є наявність мети одержання прибутку. Однак необхідно також враховувати ту обставину, що відсутність мети одержання прибутку автоматично не означає її фактичного неотримання некомерційними суб'єктами господарювання. У такому випадку додатковим критерієм розмежування цих суб'єктів господарювання є порядок розподілу отриманого прибутку та його витрата і оподаткування².

¹ Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28. 06. 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – С. 141.

² Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – С. 133.

За загальним правилом, некомерційним суб'єктам господарювання забороняється розподіляти чистий прибуток від господарської діяльності між окремими особами (засновниками, членами, посадовими особами, директорами, а також іншими тісно пов'язаними з ними фізичними і юридичними особами), що з огляду на своє положення можуть скористатися ним з метою особистого збагачення. Однак тут можуть бути, згідно із законами, окремі винятки, наприклад, щодо справедливої винагороди за надані організацією послуги – наприклад, за послуги, що надаються кредитними спілками¹.

Відмітимо, що в Господарському кодексі у статті 4.2 визначаються сфери і суб'єкти господарювання, які можуть займатися некомерційною діяльністю. У сферах, де встановлена заборона на заняття підприємництвом, суб'єкти господарювання державного і комунального секторів економіки (ст. 22 і 24 ГК і коментар до них) можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність. Види економічної діяльності, в яких забороняється підприємництво, зазначені в ст. 12 ГК. Некомерційна діяльність, яку мають право здійснювати неприбуткові організації, визначається відповідно до законів України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р., «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р., «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р., «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р., «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р., «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р., «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 р. тощо. НГО самостійно вибирають вид некомерційної діяльності, що його мають на меті здійснювати відповідно до цілей і задач, встановлених статутними документами і не заборонених чинним законодавством. А пряма заборона на заняття некомерційним господарюванням визначається ч.1 ст. 8 Господарського кодексу для органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб і є наслідком загальної заборони, встановленої відповідно до ст. 157 ПК від 23.12.2010 р.², згідно з якою органи державної влади України, органи місцевого самоврядування включені до переліку неприбуткових установ (організацій). Такі організації в установлених законодавством випадках можуть надавати платні послуги.

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – С. 126.

² Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Важливим для наукового дослідження є те, що законодавство передбачає різноманіття організаційних форм суб'єктів некомерційної господарської діяльності, які можуть утворюватися у формі об'єднання громадян, неприбуткової громадської організації, благодійної організації, благодійного фонду (фундації, місії, ліги тощо). Конкретна організаційно-правова форма некомерційного суб'єкта господарювання визначається законом і залежить від виду некомерційного господарювання, цілей діяльності, правового режиму майна суб'єкта господарювання. Стаття 4.1 Господарського кодексу визначає також майнову основу заняття господарською діяльністю некомерційними суб'єктами господарювання. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління. При цьому право оперативного управління визначено як речове право, на основі якого суб'єктами господарювання здійснюється винятково некомерційна господарська діяльність. Загальні положення щодо порядку створення державної реєстрації, діяльності, реорганізації і ліквідації суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, закріплені в главі 6 ГК. Особливості створення, реєстрації, реорганізації і ліквідації окремих організаційних форм некомерційної господарської діяльності встановлено статтями 21, 76, 78, 111, 112, 130, 131, 279 Господарського кодексу і спеціальними законами, вказаними автором вище.

Необхідно наголосити на найважливішому аспекті діяльності неприбуткових організацій, а саме: об'єднання громадян в обов'язковому порядку повинні бути легалізовані відповідно до ст. 14 Закону України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. У разі реєстрації об'єднання громадян набуває статусу юридичної особи. Положення про порядок легалізації об'єднань громадян затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 р. № 140, а державна реєстрація як суб'єкта некомерційного господарювання тягне за собою поширення на діяльність такого суб'єкта правових приписів щодо некомерційного господарювання. Законодавство визначає зміст і специфіку діяльності, якою займається суб'єкт господарювання. Якщо господарська діяльність останнього не підпадає під визначення, сформульоване в ч. 1 ст.52 Господарського кодексу і має ознаки комерційної діяльності згідно зі ст. 42 Господарського кодексу, то відповідно до ч. 3 цієї статті на діяльність такого суб'єкта господарювання будуть поширюватися

правові положення не глави 5 Господарського кодексу, а правил про господарську комерційну діяльність¹.

З вищенаведеного випливає, що на суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, поширюються загальні вимоги щодо регулювання господарської діяльності з урахуванням особливостей її здійснення різними суб'єктами господарювання, які визначаються Господарським кодексом та іншими законодавчими актами. При укладенні трудового договору (контракту, угоди) суб'єкт господарювання, що здійснює некомерційну господарську діяльність, зобов'язаний забезпечити належні і безпечні умови праці, її оплату не нижчу визначеного законом мінімального розміру, а також забезпечити інші соціальні гарантії, передбачені законом. Податкове законодавство, наприклад, визначає для неприбуткових установ і організацій у ряді випадків особливий механізм оподаткування. Він поширюється, зокрема, на сплату податку на прибуток такими установами й організаціями відповідно до ст. 157 Податкового кодексу України від 23.12.2010 р.²

Погоджуючись з думкою науковця О.В.Дзери наголосимо, що правами юридичних осіб наділяються не тільки колективні утворення, які діють з метою одержання прибутку, а й установи, об'єднання громадян, релігійні організації тощо. Не ставлячи за мету одержання прибутку, ці організації, однак, виступають учасниками цивільних відносин, набувають майнові та особисті немайнові права та обов'язки. Такі непідприємницькі юридичні особи мають особливий правовий статус. Коментована норма відносить до непідприємницьких товариств ті, що не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Вказані суб'єкти утворюються і функціонують за загальними правилами, визначеними стосовно товариств у цілому.

Автор погоджується з висновком правника О.В.Дзери про те, що аналіз діючого в Україні законодавства дає підстави вважати, що непідприємницькі товариства так само, як і установи, не можуть займатися діяльністю, головною метою якої – отримання прибутку. Водночас Цивільний кодекс закріпив право непідприємницьких товариств здійснювати підприємницьку діяльність. Спосіб та

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – С. 129–130.

² Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

форми такої діяльності визначаються окремими законодавчими актами. Так, згідно із ст. 24 Закону України «Про об'єднання громадян» зареєстровані об'єднання громадян можуть здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством. Створені об'єднаннями громадян установи та організації зобов'язані вести оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, зареєструватись в органах державної податкової інспекції та вносити до бюджету у порядку і розмірах, передбачених законодавством, податки і збори. Крім комерційних організацій, як зазначалось вище, існують також неприбуткові організації. Податковий кодекс України чітко окреслює види неприбуткових організацій, дає їх визначення. Автор вважає за необхідне систематизувати види та визначення неприбуткових організацій (таблиця 1.7, підрозділ 1.3).

Як уже зазначалося вище, Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436–IV, Цивільний кодекс від 19 червня 2003 р. № 980 – IV, Податковий кодекс України від 23.12.2010 р. № 2755–VI, Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. № 2460–XII, «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. № 531/97–ВР, «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р. № 1192–XIV, «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07.10.1997 р. № 554/97–ВР, «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. № 1788–XII, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058–IV, «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057–IV, «Про кредитні спілки» від 20.12.2001, № 2908–III, «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. № 987–XII, «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 р. № 2866–III, «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. № 1045–XIV та інші нормативно-правові акти регламентують некомерційну діяльність, яку можуть здійснювати НГО. Тому, досліджуючи саме неприбуткові громадські організації, можемо зробити висновок, що неприбуткова організація з моменту реєстрації в органах юстиції набуває права юридичної особи. Відтак неприбуткова громадська організація характеризується всіма ознаками, що їх має юридична особа: майновою відособленістю; організаційною єдністю; правоздатністю; самостійною

відповідальністю. Але, на відміну від комерційних організацій, перелік організаційно-правових форм яких наведений у статті 45 Господарського кодексу України, перелік форм неприбуткових організацій є відкритим і поряд з передбаченими в Господарському кодексі включає інші форми, установлені окремими законами.

Разом з тим, діюче в Україні законодавство, що регламентує діяльність НГО, потребує подальшого удосконалення, особливо в частині реєстрації та легалізації останніх. Суть проблеми полягає в тому, що існуючі нормативно-правові акти ставлять їх у нерівне становище порівняно з підприємницьким сектором. Прикладом цього є нерівність при їх реєстрації, що прив'язується до територіального принципу.

Основною проблемою НГО є відсутність права займатись підприємницькою діяльністю, що суттєво обмежує їх можливості та функції. На це накладається жорсткий перелік прав стосовно дозволених видів діяльності. Суперечливими є норми щодо статусу НГО. Сьогодні існує два статуси, пов'язані із звільненням від оподаткування: статус неприбуткової організації, який присвоюється їй після внесення в Реєстр неприбуткових організацій, та статус благодійної організації, зареєстрованої відповідно до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації». Якщо громадська організація здійснює платні послуги, не передбачені статутними цілями, вона підлягає виключенню з Реєстру неприбуткових організацій, що тягне за собою відміну всіх податкових пільг. Невирішеною залишається проблема розподілу майна та доходів, отриманих ГО в разі їх ліквідації. Законодавством визначено, що майно, яке залишається на момент ліквідації, передається в державний бюджет. Тому можна погодитись із думкою Н.Боржеллі та А.Ткачук про те, що засновники та члени ГО мають мати право на безкоштовне отримання за час діяльності організації майна та частини отриманого доходу. До речі, така практика існує в багатьох європейських країнах.

Отже, аналіз наукових публікацій з проблем розвитку та підтримки НГО в сукупності з діючою нормативно-правовою базою вказує, з одного боку, на необхідність посилення уваги з боку вчених до їх діяльності, а з другого – на нагальну потребу приведення у відповідність правового поля їх діяльності до потреб громадянського суспільства.

1.2. Теоретичні основи розвитку неприбуткових громадських організацій

Зміщення акценту в реалізації ринкових реформ на регіональний рівень господарювання передбачає активну участь населення у вирішенні локальних соціально-економічних завдань. Ідеться про самоорганізацію населення, оскільки жодна особа, організація або орган влади не в змозі самостійно вирішити всі проблеми економічної життєдіяльності просторових суспільних систем. Досвід незаперечно доводить, що для цього потрібна консолідація зусиль владних структур, органів місцевого самоврядування та недержавних (некомерційних) інституцій. Такі партнерські відносини є не тільки важливим інструментом розв'язання складних проблем на місцевому рівні господарювання, а й невід'ємним компонентом громадянського суспільства, до побудови якого ми прагнемо. Звідси підвищена увага до розвитку і підтримки неурядових організацій як реального інституту громадянського суспільства і можливостей використання закладених у ньому ресурсів для соціального й економічного поступу.

В Україні, за незначним винятком, немає глибоких системних досліджень діяльності некомерційних організацій, хоча потреба в них з боку суспільства постійно зростає. Особливої ваги набувають проблеми типологізації некомерційних структур за функціональною ознакою, аналіз причин, що гальмують їх розвиток, дослідження впливу базових інститутів ринку на їх діяльність. Саме ці проблеми є об'єктом аналізу в монографічному дослідженні.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації докорінно змінив уявлення про чинники і важелі економічного зростання, співвідношення різних факторів розвитку, роль і місце людини у цивілізаційному процесі. Досвід економічно розвинених країн та країн, яким вкрай необхідно здійснити економічний «прорив», свідчить про вирішальне значення людського капіталу, необхідність формування ефективних механізмів соціального захисту особи та суспільства, створення можливостей для реалізації соціальної ініціативи шляхом самоорганізації і саморегулювання людського соціуму¹. Це передбачає, як правильно відмічає В.Новіков, розширення кола суб'єктів соціальної політики і

¹ Братковський М. Л. Формування механізмів реалізації публічної влади на підставі довіри: дис. ... док. наук з держ. упр./М.Л. Братковський // – Донецьк, 2010. – 443 с.

становлення інститутів громадянського суспільства, здатні визначити і реалізувати сучасні напрями соціального самозабезпечення і самоврядування. Цілком очевидно, що в якості нових суб'єктів соціальної політики виступають недержавні неприбуткові інституції як невід'ємний компонент громадянського суспільства. Це юридичні особи, що не мають на меті отримання прибутку від діяльності організації. Такою є домінуюча ознака їх функціонування. Однак у Податковому кодексі України критеріальні рамки віднесення до неприбуткових організацій дещо розширюються. Так, наприклад, у статті 14.1.121 до вимог неоподаткування додається зміст основної діяльності. Таким чином, законодавець основу діяльності неприбуткових установ та організацій ставить двома критеріями – відсутність прибутку та зміст основної діяльності. Саме вони визначають їх соціально-економічну сутність, специфіку функціонування, організацію управління, механізми мобілізації фінансових ресурсів для організації своєї діяльності. Досягнення некомерційних цілей в економічній літературі прийнято називати соціальним ефектом, на противагу економічному ефекту (прибутку). Звідси стає очевидним, що основною метою діяльності є задоволення соціальних потреб громадян, що включає не лише реалізацію господарських завдань, але і соціокультурних, духовних, політичних, екологічних проблем. Таким чином, стає очевидним, що неприбуткові організації – важливий компонент соціальної складової економіки, що функціонує як її масштабний сектор з розгалуженою і складною структурою, що надає не лише «традиційні» послуги, а й ті, які з'явилися у ринкових умовах (сервісне обслуговування, вироблення продукту, інформаційні послуги тощо). Цілком очевидно, що множинність функцій, що реалізуються неприбутковими інституціями, є ключовим чинником підвищення їх ролі в процесах забезпечення життєдіяльності. Це проявляється в першу чергу в посиленні їх впливу на діяльність органів місцевого самоврядування та державного управління у вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку території, підтримці перманентного зв'язку з населенням, що дає їм можливість гнучко реагувати на задоволення його потреб та інтересів. За останній період часу НГО стали серйозними партнерами при розробленні регіональних концепцій та програм соціально-економічного розвитку. Відповідно до проміжної оцінки проекту UNITER, проведеної в середині 2010 року, близько 80% опитаних регіональних організацій вказали на значне поліпшення

в управлінні та комунікації з місцевою владою. Однак лише 25% респондентів погодилися з цим твердженням на національному рівні. Посилюється їх вплив на розв'язання проблеми зайнятості населення, оскільки кількісне збільшення НГО супроводжується розширенням сфери докладання праці. Дуже важливо, що діяльність НГО супроводжується залученням широких верств населення в розбудову державотворчих процесів, демократизацію економічних відносин, проникненню у всі сфери суспільного життя. Принаймні це означає, що діяльність НГО створює соціальну базу для реалізації і підтримки економічних реформ у країні. Без активної підтримки з боку широких верств населення ринкові реформи приречені на невдачу.

Втім, незважаючи на важливість виконуваних функцій, як правильно відмічає У.Я. Садова, «сьогодні немає належного аналізу ролі неприбуткових організацій».

У тих нечисленних наукових публікаціях, що стосуються НГО, їх діяльність в основному пов'язується зі становленням і розвитком громадянського суспільства¹⁻⁶. Що ж стосується їх соціально-економічної значимості, то цей аспект дослідження не отримав належного розвитку. Звідси гостра необхідність у теоретичному аналізі їх діяльності, поглибленні понятійно-категоріального апарату, дослідженні специфіки їх функціонування та з'ясування їх відмінностей від неприбуткових державних установ. На особливу увагу заслуговує дослідження гносеологічної природи сутності НГО, факторів їх розвитку, що може бути успішно реалізовано з позиції інституціональної теорії, а саме впливу ключових інститутів ринку – приватної власності на засоби виробництва, свободи підприємництва і вибору, особистого

¹ Економіка підприємства: Підруч. / Під ред. проф. О.І.Волкова. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 316 с.

² Ерфан В.Й. Продовольча безпека регіону і засоби її досягнення: дис. ... канд. екон. наук // В.Й. Ерфан // – Ужгород, 2011. – 208 с.

³ Міжнародна декларація принципів діяльності неурядових організацій. – Львів: Товариство Лева, 1999. – 16 с.

⁴ Москаленко В.В. Методологічні засади дослідження економічної соціалізації особистості / В.В. Москаленко // Проблеми загальної та педагогічної психології. – К., 2006. – Т. 8. – Вип. 1. – 477 с.

⁵ Сокол І.І. Стратегічний потенціал соціально-економічного розвитку регіону: дис. ... канд. екон. наук / І.І. Сокол // – Ужгород, 2010. – 255 с.

⁶ Фінансування НГО в Україні: аналітичне дослідження. Інститут громадянського суспільства. – К., 2005. – 40 с.

інтересу, конкуренції, обмеженого впливу держави на розв'язання важливих соціальних завдань. Ступінь розвитку базових інститутів ринку перебуває в тісній кореляції з ефективністю функціонування НГО.

Теоретичний аналіз сутності НГО в першу чергу вимагає поглиблення понятійно-категоріального апарату об'єкта дослідження. Це зумовлено тим, що кінцевого змісту поняття неприбуткових громадських організацій ще досі не встановлено, існуючі розрізняються за змістовим навантаженням. Не дає відповіді на це питання функціонуюча нормативно-правова база регулювання їх діяльності. Якщо порівняти визначення поняття «об'єднання громадян», «громадська організація» з визначеннями категорій «непідприємницьке товариство», «неприбуткові підприємства, установи, організації», «некомерційна господарська діяльність», що даються в рамках для діяльності громадських організацій в Україні законами «Про об'єднання громадян», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про творчі спілки», а також дефініції, що містяться у Цивільному, Податковому та Господарському кодексах, то можна дійти висновку, що значною мірою вони розглядаються як синоніми. Існуюча тавтологія поняття не має під собою достатньої наукової аргументації і вимагає суттєвого поглиблення останньої. Методологічною базою дослідження сутності понятійно-категоріального апарату об'єкта дослідження може бути розуміння сукупності певних видів економічної діяльності, що на практиці матеріалізується в різних організаційно-правових формах. Йдеться про виробничу, комерційну, фінансову, інноваційну, страхову та інші види діяльності. З цих теоретико-методологічних засад стає очевидним, що категорія «непідприємницьке товариство» включає в себе сукупність економічних відносин, що виникають між членами товариства метою яких не є здійснення виробничих функцій, тобто виробництво товарів з метою отримання прибутку. Організаційно вони формуються шляхом об'єднання громадян та їх майна для реалізації і надання різних послуг – побутових, інформаційних, створення духовних благ тощо. По суті вони сконцентровані на тих видах діяльності, які перебувають поза сферою інтересів підприємницьких структур. Однак це в жодному разі не означає їх відособленості від бізнесових структур. На поверхні економічних відносин вони виступають в якості інтегруючих ланок та координаційних центрів підтримки суб'єктів підприємництва.

найважливішими з яких є асоціація фермерів України, союз підприємців і роботодавців, незалежні профспілки, різні фонди тощо. Звідси важливість їх розвитку та необхідність організаційної, економічної, фінансової підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Некомерційне господарювання – це самостійна господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Така інтерпретація змісту некомерційної діяльності, що дається в Господарському кодексі України, підводить до висновку, що це різновид непідприємницької діяльності, що функціонує у сфері обігу і пов'язана з прискоренням руху товарів і послуг від виробника до споживача. По суті це некомерційні структури, які функціонально формують філософію маркетингової діяльності у сфері обігу. Це дає змогу сформувати стабільне коло споживачів, створює ситуацію, за якої споживач робить раціональний споживчий вибір, а також здешевлює рух товарів внаслідок моніторингу товарного ринку, вивчення кон'юнктурних коливань. Завдяки цьому некомерційне підприємництво сприяє формуванню іміджу торгових підприємств і по суті є важливим інфраструктурним елементом товарного ринку. Некомерційне підприємництво функціонально спрямоване на якнайширше задоволення потреб споживачів та ефективне функціонування товарного ринку. Тому цей вид діяльності доцільно розглядати в системі товарно-обмінних операцій, тобто у сфері обігу, що накладає специфіку на його функціонування. Таким прикладом може служити діяльність торгових домів, торгово-промислових палат, різних спілок, гільдій тощо.

Категорія «неприбуткові громадські організації» значно ширша за змістовим навантаженням. Це пояснюється в першу чергу множинністю їх організаційних форм та диверсифікацією у різних сферах господарської діяльності, посиленням впливу на соціальний розвиток.

В Україні поняття «неприбуткова організація» введено фіскальними органами під час формування й удосконалення системи національного рахівництва.

Головними ознаками громадських організацій є недержавність та неприбутковість. Ці дві ключові ознаки беруться в якості основних індикаторів при аналізі їх відмінностей порівняно з

рештою організацій. На цьому ґрунті стає можливим здійснити типологізацію організацій за трьома групами. Перша – це державні, що засновані і функціонують на засадах державної форми власності. На практиці їх часто називають урядові.

Другу групу формують прибуткові підприємницькі структури (фірми, підприємства), третю – недержавні неприбуткові організації, які і є об'єктом монографічного дослідження.

Множинність форм функціонування та динамізм розвитку зумовлює потребу з'ясування відмінностей діяльності недержавних і державних ГО. Такий аналіз має важливе не тільки наукове, але й прикладне значення, зокрема для формування ефективних механізмів підтримки НГО, особливо тих, які функціонують у сфері локальних соціально-економічних пріоритетів.

Вище було відмічено, що залежно від форм власності можна виділити державні (муніципальні) і недержавні НГО.

При цьому до державних і створених органами місцевого самоврядування неприбуткових організацій (бюджетних) належать організації, майно яких є власністю України (державною власністю), обласних, районних, районних у містах, міських, сільських, селищних адміністративно-територіальних одиниць (власністю органів місцевого самоуправління). Державними неприбутковими організаціями в Україні є найбільші освітні, наукові, медичні, культурні, інформаційні центри, бібліотеки, музеї, органи державного управління та інші. НГО місцевого самоуправління включають загальноосвітні школи, дитячі садки, поліклініки, відділи соціального забезпечення й ін.

До неприбуткових організацій належать організації, засновані на різних формах недержавної власності. Це громадські організації, приватні школи, університети, клініки, наукові центри, благодійні організації та фонди, пенсійні фонди тощо.

Діяльність і управління державними (місцевого самоуправління) неприбутковими й недержавними неприбутковими організаціями у сфері реалізації суспільних благ і послуг суттєво різняться між собою.

До особливостей державних (місцевого самоуправління) неприбуткових організацій відносяться адміністративне регулювання процесу діяльності та розподіл необхідних ресурсів. Це закладає передумови рівного доступу всіх членів суспільства до споживання суспільних благ і послуг. Їх недоліками є обмеженість коштів, виділених державою на створення суспільних благ і послуг

(особливо в кризовий період), відсутність економічних стимулів для їх функціонування.

Це приводить до того, що в умовах диверсифікованості суспільних потреб попит на суспільні блага й послуги, що перевищує необхідний рівень споживання, залишається незадоволеним. Саме цю прогалину і заповнюють приватні неприбуткові організації. Тому, по-перше, можна стверджувати, що зазначені дві групи неприбуткових організацій органічно взаємодоповнюють одна одну, однак їх діяльність здійснюється на принципово різних засадах, що відображено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні відмінності державних (місцевого самоуправління) неприбуткових організацій від недержавних в Україні

Державні (місцевого самоуправління) неприбуткові організації	Недержавні громадські організації
<ul style="list-style-type: none"> – Утворення в державних інтересах («примусові – по примусу») – бюрократична система управління – незалежність фінансування від ринку – основним джерелом фінансування є кошти держави (податкові відрахування) – монопольне становище – уповільнена реакція на виникаючі проблеми – відсутність орієнтації на споживача 	<ul style="list-style-type: none"> – Добровільність утворення – гнучка система управління – широкий спектр джерел фінансування (пожертви, цільові надходження, гранти й т.д.) – інноваційний характер розвитку – економія витрат виробництва при високій якості кінцевих результатів діяльності – ефективне використання можливого прибутку – тісний контакт зі споживачами – адресність допомоги

Примітка. Власна розробка автора.

По-друге, залежно від форм власності серед неприбуткових організацій виокремлюються:

1) організації, засновники яких мають право власності або інше речове право. До них відносяться організації, фінансовані засновниками;

2) організації, стосовно яких їхні засновники, учасники, члени не мають майнових прав. Це суспільні й релігійні організації (об'єднання), фонди, торгово-промислові палати, автономні неприбуткові організації;

3) організації, стосовно яких їхні учасники мають регламентовані права. Це насамперед неприбуткові партнерства, споживчі кооперативи, установи, асоціації й союзи.

По-третє, залежно від складу учасників неприбуткові громадські організації діляться на:

1) організації, що передбачають членство. До них належать споживчі кооперативи, об'єднання юридичних осіб, громадські й релігійні об'єднання, неприбуткові партнерства, торгово-промислові палати;

2) організації, що не передбачають членства. Це насамперед фонди й автономні неприбуткові організації.

По-четверте, неприбуткові організації можна згрупувати за змістом установчих документів:

1) неприбуткові організації, що діють без реєстрації в органах юстиції. До них належать різні об'єднання, які діють до досягнення ними певної мети;

2) організації, що будують свою діяльність на підставі статуту і проходять державну реєстрацію в державних органах. Це громадські асоціації й союзи, релігійні організації, фонди, установи, неприбуткові партнерства, споживчі кооперативи, автономні неприбуткові організації, торгово-промислові палати й товариства співвласників житла.

По-п'яте, за формою управління неприбуткові організації поділяються на *спільні* й *незалежні*. У *спільних* неприбуткових організаціях процес управління здійснюється безпосередньо учасниками організації, які одночасно є й спонсорами. Сюди належать різного роду асоціації, союзи, палати, клуби та ін. Управління здійснюється на виборній основі. В *незалежних* – функції управління покладаються на самостійні органи (ради директорів). До цього виду НГО належать установи, фонди, автономні неприбуткові організації та ін. На практиці часто зустрічаються проміжні форми організацій неприбуткового сектору. Наприклад, ради директорів багатьох вищих навчальних закладів за кордоном складаються наполовину з колишніх випускників, які представляють минулих споживачів (учасників) і нинішніх спонсорів, а також інших фахівців.

Аналіз відмінностей та специфіки функціонування державних і недержавних неприбуткових організацій дозволяє з'ясувати суть прибуткової та неприбуткової діяльності, що відображено в таблиці 1.3.

Порівняльна характеристика прибуткової та неприбуткової діяльності

Законодавчо-правові акти	Прибуткова діяльність	Неприбуткова діяльність
Господарський кодекс України	Господарська комерційна діяльність (підприємництво)	Некомерційне господарювання
	Господарська комерційна діяльність (підприємництво) – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (Ст. 42 ГКУ від 16.01.2003 №436-IV)	Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (Ст.52 ГКУ від 16.01.2003 №436-IV)
Цивільний кодекс України	Підприємницькі товариства	Непідприємницькі товариства
	Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи (Ст.84 ЦКУ від 16.01.2003 №435-IV) [3]	Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (Ст.85 ЦКУ від 16.01.2003 №435-IV)

Законодавчо-правові акти	Прибуткова діяльність	Неприбуткова діяльність
<i>Податковий Кодекс</i>	<i>Прибуткова діяльність</i>	<i>Неприбуткова діяльність</i>
	Прибуткова діяльність не визначає поняття «прибуткової діяльності», але під ним слід розуміти діяльність підприємств, установ, організацій, головною метою якої є отримання прибутку	Ст.157. Оподаткування неприбуткових установ та організацій 157.1. Ця стаття застосовується до неприбуткових установ та організацій, зареєстрованих згідно з вимогами законодавства та внесених органами державної податкової служби у встановленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ, які є: а) органами державної влади України, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами або організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів; б) благодійними фондами, благодійними організаціями, створеними у порядку, визначеному законом для провадження благодійної діяльності, громадськими організаціями, створеними з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності, а також творчими спілками та політичними партіями, громадськими організаціями інвалідів, спілками громадських організацій інвалідів та їх місцевими осередками, створеними згідно із відповідним законом; науководослідними установами та вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру

Законодавчо-правові акти	Прибуткова діяльність	Неприбуткова діяльність
		наукових установ, яким надається підтримка держави; заповідниками, музеями та музеями-заповідниками; в) кредитними спілками, пенсійними фондами, створеними в порядку, визначеному відповідними законами; г) іншими, ніж визначені в підпункті "б" цього пункту, юридичними особами, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів; г) спілками, асоціаціями та іншими об'єднаннями юридичних осіб, створеними для представлення інтересів засновників (членів, учасників), що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників (членів, учасників) та не провадять господарську діяльність, за винятком отримання пасивних доходів; д) релігійними організаціями, зареєстрованими в порядку, передбаченому законом; е) житлово-будівельними кооперативами та об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку; є) професійними спілками, їх об'єднаннями та організаціями профспілок, а також організаціями роботодавців та їх об'єднаннями, утвореними в порядку, визначеному законом. Ст. 157.2. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у підпункті "а" пункту 157.1 цієї статті, отримані у вигляді: коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів; кош-

Законодавчо-правові акти	Прибуткова діяльність	Неприбуткова діяльність
		<p>тів або майна, які надходять до таких неприбуткових організацій як компенсація вартості отриманих державних послуг, у тому числі доходів державних навчальних закладів, отриманих від виготовлення та реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг, у тому числі від надання платних послуг, пов'язаних з їх основною статутною діяльністю; дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.</p> <p>Ст. 157.3. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у підпункті "б" пункту 157.1 цієї статті, отримані у вигляді: коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів; коштів або майна, які надходять таким неприбутковим організаціям від ведення їх основної діяльності, з урахуванням положень пункту 157.13 цієї статті; дотацій або субсидій, отриманих із державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутко-</p>

Законодавчо-правові акти	Прибуткова діяльність	Неприбуткова діяльність
		<p>вим організаціям або через них їх одержувачам згідно із законодавством з метою зниження рівня таких цін.</p> <p>Ст. 157.4. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у підпункті "в" пункту 157.1 цієї статті, отримані у вигляді: коштів, які надходять до кредитних спілок або пенсійних фондів у вигляді внесків на недержавне пенсійне забезпечення або внесків на інші потреби, передбачені законом; доходів від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивних доходів) недержавних пенсійних фондів та кредитних спілок, за пенсійними вкладками (внесками), рахунками учасників фондів банківського управління відносно до закону з цих питань; дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх одержувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.</p>

Примітка. Власна розробка автора.

Характеристика сутності прибуткової та неприбуткової діяльності, наведена в таблиці 1.3, вказує на їх глибокі відмінності, які проявляються в першу чергу у цільовій та функціональній спрямованості прибуткових і неприбуткових організацій. Однак це в жодному разі не означає їх відособленості та різновекторності їх діяльності. Навпаки, недержавні неприбуткові організації здійснюють важливий вплив на ефективність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, що мають за мету отримання прибутку як основного джерела розширеного відтворення.

Прикладом може слугувати діяльність організацій промисловців і підприємців, що включають громадські організації, заінтересовані в підвищенні ефективності функціонування промислового виробництва. Аналогічні їм структури сприяють розвитку інших сфер економіки. Сказане повною мірою стосується і сфери нематеріального виробництва, де створюються суспільні блага і послуги. Така взаємодія посилює кумулятивний ефект діяльності різних за цілями суб'єктів економічних відносин, інтегруючи їх інтереси та засоби реалізації останніх. Саме ця обставина вимагає всебічної підтримки НГО з боку державних органів управління та місцевого самоврядування.

Отже, різноманітність видів неприбуткових організацій відображає множинність виконуваних ними функцій, що в кінцевому результаті посилює їх вплив на процеси життєдіяльності. В цьому контексті заслуговує на особливу увагу розвиток суспільно значимих НГО, особливо тих, що створені за професійною ознакою, а також тих, що займаються захистом прав та інтересів споживачів. Саме вони є результатом ринкових трансформацій, процесів, важливою формою самоорганізації населення, що дозволяє йому займати активну позицію в аспекті впливу на господарську систему.

Звідси випливає проблема прикладного характеру, пов'язана з подальшим розвитком НГО. Поставлене завдання може бути реалізоване з позиції інституціональної теорії. Йдеться про вплив фундаментальних інститутів ринку на розвиток недержавних організацій, що відображено на рисунку 1.1.

Проблема впливу базових інститутів ринку – приватної власності на засоби виробництва, свободи підприємництва і вибору, конкуренції – та звуження сфери державного впливу на регулювання процесів економічної життєдіяльності, на розвиток ринкового сегмента економіки у вітчизняній економічній літературі не знайшла належного дослідження. А між тим, як показує досвід, базові інститути ринку не тільки здійснюють вагомий вплив на розвиток «третього сектору», але і продукують умови для його ефективного функціонування. Це стає очевидним за умови, що ринок як система господарювання розглядається не усічено – як сфера товарообмінних операцій, а включає сукупність соціально-економічних та організаційних відносин, які при цьому виникають. До того ж значна частина з них формується поза ринком, іноді вони мають суперечливий характер і дуже часто розминаються з інтересами суспільства. Це проявляється у недостатній чутливості

ринкових механізмів до функціонування неринкового сегмента економіки і пов'язаних з ним сфер науки, освіти, медицини, культури, тобто тих, що виробляють суспільні блага і не дають прибутку. Мотивація одержання прибутку дуже часто веде до погіршення екологічного середовища, нераціонального використання економічних ресурсів, неефективного використання людського потенціалу. Саме ця обставина формує об'єктивне підґрунтя для розвитку некомерційних організацій та установ, які функціонально покликані нівелювати існуючі суперечності та реалізувати важливі соціальні функції, задоволення яких перебуває за межами ринку.

Особливості функціонування некомерційних громадських організацій зумовлені значною мірою специфікою впливу на них базових інститутів ринку, основним з яких є інститут приватної власності. Переваги різних форм власності і потенціал економічного росту, що в них закладений, не реалізується автоматично. Реалізація прав власності в найбільш загальному виді означає в основному отримання доходу або якого-небудь іншого важливого для власника ефекту від володіння об'єктом власності. Необхідною умовою його реалізації є створення відповідних інституціональних ґенерів, що являють собою систему економічних, організаційних і правових передумов, без наявності яких реалізація прав власності стає проблемною, а також формування ефективної системи відомчого, позавідомчого і суспільного контролю з дотриманням прав власності. Зазначимо, що відповідно до статутних функцій некомерційні громадські організації безпосередньої участі в процесі приватизації не беруть. Однак це в жодному разі не означає, що вони повинні бути пасивними спостерігачами цих процесів. Це наглядно демонструє період масової приватизації власності в Україні, що припав на другу половину 90-х років минулого століття та початок 2000-х років і супроводжувався масштабними порушеннями законодавства, обмеженням колом учасників приватизації, концентрацією власності у невеликій групі людей, наділених владою. Можна перелічувати багато причин такої ситуації, але головною з них є відсутність зрілого громадянського суспільства, його неструктурованість, відсутність громадського контролю та превентивних інструментів, здатних впливати на незаконний перерозподіл власності. Наслідком відсутності контролю з боку громадських інституцій стала глибока диференціація суспільства за критерієм багатства, що сьогодні ґенерує умови для посилення соціальної напруги та провокує

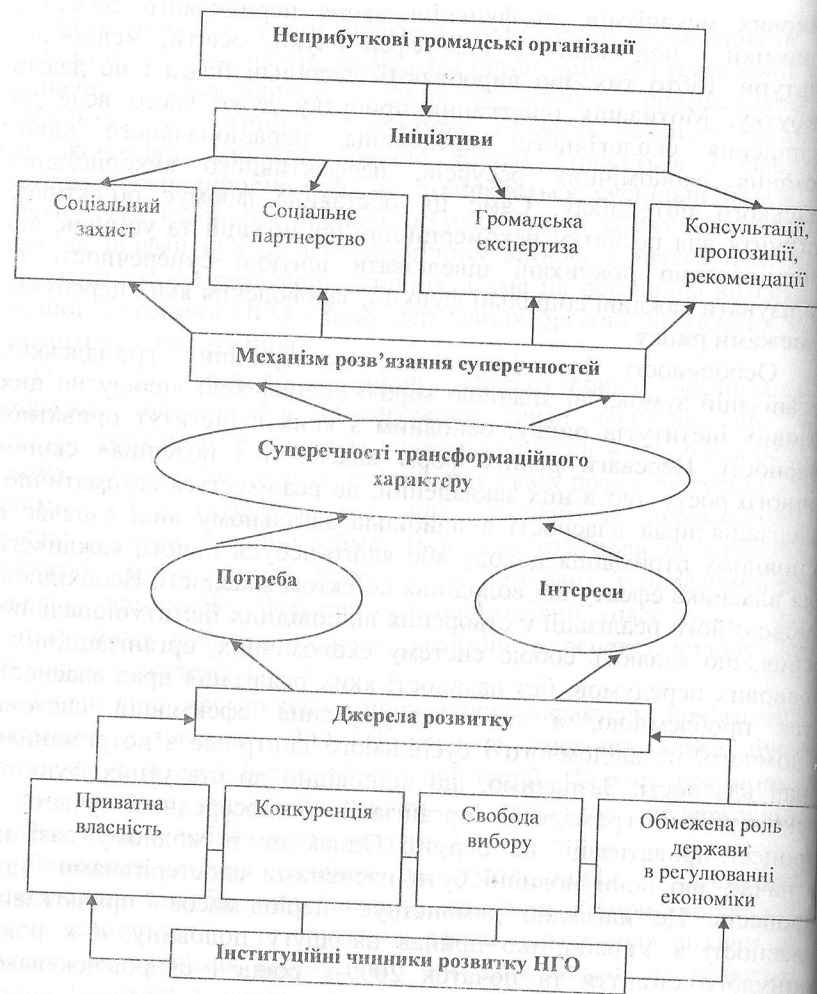

Рис. 1.1. Інституційні чинники та джерела розвитку неприбуткових громадських організацій

Примітка. Власна розробка автора.

конфлікт інтересів. На необхідності підвищення ролі громадських організацій та здійсненні системного контролю за процесами приватизації робиться особливий акцент напередодні масштабної приватизації землі. Поряд з прийняттям законів, що регулюють ринок землі, не менш важливим завданням є підвищення дієвості громадських інституцій та посилення їх ролі і впливу на процеси приватизації.

Важливим інститутом, що впливає на розвиток НГО, є свобода вибору. Це повною мірою стосується і некомерційних громадських організацій, які створюються шляхом самоорганізації за ініціативи знизу, як результат прояву активності громадян.

Ці організації виникають на основі спільних цілей, які можуть не збігатись з інтересами бізнесу, вирішення спільних завдань, задоволення колективних потреб, захисту власних прав, що виявляється у відносинах взаємодопомоги, обміну знаннями, досвідом, інформацією. Залучення населення до некомерційних громадських організацій – це своєрідна реакція на незадовільну роботу формальних структур. Прикладом цього є активний розвиток за останній період часу об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Функціонуючі ЖРЕРи не мають ні інтересу, ні стимулу до якісного управління житловим фондом. У результаті енергогігасмо неохайні двори, захаращені під'їзди, сміття, небезпечність житлових масивів. Розуміючи важливість ОСББ у вирішенні багатьох проблем, Ужгородська міська рада розробила програму розвитку ОСББ на 2012–2014 рр., якою передбачено фінансування першого капремонту будинків. Новоствореному ОСББ у перший рік його діяльності виділяється 200 тис. грн., а в наступні – по півмільйона. Така позиція органів місцевого самоврядування заслуговує на серйозну увагу, тим більше, що спирається на широкую підтримку громадян, що відображають дані, наведені у таблиці 1.4.

Висока готовність населення брати активну участь у діяльності громадських інституцій пояснюється тим, що об'єднання за інтересами інтегрує соціум і перетворює групу з простої суми її окремих членів в якісно новий колективний суб'єкт, що володіє величезними можливостями в реалізації цілей всієї організації.

Така думка заслуговує на серйозну увагу, оскільки вказує на джерела і рушійні сили розвитку НГО – потреби та інтереси. Саме безперервний розвиток потреб є спонукальним мотивом до самоорганізації та об'єднання громадян, а також стимулом соціальних

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання: стосовно важливості для розвитку України участі громадян у таких діях, як:

	Важливо		Неважливо		Важко відповісти	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1. Участь громадян у виборах до органів влади	346	86,5	42	10,5	12	3,0
2. Прийняття рішень стосовно будівництва, розвитку свого мікрорайону, району, села, міста	337	84,3	41	10,3	22	5,5
3. Контроль з боку недержавних громадських організацій за діяльністю органів влади	293	73,3	68	17,0	39	9,8
4. Участь громадян у громадських об'єднаннях	290	72,5	76	19,0	34	8,5

Примітка. Власна розробка автора.

дій людей щодо їх задоволення. Потреби в ефективній реалізації власності, створенні нормальних умов для існування, екологічної безпеці, вирішенні нагальних соціальних завдань є потужним механізмом структуризації суспільства. Не вдаючись до гіперболізації, можна стверджувати, що з розвитком суспільних потреб роль і значимість НГО буде невідмінно зростати.

Отже, здійснений теоретичний аналіз сутності НГО, аналіз відмінностей від державних організацій, класифікація видів неприбуткових організацій показали, що вирішальний вплив на розвиток здійснюють базові інститути ринку – приватна власність, засоби виробництва, конкуренція, свобода вибору, обмежене втручання держави в регулювання економіки. Під їх впливом формуються різноманітні потреби та інтереси, що об'єктивно виступають джерелом розвитку неприбуткових громадських інституцій. Ступінь зрілості фундаментальних інститутів у сукупності з множинністю суспільних потреб є генератором розвитку неурядових громадських організацій, що виступають ключовим чинником громадянського суспільства, здійснюючи безпосередній регулюючий вплив на діяльність суб'єктів реального сектору економіки. Громадські організації створюються для розвитку підприємницької ініціативи, надання соціальних послуг, правової

допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності. Наведене є свідченням множинності і багатогранності функцій, які реалізуються ними.

Разом з тим, різноманітність функцій, що реалізуються ГО, вимагає виокремлення з їх загальної структури неприбуткових громадських організацій. Це зумовлено тим, що:

- діяльність недержавних неприбуткових організацій, на відміну від державних, суттєво відрізняється не тільки за формою власності, але і за принципами управління;

- недержавні неприбуткові суб'єкти мають специфічний, а точніше консолідований механізм мобілізації фінансових ресурсів для організації своєї діяльності;

- неприбуткові інституції дуже часто забезпечують виконання тих функцій, які не в змозі реалізувати підприємницькі структури або державні неприбуткові організації, особливо соціальні;

- неприбуткові організації функціонують на принципах самоуправління, добровільності, самоорганізації, що забезпечує їх гнучкість та високу мобільність, здатність оперативно реагувати на ключові проблеми життєдіяльності населення;

- недержавні суб'єкти виступають важливим інструментом вирішення конфліктних ситуацій, лобіювання інтересів окремих соціальних верств населення.

1.3. Методичні підходи до класифікації видів неприбуткових громадських організацій

Теоретичний аналіз соціально-економічної сутності НГО підводить до висновку про необхідність їх класифікації за різними кваліметричними параметрами. Такий аналіз включає класифікацію НГО за видами діяльності, організаційною структурою, суспільно-статусною ознакою, формою, суб'єктами діяльності, професійною ознакою тощо. Це має не тільки важливе наукове, але і прикладне значення в плані підтримки тих неурядових інституцій, які функціонують у сфері національних, регіональних та локальних інтересів.

Коли мова йде про класифікацію, то, як правило, мається на увазі розподіл об'єктів, понять, назв на класи, групи, розряди за спільною ознакою.

Класифікація організацій в економіці

Ознака класифікації	Види організацій
1. Критерій формалізації	– Формальні; – неформальні
2. Критерій форми власності	– Приватні; – державні; – муніципальні; – інші
3. Критерій чисельності зайнятих	– Великі; – середні; – малі
4. Критерій участі в різних секторах виробництва	– Організації галузей першого сектору, що займаються видобутком сировини; – організації галузей другого сектору, до складу яких входять організації та підприємства обробної промисловості; – організації галузей третього сектору, до яких відносяться організації і підприємства, які надають послуги, необхідні для нормальної життєдіяльності галузей перших двох секторів; – організації четвертого сектору економіки, які займаються сферою людської діяльності, що швидко розвивається, інформаційними технологіями
5. Критерій відношення до прибутку	– Прибуткові; – неприбуткові

Примітка. Власна розробка автора.

$$K_{т.конт.орг} = \frac{\frac{1}{2}S_i - P_i}{100\%}, \quad (1.1)$$

$$K_{т.конт.чл} = \frac{\frac{1}{2}S_i - Q_i}{100\%}, \quad (1.2)$$

де S_i – частка площі i -тої території (ТСС адміністративної області, району) в загальній площі території (ТСС держави);

P_i – частка кількості громадських організацій i -тої території (ТСС адміністративної області, району) в загальній кількості організацій (ТСС держави);

Застосовуючи цю дефініцію до НГО, можна сказати, що йдеться про їх розподіл на якісно однорідні групи, сфери діяльності, які властиві специфічні умови функціонування в системі суспільного поділу праці, специфічні функції, пов'язані в першу чергу з реалізацією соціальних запитів громадян.

Виділення неприбуткових громадських організацій як одного з видів організацій в економіці національного господарства країни ґрунтується на чи не найпоширенішій класифікації організацій в економіці. Так, А.Г.Поршнев, З.П.Румянцева, Н.А.Саломатин вважають, що будь-яка організація, незалежно від її конкретного призначення, може бути описана за допомогою ряду параметрів, серед яких головними є: цільове призначення, правова і нормативна основа, ресурси, процеси й структура, поділ праці й розподіл ролей зовнішнє середовище й система внутрішніх соціальних, а також економічних зв'язків та відносин, що відображають організаційну культуру¹. Відповідно до цього вся різноманітність організацій підрозділяється на класи і види, кожний з яких об'єднує підприємства за тим чи іншим критерієм (табл. 1.5).

Таким чином, наведена класифікація організацій, що включає п'ять класифікаційних ознак – за критеріями формалізації, форми власності, чисельністю зайнятих, діяльністю в різних секторах економіки та відношенням до прибутку, хоч і носить децю умовний характер, фактично визнає такий важливий сегмент їх структури як неприбуткові організації. Подальші спроби класифікації НГО знаходять своє відображення в працях, об'єктом дослідження яких є соціальний контекст розвитку суспільства в умовах його трансформації. Прикладом цього є праця У. Я. Садової «Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку», в якій автор робить спробу класифікувати неприбуткові організації та установи. В структуру НГО автор включає державні установи, благодійні і релігійні організації, об'єднання громадян тощо. При цьому автор важливу роль відводить дослідженню територіальної концентрації ГО, доповнюючи індекс територіальної концентрації власними індикаторами.

¹ Слюсаренко В.С. Громадські організації – «третій сектор» економіки // Лісна академія. – 2012.

**Класифікація громадських організацій
за видами економічної діяльності**

Q_i – частка осіб, що перебувають на обліку громадської організації i -тої території (ТСС адміністративної області, району) у загальній чисельності членів громадської організації (ТСС держави)¹.

Важливість запропонованого індексу полягає в тому, що він вказує на наявність просторової диференціації у розвитку функціонуванні НГО, а також членство в них у розрізі кожної організації. Йдеться про кількісні параметри їх діяльності.

Разом з тим, низка критеріїв, особливо тих, що відображають якісні характеристики діяльності НГО, не досліджені належно в економічній літературі. Мова йде про індикатори, які відображають внутрішні ознаки діяльності НГО, а саме: соціально-статусна, суб'єктна, за спеціалізацією, часовим лагом функціонуванням тощо.

Розуміння важливості ролі НГО, а також необхідність приведення української державної статистики у відповідність до третьої модифікації системи національних рахунків, що діє з 1993 року в індустріально розвинутих країнах світу, знайшли своє відображення в національному класифікаторі України «Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)» (NACE, Rev 1.1.) Дк 009:2005, який набув чинності з 26 грудня 2005 року. Фактично це означає, з одного боку, перехід від балансу народного господарства до системи національних рахунків, а з другого – складання рахунків стосовно окремих інституціональних секторів, що відображено у таблиці 1.6.

Як видно з таблиці 1.6, Національний класифікатор структурує діяльність громадських організацій за видами економічної діяльності, що охоплює секцію О, в структурі якої – група 91.1, що включає три класи – 91.11., 91.12., 91.20 та відповідно три підкласи, а саме: діяльність організацій промисловців та підприємців, професійних організацій та професійних спілок.

¹ Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку / У.Я. Садова. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – С. 157.

Код КВЕД		Види економічної діяльності за підкласами відповідних кодів КВЕД
Розділ Група Клас	Підклас	
Секція О		Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту
Розділ 91		Діяльність громадських організацій
Група 91.1		Діяльність організацій промисловців та підприємців, професійних організацій
Клас 91.11	91.11.0	Діяльність організацій промисловців та підприємців. <i>Цей підклас включає:</i> – діяльність громадських організацій, члени яких зацікавлені в забезпеченні розвитку, процвітання підприємств певної галузі, у т.ч. сільського господарства, торгівлі тощо, або економічного розвитку певного географічного району чи адміністративної одиниці, незалежно від спрямування комерційної діяльності. До основних послуг, які вони надають, входять: розповсюдження інформації, представництво у державних установах, зв'язок з громадськістю та переговори з профспілками; – діяльність торгово-промислових палат, спілок, гільдій та аналогічних організацій
Клас 91.12	91.12.0	Діяльність професійних організацій. <i>Цей підклас включає:</i> – діяльність організацій, члени яких зацікавлені в конкретній науковій дисципліні, професійній практиці чи технічній сфері; – діяльність наукових товариств
Клас 91.20	91.20.0	Діяльність професійних спілок. <i>Цей підклас включає:</i> – діяльність професійних спілок, членами яких є робітники найманої праці, які зацікавлені, головним чином, у вираженні своїх інтересів з питань заробітної плати та умов праці, а також в узгоджених діях через організацію

Національний класифікатор (КВЕД) суттєво розширює перелік суспільно значимих організацій: до них належать функціональні органи управління.

Класифікація видів неприбуткових громадських організацій

Види неприбуткових організацій	Визначення, характерні риси
Благодійні фонди (організації), створені у порядку, визначеному законом для проведення благодійної діяльності	Недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб (ст.1. ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації»)
Творчі спілки	Добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту (ст. 1 ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»)
Громадські організації, створені з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, громадські організації інвалідів	Об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів (ст. 3 ЗУ «Про об'єднання громадян»)
Пенсійні фонди	Самостійні фінансово-банківські системи, які здійснюють управління фінансами пенсійного забезпечення і створені з метою акумулювання коштів на виплату пенсій після закінчення трудової діяльності (ст. 8 ЗУ «Про пенсійне забезпечення»)
Кредитні спілки	Неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки (ст.1. ЗУ «Про кредитні спілки»)
Релігійні організації, зареєстровані у порядку, передбаченому законом	Метою утворення є задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру. Діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій (ст.7 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації»)

Види неприбуткових організацій	Визначення, характерні риси
Житлово-будівельні кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	Юридична особа, створена власниками для сприяння використанню їхнього власного майна та управління ним, утримання і використання неподільного та загального майна (ст. 1 ЗУ «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»)
Професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок	Добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Організації профспілки – організаційні ланки профспілки, визначені статутом, що діють у межах повноважень, наданих статутом і законодавчо-закріплених (ст.1 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»)

Примітка. Власна розробка автора.

Крім наведених вище неприбуткових організацій, до них, згідно з Податковим кодексом, також відносять:

- органи державної влади України;
- органи місцевого самоврядування;
- створені органами державної влади України установи та організації, що утримуються за рахунок коштів бюджету;
- створені органами місцевого самоуправління установи та організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Запропонована класифікація видів НГО розкриває сутнісну характеристику та мету їх діяльності. Так, наприклад, метою діяльності благодійних організацій є здійснення добродійної діяльності в інтересах суспільства або окремої категорії суспільства. Творчі спілки є інтегральним суб'єктом, що об'єднує професійних творчих працівників відповідної сфери. Особливістю їх діяльності відповідно до ст. 1 ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» є фіксоване членство та наявність статуту. У структурі видів НГО вагоме місце за масштабами діяльності посідають громадські організації, що забезпечують реалізацію соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших суспільних інтересів. Специфічною рисою їх діяльності є те, що вони виходять за вузькопрофесійні параметри і охоплюють цілі сфери життєдіяльності громадян. Очевидно, цим фактом можна пояснити їх динамічний ріст і високу питому вагу в загальній структурі НГО.

За період з 2006 по 2011 роки їх кількість зросла на 45%, що є одним із найвищих показників серед інших громадських формувань.

Що стосується кредитних спілок як неприбуткових суб'єктів, то їх діяльність базується на кооперативних засадах. Ініціатором їх створення є фізичні особи, які ставлять за мету забезпечити взаємне кредитування та надання фінансових послуг за рахунок грошових внесків членів кредитної спілки. Важливість їх діяльності полягає в тому, що вони суттєво розширюють інфраструктуру фінансового ринку і забезпечують можливість мобілізації фінансових ресурсів населення з метою їх використання на принципах взаємокредитування, що відкриває доступ широким верствам населення до фінансових ресурсів.

Специфічну групу НГО формують житлово-будівельні кооперативи та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків. Швидкий розвиток останніх є результатом роздержавлення і приватизації власності, що зробило значну частину населення реальними власниками житла. Процеси реформування відносин власності зумовили потребу власників житла у ефективному і раціональному його використанні. Тому цілком очевидно, що діяльність ОСББ є одним із ефективних інструментів механізму реалізації власності.

Крім того, ОСББ посилюють конкуренцію у сфері житлового господарства, опонуючи неефективній діяльності житлово-експлуатаційних контор як рудименту командно-адміністративної системи.

Ми не випадково зупинилися на суб'єктній характеристиці діяльності НГО. Суть проблеми полягає в тому, що суб'єктні інституції НГО є наслідком глибоких змін, зумовлених глибокими трансформаційними процесами в суспільному житті країни. Їх діяльність – це своєрідна реакція на процеси, пов'язані з демократизацією суспільних відносин, лібералізацією економіки, зняттям існуючих обмежень у сфері активної соціально-економічної діяльності широких верств населення. Разом з тим наведена характеристика основних інститутів НГО носить загальний характер і не відображає внутрішніх процесів, пов'язаних із специфікою їх функціонування.

Звідси гостра необхідність здійснення класифікації НГО за статусною та просторовою ознаками, суб'єктами та сферою функціонування, терміном дії, формою організації управління, що відображено на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Класифікація неприбуткових громадських організацій

Примітка. Власна розробка автора.

Важливість запропонованих вище підходів до класифікації НГО полягає в першу чергу у їх прикладному значенні, оскільки дослідження глибоких процесів, пов'язаних із становленням та розвитком НГО, є важливим чинником для розробки стратегії їх підтримки на різних ієрархічних рівнях управління. Так, наприклад, класифікація НГО за статусною ознакою вказує на необхідність створення відповідних умов для швидкого розвитку суспільно значимих неприбуткових організацій, оскільки 80% громадян, охоплених участю в НГО, припадає всього на дві зовсім нетипові для становлення основ громадянського суспільства організації ветеранів воєн та чорнобильців, тобто організації людей непрацездатного віку, які мають обмежений вплив на державотворчі процеси. Саме тому на порядок денний виходить проблема формування інститутів громадянського суспільства, які не залежать від держави і функціонально спрямовані на захист інтересів, що відповідають суспільним цінностям. Держава повинна стимулювати розвиток неурядових інститутів тому, що вони генерують умови для розвитку культури, моралі, освіти, науки тощо.

У нинішніх умовах важливого значення набуває класифікація за просторовою ознакою функціонування НГО. Це пояснюється тим, що переважна більшість неприбуткових організацій скон-

центрована у великих містах та районних центрах. Що стосується сільського населення, то воно залишається поза сферою їх діяльності. Внаслідок цього широкі верстви сільського населення перебувають за межами їх діяльності, а це значно звужує можливості НГО захищати їх повсякденні інтереси та уповільнює темпи економічної соціалізації, під якою розуміється процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, процес інтеріоризації економічної реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування економічних уявлень, знання економічних категорій, засвоєння і реалізацію ролей та навичок економічної поведінки.

Звідси випливає завдання прикладного характеру, пов'язане з формуванням механізму стимулювання розвитку неурядових організацій у сільській місцевості, що сприятиме самоорганізації населення, включення його у процеси реформування суспільства.

Не менш важливою є класифікація НГО за організаційно-правовою формою діяльності. За цим критерієм НГО можна згрупувати до трьох видів – саморегулюючі, легалізовані, нелегалізовані. Критерій неприбутковості, який визначається під час легалізації, виокремлює три різновиди громадських організацій залежно від їх правового статусу: а) організації легалізовані шляхом повідомлення про заснування з нульовим фінансово-правовим статусом; б) організації легалізовані шляхом реєстрації із набуттям коду неприбутковості 0006; в) організації легалізовані шляхом реєстрації із набуттям коду неприбутковості 0011. Ця класифікація знаходить свій подальший розвиток у роз'ясненні Міністерства юстиції від 24.01.2011р. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства наводить більш розповсюджену класифікацію громадських формувань, включно з громадськими організаціями. Однак така класифікація майже не виявляє відмінностей у їх правовому статусі представлених різновидів громадських організацій. Саме це в сукупності з відсутністю ефективної підтримки НГО з боку держави, а також невирішеність проблеми податкових пільг є однією з серйозних причин того, що значна частина НГО функціонує формально або епізодично. За експертними оцінками кількість активно діючих організацій становить не більше 3–4 тисяч. Це є підставою для висновку про не сформованість в Україні сприятливого середовища для діяльності неурядових інституцій.

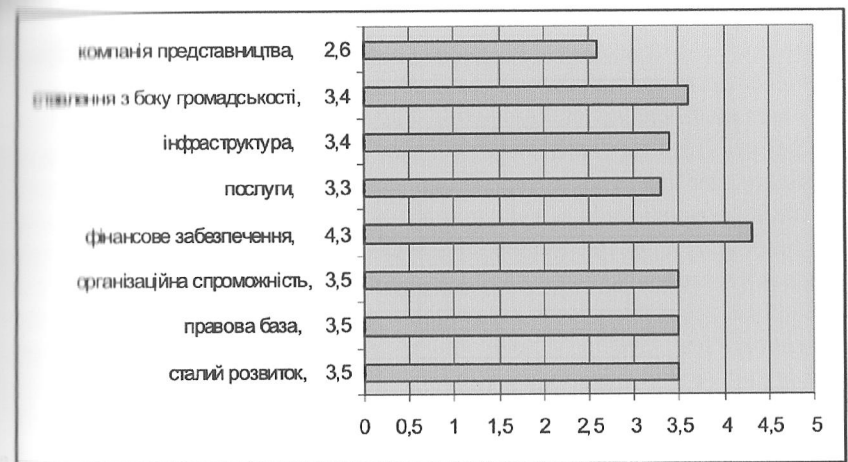

Рис. 1.3. Бали 2011 року для неурядових організацій України*

* Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.

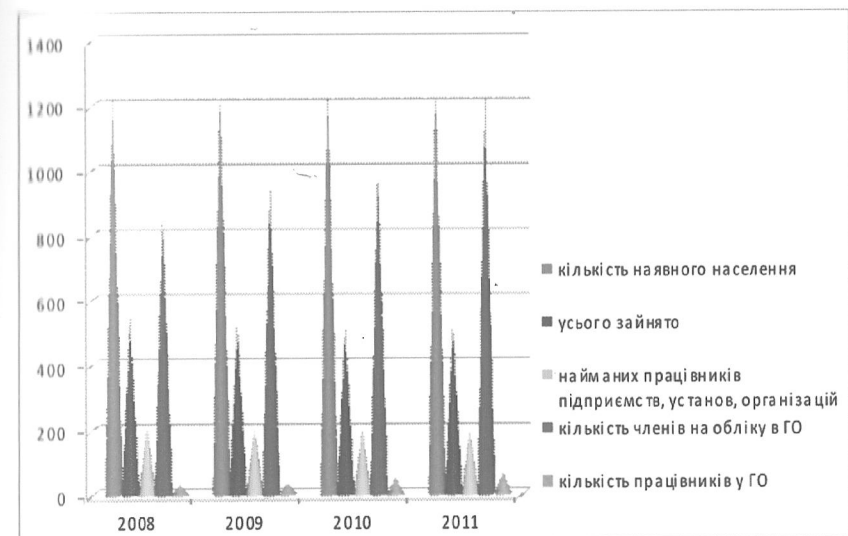

Рис. 2.1. Участь населення Закарпатської області в діяльності громадських організацій протягом 2008–2011 рр. (за даними таблиці 2.4)

Зроблений висновок підтверджується індексом сталості громадянського суспільства (CSOS) – основним індикатором, що вимірює прогрес розвитку громадянського суспільства в Центральній та Східній Європі. Індекс відстежує наявність сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, приділяючи основну увагу правовому середовищу, організаційній спроможності, фінансовому стану, наданню послуг, ставленню з боку громадськості, інфраструктурі. За індексом сталості в 2011 році Україна із 3,5 бала займає середню позицію серед країн, по яких він розраховується.

Індекс сталості неурядових організацій (НУО) в Україні є важливим індикатором, який вказує на головні причини, що стримують розвиток громадських організацій, в тому числі і неприбуткових. Основними із них є незавершеність правової бази їх діяльності – 3,5 бала. Аналогічним чином оцінена організаційна спроможність НУО – 3,5 та інфраструктурне забезпечення – 3,4 бала. Найнижчим балом оцінено фінансову спроможність – 4,3 бала, що пояснюється недостатньою фінансовою підтримкою їх діяльності з боку держави.

Так, наприклад, у 2009 році загальна видаткова частина державного бюджету країни становила 274,2 млрд грн., з яких на фінансування неурядових громадських організацій було виділено 130 млн грн., або 0,05%. Для прикладу, у східноєвропейських країнах на цілі розвитку неурядових організацій, що реалізують різні проєкти, виділяється 2–3% видаткової частини державного бюджету.

Річний бюджет пересічної громадської організації становить близько 50–60 тис. грн., з них лише 2–3% припадає на державне фінансування, решта – це кошти благодійних фондів та іноземних донорів (75–85%).

Водночас річний бюджет громадських організацій у країнах Східної Європи, що є членами Європейського Союзу, еквівалентний 560–670 тис. грн. При цьому держава формує 40–60% цієї суми. Тому не випадково, що за показником державної фінансової підтримки некомерційних організацій Україна знаходиться в одному ряду з Філіппінами, Пакистаном, Кенією. А між тим без запровадження ефективної системи державної фінансової підтримки ініціатив неурядових організацій розраховувати на швидкий розвиток громадянського суспільства в Україні дуже проблематично.

Не дивлячись на відносно високий бал щодо представництва НУО в громадських радах при виконавчих органах влади та органах місцевого самоврядування – 2,6 бала, ця проблема є дуже актуальною. Оскільки значна частина населення поки що не сприймає громадські інституції як дієвий інструмент захисту своїх прав. Значною мірою це пояснюється недостатньою інформованістю громадян про їх діяльність та реальні можливості у вирішенні важливих соціальних проблем. На цьому тлі спостерігається пасивність багатьох НУО щодо залучення до їх роботи широких верств населення. Тому не випадково лише 5% українських громадян є активними членами громадських організацій.

Наведене корелюється із даними моніторингу населення Закарпатської області, який проводився вченими економічного факультету Ужгородського національного університету в 2009–2010 роках на предмет участі та членства в діяльності громадських організацій.

Таблиця 1.8

Розподіл відповідей на запитання щодо участі у діяльності громадських організацій

	Так (осіб)	Так (%)	Ні (осіб)	Ні (%)
1. Участь у НГО, причетних до виборів до органів влади	99	24,8	301	75,2
2. Участь у діяльності політичних партій	59	14,8	341	85,3
3. Участь у громадських об'єднаннях	71	17,8	329	82,3
4. Участь у НГО, що здійснюють контроль за діяльністю влади	20	5,0	380	95,0
5. Інші громадські організації	50	12,5	350	87,5

Примітка. Власна розробка автора.

Дані, наведені у таблиці 1.8, свідчать про високу політизацію громадських організацій. На цьому тлі лише 5% громадян бере участь у роботі громадських формувань, які здійснюють контроль за діяльністю органів влади.

Про низьку активність, апатію та байдужість з боку значної частини соціуму до вирішення локальних проблем соціально-економічного характеру свідчать відповіді на запитання: «Чи брали

ви участь впродовж останнього року в громадському обговоренні важливих питань місцевої громади (референдуми, громадські слухання, збори, мітинги, засідання відповідного громадського комітету, складання петицій, звернень до органів влади, проведенні експертиз)». Позитивно відповіли 24,5% респондентів, решта 75,5% – негативно.

Разом з тим проведений моніторинг засвідчив наявність соціальної бази для ефективного функціонування неурядових громадських інституцій. На запитання «Чи відчуваєте ви себе відповідальними за майбутнє України?» 62% опитаних дали ствердну відповідь, і лише кожен четвертий – негативну, решта 12% не визначилися.

Таким чином, аналіз деструктивних чинників, що виступають бар'єрами на шляху розвитку неприбуткових громадських організацій, показав, що основним завданням державної політики є стимулювання і підтримка громадської активності, формування ефективних механізмів взаємодії влади і громадських інституцій. Інструментами вирішення окресленого кола проблем є лібералізація чинного законодавства щодо регулювання діяльності «третього сектору», прозорість і відкритість органів влади всіх рівнів для громадського контролю, зняття штучно вибудованих бар'єрів при їх створенні та реєстрації, формування сприятливого середовища функціонування громадських організацій, благодійних фондів, органів самоорганізації. Реалізація зазначених завдань дасть значний імпульс до становлення громадянського суспільства та його несучої конструкції – громадських інститутів.

Розділ 2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз основних тенденцій становлення та розвитку неприбуткових громадських організацій регіону

Становлення громадянського суспільства та соціально спрямованої економіки в Україні, як було зазначено в попередньому розділі, базується на інституті громадських організацій, які проходять зараз період активного розвитку. З огляду на процеси трансформації українського суспільства в цілому, громадські організації переживають новий етап становлення, поступово інституціоналізуючись, інтегруючись в єдину структуру із специфічними механізмами функціонування. Розвиток громадських організацій у сучасних умовах можна охарактеризувати як нестійкий, мінливий, що розвивається швидкими темпами. НГО здійснюють свою громадську діяльність, спираючись на нові орієнтири, шукаючи більш ефективні форми взаємодії з державною владою, ЗМІ, комерційними організаціями, а також між собою. Інституціональні зміни в ефективно функціонуючому суспільстві проявляються за допомогою соціально-економічних відносин, а саме діяльності широкого спектру структур і організацій. Вони можуть забезпечувати розвиток економічної моделі й, навпаки, обмежувати її можливості, навіть якщо вона є більш прийнятною для країни і відповідає інтересам переважної частини суспільства. Визначальною в цьому процесі є роль держави, яка повинна активно сприяти їх становленню.

Громадські організації як структурний елемент громадянського суспільства тісно пов'язані з політичною системою останнього. Адже політична система відображає інтереси різних суспільних верств, які безпосередньо, або через організовані громадські об'єднання, взаємодіють із державою. Між тим підтримка їхньої діяльності громадянами, як і взаємодія між державним і громадським секторами суспільства, залишає бажати кращого. У зв'язку з цим постає питання про доцільність та граничну межу участі неурядових організацій у політичних процесах та їх вплив на економіку регіону. Ці питання визначають

пріоритети розвитку неурядових неприбуткових громадських організацій у суспільно-політичному житті регіону. Наукова оцінка цього процесу має сформулювати критерії, за яких неурядові організації мали би змогу розвиватись і за яких умов їх суспільно-політична активність спрямовувалась би у творче русло, перш за все на консолідацію суспільства. На наш погляд, це питання є стратегічно важливим для розвитку повноцінного громадянського суспільства.

Тому надзвичайно важливо проаналізувати взаємодію інституту держави з діяльністю інституту громадських формувань — таких як, політичні партії та власне громадських організацій у формі професійних спілок, спілок підприємців, молодіжних, жіночих, благодійних, релігійних та інших організацій, які впливають на розвиток економіки та становлення зрілого громадянського суспільства.

Слід підкреслити, що у їх діяльності сьогодні виникає багато труднощів, зокрема, недостатність фінансування, відсутність досвіду роботи, низька кваліфікація персоналу, неузгодженість законодавчої бази. Однією з причин, які стримують розвиток громадських організацій, є відсутність у достатній мірі науково-методичних розробок з різних питань їх функціонування.

Діяльність громадських організацій є багатоаспектною. Однак більшість наукових джерел з досліджуваної теми, зокрема монографічного характеру, статей у періодичних виданнях, присвячених історичним, соціологічним, юридичним, політологічним, філософським, екологічним напрямом. Певний перелік щодо діяльності політичних і громадських організацій та рухів містять опубліковані документи, в основному в засобах масової інформації регіону. Водночас економічний та соціальний аспекти діяльності громадських організацій не знайшли належного відображення.

Аналізуючи динаміку становлення громадських організацій, треба відзначити, що Закарпаття — наймолодша область України, як окрема адміністративно-територіальна одиниця перебуває у її складі з 27 січня 1946 року. Її територія становить 12,8 тис. км², близько 80 % її займають гори. За адміністративним устроєм Закарпаття поділяється на 13 районів і 5 міст обласного значення. В області 609 населених пунктів, з яких 215, або 35,3 %, мають статус гірських. Ці особливості визначають специфіку розвитку громадських організацій регіону.

З 90-х років минулого століття на території Закарпаття почався масовий процес створення громадських організацій, серед яких переважали національно-культурні товариства. Представники будь-якої національної меншини отримали реальну можливість утворювати відповідні громадські інститути для задоволення національно-культурних, духовно-релігійних, освітньо-виховних та інших потреб. Як і на території всієї України, на Закарпатті розпочали свою діяльність неформальні громадські організації, щоправда вони мали свої особливості, спричинені специфічними умовами розвитку, в першу чергу етнічною структурою населення. У Закарпатській області, яка є одним з найбільш поліетнічних регіонів Української держави, сформувалася мережа громадських організацій національних меншин. Проте ключову роль у забезпеченні громадсько-політичних і культурно-освітніх потреб представників титульної нації – українців – відігравали ті громадські організації, котрі сформувалися в часи боротьби за незалежність, акумулювали національні цінності, ідеали, традиції саме національної більшості в регіоні. Цей елемент був визначальним в їхній діяльності. Створення громадських організацій і об'єднань в Закарпатській області мало суттєвий характер і було зумовлене кількома факторами: історико-політичними традиціями, ідеологічним протистоянням у суспільстві, формуванням демократичних цінностей, активізацією громадсько-політичного життя населення, матеріальним зубожінням населення, відродженням культурно-духовних цінностей, захистом навколишнього середовища й вирішенням екологічних проблем, прагненням до державотворення незалежної України. Всі перелічені вище чинники тією чи іншою мірою наклали відбиток на розвиток громадського сектору та власне і діяльність об'єднань громадян.

Вчені-історики відмічають, що громадські організації в Закарпатській області створювались на зламі 80–90-х років ХХ ст. через виникнення конфліктів між окремими соціальними і політичними групами населення. Ці конфлікти зародилися в процесі кризи владних відносин, загострення економічних і екологічних проблем у часи перебудови. При цьому однією з основних передумов виникнення громадсько-політичних організацій в області став процес демократизації всіх сфер соціально-політичного, культурно-духовного, економічного життя.

На цьому фоні у становленні громадських організацій чітко окреслюється історико-політичний фактор, що ґрунтується на традиціях демократичних інституцій у політичній історії Закарпаття, оскільки історично та законодавчо було розмежовано громадські організації та політичні партії. Дані про створені, функціонуючі та ліквідовані політичні партії і громадські організації за останні три роки наведено у таблиці 2.5, що дозволяє зробити висновок про їх вплив на соціально-економічні трансформації регіону.

Таблиця 2.1
Кількість легалізованих об'єднань громадян за напрямками діяльності в Закарпатській області у 2002–2011 рр.,
одиниць

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011, % до			
											2007	2008	2009	2010
Усього об'єднань громадян	3408	4014	4602	6884	7263	7396	8491	9180	9843	10048	135.9	118.3	109.5	102.1
у тому числі:														
політичні партії	2159	2620	3059	5198	5496	5524	6516	6998	7457	7456	135	114.4	106.5	99.98
громадські організації	1249	1394	1543	1686	1767	1872	1975	2182	2386	2592	138.5	131.2	118.8	108.6
у тому числі:														
громадські рухи	11	13	16	19	16	16	16	20	22	26	162.5	162.5	130	118.2
об'єднання національних та дружніх зв'язків	89	102	110	123	136	139	144	149	165	170	122.3	118	114.1	103
молодіжні організації	171	182	189	203	199	210	216	228	236	251	119.5	116.2	110.1	106.4
з них студентські	26	27	28	29	24	25	26	27	30	30	120	115.4	111.1	100
дитячі організації	15	17	20	21	19	18	21	25	27	26	144.4	123.8	104	96.3
жіночі організації	70	73	77	78	81	83	80	78	83	85	102.4	106.3	109	102.4
об'єднання вестранів та інвалідів	93	110	115	124	121	127	137	157	163	168	132.3	122.6	107	103
з них вестранів та інвалідів війни	47	56	58	62	61	62	64	70	70	70	112.9	109.4	100	100
об'єднання професійної спрямованості	139	161	181	191	205	218	234	241	261	306	140.4	130.8	127	121.9
об'єднання охорони природи	22	26	29	31	30	34	36	43	50	64	188.2	177.8	149	128
об'єднання охорони пам'яток історії та культури	8	10	10	11	10	12	15	17	18	20	166.7	133.3	117.6	111.1
та фізкультурно-спортивні об'єднання	171	198	226	244	272	294	319	367	407	435	148	136.4	118.5	107.1

Продовження табл. 2.1

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011, % до			
											2007	2008	2009	2009
об'єднання по захисту населення від наслідків аварій на ЧАЕС	18	19	19	19	20	20	20	22	21	22	110	110	100	104,8
науково-технічні товариства, творчі об'єднання	25	30	32	36	36	36	36	41	45	47	130,6	130,6	114,6	104,4
освітні, культурно-виховні об'єднання	75	80	87	97	107	117	122	137	146	153	130,8	125,4	111,7	104,8
інші громадські організації	342	373	432	489	515	548	579	657	742	819	149,5	141,5	124,7	110,4
% до всіх об'єднань громадян														
Громадські організації	36,6	34,7	33,5	24,5	24,3	25,3	25,3	23,8	24,2	25,8	-	-	-	-
Політичні партії	63,4	75,5	66,5	75,5	75,7	74,7	74,7	76,2	75,8	74,2	-	-	-	-

Примітка. Власна розробка автора.

Із даних, наведених у таблиці 2.1, видно, що у 2011 році в області діяло 10048 об'єднань громадян, включаючи місцеві осередки різних рівнів. Порівняно з 2002 роком кількість їх зросла майже у 2,9 раза. Найбільший розвиток громадських організацій припадає на період 2004 – 2008 роки. Однак за останній період помітною є тенденція до зниження темпів їх кількісного росту.

Дані табл. 2.1 свідчать, що найчисленнішими об'єднаннями громадян регіону були політичні партії, у 2002–2011 роках вони становили понад 75 % усіх об'єднань громадян Закарпаття. Це вказує на високу політизацію населення та активну участь у політичних процесах.

Така ситуація вимагає певної аргументації. По-перше, у суспільній свідомості збереглися залишки так званого «радянського» державного патерналізму, коли інтереси держави ставилися в якості головного пріоритету, а потребам людини і самої особистості відводилася другорядна роль.

До речі, політична система України і її лідери продовжують і сьогодні формувати у громадськості хибну думку про те, що держава має пріоритет перед людиною, заперечуючи багатовікові гуманістичні цінності західної ліберальної традиції. Тому участь у діяльності політичних партій дає людині хибне відчуття причетності до управління державою, до прийняття суспільно значимих рішень.

На практиці це призводить до того, що функціонування більшості громадських організацій залишається «у тіні», їх діяльність та роботи недостатньо широко рекламуються, слабо висвітлюються у засобах масової інформації, що негативно впливає на участь населення у роботі цих організацій через необізнаність з цілями, функціями і пріоритетами їхньої діяльності.

Тут доречно зазначити, що і державна статистика не відображає всього спектру діяльності громадських організацій, хоча їхня роль у вирішенні соціальних і економічних проблем помітно зростає, що позитивно впливає на лібералізацію економічних відносин і розвиток підприємницьких ініціатив. Позитивний вплив залучення населення до діяльності громадських організацій проявляється як безпосередньо, так і опосередковано.

Безпосередній вплив спостерігається у випадках:

– створення асоціацій підприємців у формі громадських організацій, асоціацій, які беруть на себе функцію консультування, інформування своїх членів з питань податкового законодавства, регуляторної політики тощо. Сприяють підприємцям у пошуку експертів, фахівців, спеціалістів, що в свою чергу підвищує ефективність функціонування бізнесу. Також асоціації підприємців перебирають на себе роль захисників прав і законних інтересів підприємців, функції лобіювання їх групових інтересів у органах влади, місцевого самоврядування, захисту індивідуальних прав і свобод у судових, адміністративних, правоохоронних органах. Перебираючи на себе координуючу, консультативну, інформаційну, лобістську, правозахисну функції, а також перекладаючи їх на «плечі» громадських інституцій, асоціації підприємців звільняють останніх від невласливих бізнесу функцій, а саме:

– по-перше, вивільняється час підприємця, який він більш ефективно витрачає на підвищення економічної, фінансової стабільності і результативності бізнесу;

– по-друге, забезпечується висококваліфіковане надання правової, консультаційної, інформаційної допомоги, яка є високо-вартісною, якщо звертатися до спеціаліста в індивідуальному порядку, і здешевлюється для членів об'єднання підприємців, оскільки ці витрати покриваються за рахунок членських внесків або залученої ззовні грантової, спонсорської, благодійної допомоги;

– по-третє, надання безкоштовних консультаційної, правової, психологічної, рекрутингової допомоги малозабезпеченим верствам населення в рамках програм, проектів громадських організацій. Прикладами такої діяльності можуть бути так звані бізнес-

інкубатори, які надають первинну консультаційну допомогу особам, що бажають започаткувати власний бізнес. Також корисною і ефективною є діяльність консультаційних «гарячих ліній» з питань підтримки підприємництва, що реалізується різними громадськими організаціями як у межах конкретних населених пунктів, так і в межах цілого регіону чи країни;

– по-четверте, залучення громадськості до роботи на постійній основі у громадських організаціях, які з огляду на свою фінансову спроможність, можуть створювати робочі місця і виплачувати заробітну плату чи залучати фахівців на основі гонорарів. Таке джерело доходу стає практично єдиним для фізичної особи, яка працює у громадській організації;

– по-п'яте, залучення місцевими громадськими організаціями у рамках транскордонного співробітництва коштів закордонних громадських і державних, міжнародних інституцій на реалізацію масштабних інфраструктурних проєктів, як от: укріплення дамб, річок, збільшення зелених насаджень, запровадження енергозберігаючих технологій, запровадження передового досвіду організацій фермерства, господарювання у сільській місцевості, розвиток тваринництва шляхом передачі голів племінної худоби «від сім'ї до сім'ї».

Не менш важливим є опосередкований вплив на соціально-економічний розвиток, який спостерігається у таких випадках:

– проведення громадськими організаціями різного роду політологічних, соціологічних, статистичних досліджень, моніторингів, доведення результатів таких досліджень і моніторингів до відома громадськості та владних структур з метою інформування населення, підвищення його обізнаності із сутністю економічних трансформацій і процесами прийняття рішень, а також з метою опосередкованого впливу на органи і посадових осіб, відповідальних за прийняття економічно і соціально значимих рішень як на рівні населеного пункту, регіону, так і у межах усієї країни;

– реалізація громадськими організаціями програм обміну досвідом із закордонними партнерами, транскордонне співробітництво за напрямками діяльності (організація різноманітних ярмарків та виставок, видання літератури, дослідницька робота, розвиток регіонів, підтримка малозабезпечених верств населення, екологічні і студентські програми).

Недивлячись на широкий спектр проблем, які вирішуються громадськими організаціями регіону, офіційні дані державної статистики показують, що їм притаманна тенденція до зменшення

їх частки в загальній кількості об'єднань громадян. Якщо у 2002 році їх частка становила 36,6 % до всіх об'єднань громадян, то у 2011 році – 25,8 %.

Не менш важливим є той факт, що у 2011 році на обліку в легалізованих об'єднаннях громадян налічувалося 1214 тис. членів, що становить 97,3% від загальної кількості населення Закарпатської області. Це є свідченням того, що абсолютна більшість населення Закарпатської області задіяна в роботі різних громадських формувань.

Тенденція щодо збільшення кількості легалізованих осередків політичних партій та об'єднань громадян, за винятком міст обласного підпорядкування, характерна для всіх районів Закарпаття (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість легалізованих об'єднань громадян у розрізі міст і районів Закарпатської області у 2007–2011 рр.

	2007			2008			2009			2010			2011		
	усього	у тому числі осередки політичних партій	громадські організації та їх осередки	усього	осередки політичних партій	громадські організації та їх осередки	усього	осередки політичних партій	громадські організації та їх осередки	усього	осередки політичних партій	громадські організації та їх осередки	усього	осередки політичних партій	громадські організації та їх осередки
По області	7396	5524	1872	8491	6516	1975	9180	6998	2182	9843	7457	2386	10048	7456	2592
м.Ужгород	2023	1051	972	2147	1123	1024	1598	586	1012	1286	185	1101	2689	1421	1268
м.Берегове	489	402	87	531	436	95	538	439	99	559	450	109	558	437	121
м.Мукачів	938	739	199	1044	831	213	242	76	166	258	82	176	1148	899	249
м.Хуст	217	133	84	229	139	90	18	—	18	22	—	22	25	—	25
м.Чоп	—	—	—	—	—	—	27	—	27	—	—	—	—	—	—
Берегівський	—	—	—	—	—	—	20	—	20	22	—	30	29	—	29
Великобрезьнянський	391	350	41	491	448	43	498	457	41	527	485	42	527	481	46
Виноградівський	610	534	76	720	644	76	759	672	87	813	723	90	831	726	105
Воловецький	90	57	33	93	58	35	97	59	38	104	65	39	105	64	41
Іршавський	576	528	48	737	689	48	735	681	54	773	717	56	780	718	62
Міжгірський	441	397	44	522	475	47	565	514	51	607	551	56	615	551	64
Мукачівський	—	—	—	—	—	—	833	775	58	878	816	62	4	—	4
Перечинський	383	339	44	462	415	47	478	424	54	500	443	57	502	438	64
Рахівський	398	338	60	416	354	62	457	393	64	505	426	79	505	422	83
Сваляцький	150	62	88	343	247	96	497	392	105	515	404	111	522	406	116
Тячівський	680	594	86	746	657	89	766	669	97	811	712	99	821	713	108
Ужгородський	1	—	1	1	—	1	799	703	96	1357	1224	133	72	5	67
Хустський	9	—	9	9	—	9	253	158	95	276	174	102	292	175	117
2011, % до	135,8	134,97	138,46	118,34	114,4	131,2	109,5	106,5	118,8	102,08	99,99	108,6	100	100	100

Примітка. Власна розробка автора.

Динаміка розвитку та становлення НГО характеризується певною асиметрією. Так, наприклад, у 2011 році порівняно з 2007 роком характерною тенденцією було значне збільшення кількості всіх легалізованих осередків як політичних партій, так і громадських організацій. Проте для міст обласного підпорядкування (Ужгород, Мукачево та Хуст) властива протилежна тенденція, що характеризується помітним зменшенням усіх легалізованих осередків як політичних партій, так і об'єднань.

Статистичні дані, наведені в таблиці 2.3, та їх аналіз свідчить, що протягом 2005–2011 років у регіоні значно збільшилась кількість членів, які перебувають на обліку громадських організацій.

Таблиця 2.3

Кількість членів на обліку громадських організацій
Закарпатської області у 2005–2011 рр.,
осіб

Роки	Усього в центральних органах та місцевих осередках	У тому числі								
		центральних органах	у т.ч. центральний орган мас статус			місцевих осередках	у т.ч. в місцевих осередках			
			міжнародний	всукраїнський	місцевий		обласного значення	міського значення	районного значення	первинних
2005	499430	140068	-	46	140022	359362	4332	12561	27665	314804
2010	1001113	381220	-	164	381056	619893	273	104700	420230	94690
2011	1214267	483738	-	211	483527	730529	572	104600	547630	77727
2011, % до 2005	243,13	345,36	-	458,69	345,322	203,285	13,20	832,736	1979,5	24,69

Примітка. Власна розробка автора.

Отже з таблиці 2.3 можна зробити висновок, що, *по-перше*, в цілому за аналізований період членство в громадських організаціях, зокрема центральних органах та місцевих осередках, зросло більш ніж удвічі (з 499,4 до 1001,1 тис. осіб), з них: у центральних органах – у 2,7 раза (з 240,1 до 381,2 тис. осіб), у тому числі на всеукраїнському рівні – у 3,6 раза, а на місцевому – у 2,7 раза (із 140,0 у 2005 році до 381,1 тис. осіб у 2010 році). *По-друге*, у місцевих осередках кількість членів збільшилась більш ніж в 1,7 раза (з 359,4 до 619,9 тис. осіб), в основному за рахунок збільшення осередків районного значення (у 15,2 раза, або з 27,7 до 420,2 тис. осіб). Водночас відбулося зменшення місцевих осередків обласного рівня (у 15,9 раза), міського (8,3 раза) та первинних організацій (3,3 раза). Відмічені процеси не корелюються із зайнятістю населення у роботі громадських об'єднань, про що свідчать дані, наведені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Зайнятість населення Закарпатської області
в діяльності громадських організацій в 2008–2011 рр.,
тис. осіб

Роки	Територія, тис. км ²	Кількість наявного населення	Усього зайнято	Наймані працівники підприємств, установ та організацій	Кількість членів на обліку в ГО	Кількість членів в ГО, % до кількості наявного населення	Кількість працівників в ГО	Кількість працівників в ГО, в % до кількості найманих працівників на підприємствах та установах
2008	12,8	1243,8	552	211,5	864,5	69,5	31,8	15
2009	12,8	1243,4	525	202,6	945	76	32,6	16
2010	12,8	1242,0	515	201,1	1001	80,6	48,7	24
2011	12,8	1247,4	523	194,7	1214	97,3	62,9	0,32

Примітка. Власна розробка автора.

У 2011 році порівняно з попередніми роками зайнятість економічно активного населення області мала тенденцію до зниження (табл. 2.4), що відповідно призвело до зменшення кількості найманих працівників на підприємствах, установах та організаціях. Помітно зменшилась зайнятість населення у 2011 році порівняно з 2008 роком, що свідчить про звуження сфери докладання праці в економіці області.

Існуюча тенденція об'єктивно обмежила вплив громадських організацій, передусім профспілкових, на захист соціально-економічних прав та інтересів працівників. При цьому відмітимо, що основним засобом впливу громадських об'єднань на вирішення виробничих і соціальних завдань, інструментом соціального діалогу на рівні області є Регіональна угода між облдержадміністрацією, обласним об'єднанням роботодавців «Закарпаття» та профспілковими об'єднаннями області на 2011–2012 роки, а також галузеві угоди, а на рівні підприємств і організацій – колективні договори, про що йтиметься у наступних розділах монографії.

Особливості діяльності громадських організацій Закарпаття обумовлюються також регіональною специфікою функціонування господарського комплексу та структурою економіки.

Першою особливістю є те, що серед районів області найбільше сільського населення, а значить і громад зосереджено у Мукачівському та Ужгородському районах (88,8 та 94,6 %). Водночас за рахунок міст обласного значення

(Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп) найбільша частка населення припадає на міську місцевість, де функціонують найбільші міські громади (громадські організації) регіону, що є цілком закономірним, оскільки саме тут в основному сконцентрований виробничий потенціал краю.

Друга особливість регіону проявляється в багатонаціональному складі населення. Зокрема, тут проживають представники понад 100 національностей і народностей. Переважну більшість (80,5 %) становлять українці, угорці становлять 12,1 %, румуни – 2,6 %, росіяни – 2,5 %, цигани – 1,1 %, словаки – 0,5 %, німці – 0,3 % та ін. Це накладає певну специфіку на динаміку розвитку громадських об'єднань¹.

Це аргументовано підтверджується науковими дослідженнями, які проводилися в області за останній період часу. Так, у колективній монографії вчених Закарпатського регіонального центру соціально-економічних гуманітарних досліджень НАН України «Етноменшини Закарпаття в умовах ринкової трансформації» на основі моніторингу етноменшин регіону аргументовано доведено, що «етнічний фактор відіграє важливу роль у схильності того чи іншого соціального прошарку до підприємництва, що частково пояснюється історичними трудовими традиціями кожного етносу, рівнем його мобільності, професійно-кваліфікованими партнерами, соціально-психологічними характеристиками»².

Третя особливість пов'язана з геополітичним становищем Закарпатської області. Регіон межує з чотирма сусідніми країнами, його кордони на заході й півдні співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Румунією – 265,4 км, Угорщиною – 130,0 км, Словаччиною – 98,5 км та Польщею – 33,4 км. Більшість районів області та міст обласного значення є прикордонними, на території яких компактно проживають етнічні меншини. В області діють 19 пунктів перетину кордону з сусідніми державами. Унікальне геополітичне розташування області на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку й подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва,

¹ Статистичний щорічник України за 2011 рік // Державний комітет статистики України: www.uz.ukrstat.gov.ua/catalog/catalog2012

² Етноменшини Закарпаття в умовах ринкової трансформації/В.П. Мікловда, М.А. Лендсл, М.І.Пітюлич та ін. – Ужгород: «Карпати», 2006. – С. 39.

зумовлює важливу роль громадським організаціям регіону в інтеграції України в європейські структури¹.

Відмічені специфічні особливості регіону створюють відповідне середовище для діяльності неурядових організацій. Наслідком цього є суперечливі процеси в становленні громадських формувань. Тут органічно переплелися процеси легалізації їх діяльності, поява нових формувань та згортання діяльності тих громадських організацій, діяльність яких не в повній мірі була узгоджена з інтересами та потребами територіальних спільнот, що відображають дані, наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Порівняльний аналіз легалізованих та тих, що припинили свою діяльність, громадських організацій у розрізі міст та районів Закарпатської області за 2010 – 2011 рр., одиниць

	На 01.01.2010						На 01.01.2011						На 01.01.2012					
	політичні партії			громадські організації			політичні партії			громадські організації			політичні партії			громадські організації		
	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.	легалізовано	припинило свою діяльність	легалізовано, % до тих, що припин. діяль.
По області	532	50	964	290	83	249,4	470	11	4172,7	231	27	755,6	35	36	-2,8	235	29	710,3
м.Ужгород	88	6	1366,7	76	39	94,9	8	1	700	101	12	741,7	22	4	450	107	6	1683,3
м.Берегово	3	-	-	21	17	23,5	11	-	-	12	2	500,0	-	13	-	12	-	-
м.Мукачево	1	-	-	8	2	300	6	-	-	11	1	1000,0	1	-	-	15	2	650,0
м.Хуст	-	-	-	5	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	3	-	-
м.Чоп	-	-	-	27	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	8	9	-
Берегівський	-	-	-	20	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-
Великоберетнівський	10	1	900	2	4	-50,0	29	1	2800	3	2	50,0	-	4	-	7	3	133,3
Виноградівський	29	1	2800	14	3	366,7	51	-	-	5	2	150,0	3	-	-	15	-	-
Воловецький	1	-	-	3	-	-	6	-	-	2	1	100,0	-	1	-	4	2	100,0
Іршавський	28	36	-22,2	10	4	150	37	1	3600	2	-	-	1	-	-	6	-	-
Міжгірський	39	-	-	10	6	66,7	37	-	-	5	-	-	-	-	-	9	1	800,0
Мукачевський	25	6	316,7	10	5	100	41	-	-	6	2	200,0	-	-	-	2	-	-
Перечинський	9	-	-	8	1	700	27	8	237,5	3	-	-	3	8	166,7	7	-	-
Рахівський	39	-	-	3	1	200	33	-	-	17	2	750,0	1	5	400,0	7	3	133,3
Сваляківський	145	-	-	9	-	-	12	-	-	8	2	300,0	2	-	-	7	2	250,0
Татівський	12	-	-	8	-	-	43	-	-	2	-	-	1	-	-	9	-	-
Ужгородський	84	-	-	46	-	-	113	-	-	37	-	-	-	1	-	1	1	-
Хустський	19	-	-	10	1	900	16	-	-	8	1	700,0	1	-	-	15	-	-

Примітка. Власна розробка автора.

¹ Сокол І.І. Стратегічний потенціал соціально-економічного розвитку регіону: дис. ... канд. екон. наук / І. І. Сокол // – Ужгород, 2010. – 255 с.

У 2011 році в області діяло 10 048 об'єднань громадян, включаючи місцеві осередки всіх рівнів, з яких 7141 легалізовано шляхом реєстрації та 2907 – шляхом повідомлення про заснування. Кількість політичних партій та їх осередків склала 7456, або майже три чверті загальної кількості, громадських організацій та їх місцевих осередків – 2592, або 25,8%. Протягом 2011 року на Закарпатті легалізувала свою діяльність 231 громадська організація, припинили діяльність – 27.

У структурі громадських організацій в 2011 році за спрямуванням та видами діяльності найбільша питома вага припала на оздоровчі та фізкультурно-спортивні об'єднання – 17,8%, професійної спрямованості – 10,9% від загальної кількості ГО. Молодіжні об'єднання становлять 9,9%, національних та дружніх зв'язків – 6,6%, об'єднання ветеранів та інвалідів – 6,5%, освітніх, культурно-виховних об'єднань – 5,9% від їх загальної кількості.

Отже, з наведеного вище видно, що основними тенденціями становлення та розвитку неприбуткових громадських організацій є:

- кількісне збільшення громадських організацій. Особливо інтенсивного розвитку вони набули у таких сферах, як комунальна, юридична, екологічна, підприємницькі асоціації. Це є свідченням зростання ролі НГО у розв'язанні ключових соціально-економічних проблем, їх диверсифікації у різні сфери життєдіяльності. Відмічені процеси супроводжуються збільшенням чисельності членів НГО, що може розцінюватись як розширення соціальної бази для їх подальшого розвитку;

- неприбуткові інституції здійснюють важливий вплив на розв'язання проблеми зайнятості населення. За проаналізований період 2010–2011 років кількість зайнятих у громадських організаціях регіону зросла майже в два рази, з чого випливає, що НГО здійснюють активний вплив на розвиток сфер докладання праці, а відповідно стабілізують ситуацію на локальних ринках праці;

- збільшення кількості функціонуючих НГО перебуває у тісній кореляції з проведеними ними заходами; особливо значного розвитку набуло проведення громадських експертиз, просвітницьких лекцій, зборів громадян.

У структурі фінансових надходжень для здійснення діяльності НГО основним фінансовим ресурсом є донорські кошти від нерезидентів. Ця тенденція зберігається і навіть посилюється. На

цьому тлі незначними є надходження з державного бюджету, що негативно впливає на відтворювальні процеси та звужує можливості розвитку діяльності НГО, що об'єктивно відображається на просторовій динаміці їх розвитку. Однією з перших, хто вказав на цю особливість, є У. А. Садова, яка запропонувала методику розрахунку числа ГО за формулою:

$$K_{T, \text{конц. орг.}} = \frac{\frac{1}{2} S_i - P_i}{100\%}, \quad (1.1)$$

$$K_{T, \text{конц. чл.}} = \frac{\frac{1}{2} S_i - Q_i}{100\%}, \quad (1.2)$$

$$K_{T, \text{конц. зн.}} = \frac{\frac{1}{2} (S_i - Y_i)}{100\%}, \quad (1.3)$$

де S_i – частка площі i -тої території (ТСС адміністративної області, району) в загальній площі території (ТСС держави);

P_i – частка кількості громадських організацій i -тої території (ТСС адміністративної області, району) в загальній кількості організацій (ТСС держави);

Q_i – частка осіб, що перебувають на обліку громадської організації i -тої території (ТСС адміністративної області, району) в загальній чисельності членів громадської організації (ТСС держави).

Запропонована методика розрахунку коефіцієнтів може бути значно розширена за рахунок інших важливих показників, які характеризують різні аспекти діяльності НГО та їх вплив на зайнятість населення. Ми вважаємо, що такий показник впливу можна розрахувати за допомогою коефіцієнта зайнятості населення в громадських організаціях.

$$Y_i = \frac{KЗГО}{\sum ЗН},$$

де КЗГО – кількість зайнятих в громадських організаціях i -тої території (ТАО, село, місто, район);

$\sum ЗН$ – загальна кількість зайнятого населення (ТАО, область).

Коефіцієнт територіальної концентрації громадських організацій

$$K_{т \text{ конц. ГО}} = \frac{KГО}{ПТ_i},$$

де КГО – кількість громадських організацій і-тої території (ТАО – село, місто, район, область).

ПТ_i – площа такої території (ТАО – село, місто, район, область).

Коефіцієнт територіальної концентрації членства у громадських організаціях

$$K_{т\text{ конц.ГО}} = \frac{ЧЧГО}{ЧН}$$

де ЧЧГО – чисельність членів у громадських організаціях;

ЧН – чисельність наявного населення і-тої території (ТАО – село, місто, район, область).

Розрахунок запропонованих коефіцієнтів має важливе прикладне значення для відстеження динаміки розвитку та функціонування громадських організацій, їх впливу на різні сфери економічної життєдіяльності територіальних формувань різного рівня. Так, наприклад, розрахунок коефіцієнта концентрації ГО Закарпатської області вказує на їх кількісний ріст. Якщо у 2008 році він дорівнював 10,45, у 2010 – 10,95, то в 2011 році – 11,95. Аналогічно зростає громадська активність населення, що відображається в участі громадян у діяльності громадських організацій. Розрахунок коефіцієнта концентрації членства в ГО також засвідчує позитивну динаміку. Якщо у 2008 році він становив 23,65, то в 2011 році – 58,95. Зростає вплив громадських інституцій на зайнятість безпосередньо в їх діяльності, що в певній мірі стабілізує ситуацію на локальних ринках праці. Так, якщо в 2008 році він становив 23,95, то у 2011 році – 58,95, тобто чисельність працюючих зросла майже у 2,5 раза.

Кількісний аналіз динаміки розвитку громадських інституцій регіону вказує на певну стабілізацію їх чисельності, ріст легалізованих формувань та зростання чисельності працюючих. Ці позитивні тенденції створюють підґрунтя для диверсифікації їх діяльності. Йдеться про активний вплив зі сторони неурядових організацій на вирішення соціально-економічних проблем локальних просторових формувань, здійснення економічної та правової експертизи, участь у розробці програм розвитку міст та районів області, здійснення громадського моніторингу діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, реалізацію актуальних проектів регіонального і місцевого розвитку, що значно посилює увагу до їх діяльності та необхідність їх підтримки, зокрема фінансової з боку органів державної влади.

2.2. Вплив неприбуткових громадських організацій на соціально-економічний розвиток мікросоціальних систем

Проведений вище аналіз основних тенденцій у розвитку громадських інституцій Закарпатської області зумовлює потребу конкретизації їх діяльності та аналізу соціально-економічної ефективності останньої. Це має важливе прикладне значення для з'ясування їх ролі та впливу на вирішення гуманітарних, соціально-економічних і екологічних завдань на рівні мікросоціальних систем, під якими ми розуміємо адміністративно-територіальні системи базового рівня, які включають: місто, район, село та їх функціональні підсистеми – освітні, наукові, медичні, культурні, інформаційні центри, бібліотеки, музеї, органи державного управління та місцевого самоврядування, загальноосвітні школи, дитячі садочки, поліклініки, відділи соціального забезпечення, комерційні підприємства, власне неприбуткові громадські організації.

Для дослідження впливу НГО на розвиток мікросоціальних систем нами застосовано метод статистичних групувань відповідно до Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД). Метою розроблення статистичних класифікацій, крім групування, є також систематизація і перетворення інформації у стандартний формат, який дає змогу визначити подібність понять, подій, об'єктів, суб'єктів тощо¹. При цьому об'єктами класифікації у КВЕД є види економічної діяльності статистичних одиниць (юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, в тому числі громадських організацій тощо)².

При створенні національних статистичних класифікацій видів економічної діяльності за основу бралися модельні (базові) європейські класифікації у незмінному вигляді, а деталізація (дезагрегація) враховує національні особливості при здійсненні групувань на подальших рівнях класифікації³. У зв'язку з цим за

¹ Травін В.В. Бухгалтерський облік і система національних рахунків: напрям гармонізації: дис. ... канд. екон. наук / В.В. Травін // – Житомир, 2009. – 275 с.

² Ерфан В.Й. Продовольча безпека регіону і засоби її досягнення: дис. ... канд. екон. наук / В.Й. Ерфан // – Ужгород, 2011. – 208 с.

³ Сидоренко М.Г. Методичне забезпечення порівнянності інформації в умовах упровадження оновлених версій статистичних класифікацій: дис. ... канд. екон. наук / М.Г. Сидоренко // – К., 2011. – 210 с.

основу бралися теоретико-методичні підходи, принципи побудови та призначення КВЕД у контексті статистичної класифікації, що є інструментарієм для систематизації та групування економічної і соціальної інформації у стандартний формат, що дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації, в тому числі й щодо громадських організацій, діяльність яких відноситься до 91 розділу КВЕД. Цей розділ включає три групи, а саме: 91.1 – діяльність організацій промисловців та підприємців, професійних організацій; 91.2 – діяльність професійних спілок; 91.3 – діяльність інших громадських організацій. У складі відмічених вище трьох груп виокремлюються класи та підкласи. Відповідно до класифікації видів економічної діяльності здійснено аналіз функціонування громадських організацій. Зокрема, у класі 91.11 та підкласі 91.11.0 – діяльність організацій промисловців та підприємців включено два види діяльності, а саме: діяльність громадських організацій, члени яких зацікавлені в забезпеченні розвитку та ефективності підприємств певної галузі, економічного розвитку певного географічного району або адміністративної одиниці, незалежно від спрямування статутної діяльності.

Прикладом є діяльність Всеукраїнської громадської організації «Український союз промисловців та підприємців» (УСПП), який є всеукраїнською громадською неприбутковою організацією, з розгалуженою мережею осередків та утвореною відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян», що об'єднує на основі спільних інтересів, на принципах добровільності та рівноправної участі громадян України, іноземців та осіб без громадянства, в тому числі суб'єктів підприємницької діяльності, трудові колективи підприємств, установ та організацій, їх об'єднання та громадські організації.

Відповідно до цього, у регіонах країни функціонують регіональні відділення та представництва УСПП, які у своїй діяльності незалежні від органів державної влади та місцевого самоврядування, інших об'єднань громадян, їм не підзвітні, не підконтрольні та не допускають втручання у свою діяльність, за винятком певних норм, передбачених чинним законодавством України.

Для виконання статутних завдань та досягнення мети своєї діяльності УСПП має право здійснювати господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій, заснування підприємств із статусом

юридичної особи¹. Крім того, УСПП може на добровільних засадах вступати до інших громадських організацій, їх спілок (союзів, асоціацій тощо), а також до міжнародних громадських (неурядових) організацій, підтримувати прямі міжнародні зв'язки.

Виходячи з основної мети, згідно із ст. 4 (пункт 4.2) Статуту, основними завданнями УСПП є²:

- розбудова УСПП як лідера громадського підприємницького руху в Україні;
- вплив на економічне та соціальне життя;
- усунення перешкод підприємницькій діяльності, мінімізація ризиків, пов'язаних з підприємництвом та забезпечення отримання сталого прибутку;
- формування нормативно-правових засад підприємництва на основі поваги, честі та гідності кожного громадянина України з боку держави та її органів;
- формування позитивного іміджу підприємництва у суспільстві;
- надання допомоги членам УСПП з питань якості та конкурентоздатності їх продукції;
- підвищення рівня безпеки підприємницької діяльності;
- створення інформаційних баз та сприяння доступу членів УСПП до вже існуючих;
- запобігання та вирішення конфліктів між членами УСПП;
- сприяння збереженню цілісності майна та корпоративних структур членів УСПП;
- співпраця з міжнародними організаціями та іноземними об'єднаннями громадян, мета та завдання яких є тотожними меті та завданням УСПП;
- сприяння розвитку підприємництва, в тому числі середнього та малого, посилення їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Для досягнення мети та виконання завдань, визначених Статутом УСПП, ця громадська організація здійснює такі основні функції³:

¹ Статут Українського союзу промисловців і підприємців. – К., 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/23.statut-uspp.htm>

² Там само.

³ Яцків Т.Г., Тарасенко Л.Л. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні: від А до Я: посіб. /Т.Г.Яцків, Л.Л.Тарасенко /Передм. Т.Г.Яцків. – Львів: Юриспруденція, 2008. – 286 с.

- інформує членів УСПП з усіх питань економічної діяльності, в тому числі стосовно підприємницького досвіду, проводить інформаційні та організаційні заходи, спрямовані на розповсюдження інформації про УСПП, поширення його мети та завдань;

- розробляє стратегію і тактику розвитку підприємницького руху;

- надає активну підтримку інноваційним проектам;

- розробляє та проводить громадську експертизу проєктів нормативно-правових актів, що розроблені підприємствами, установами та організаціями, а також органами державної влади;

- сприяє активізації транскордонного співробітництва та розширенню міжнародних зв'язків членів УСПП;

- надає безоплатні консультації з економічних та правових питань;

- створює умови членам УСПП для участі в роботі бізнес-форумів, конференцій, національних економічних програм і проєктів та сприяє членам УСПП у пошуку комерційних партнерів;

- здійснює надання консультативної, організаційної, матеріальної підтримки іншим громадським організаціям;

- створює підприємства, установи, організації відповідно до чинного законодавства України для реалізації мети та виконання статутних завдань УСПП;

- поширює серед своїх членів знання з питань управління якістю та конкурентоспроможністю товарів і послуг.¹

Перелік проблем, які відносяться до компетенції УСПП показує, що це багатофункціональний орган, що має розгалужену структуру, яка дозволяє здійснювати:

- партнерство з Національним інститутом стратегічних досліджень. УСПП продовжує вибудовувати комунікаційну інфраструктуру з інститутами громадянського суспільства, які впливають на формування соціально-економічної політики. Свідченням цього є підписання 24 лютого 2012 року Угоди про співпрацю з Національним інститутом стратегічних досліджень, що діє при Президентові України;

¹ Яцків Т.Г., Тарасенко Л.Л. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні: від А до Я: посіб. /Т.Г.Яцків, Л.Л.Тарасенко /Передм. Т.Г.Яцків. – Львів: Юриспруденція, 2008. – 286 с.

- системну стратегічну роботу з органами державної влади та налагодження взаємовідповідальних відносин між бізнесом і владою. Прикладом цього є підписання 20 квітня 2010 року Меморандуму про партнерство і співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Українським союзом промисловців і підприємців. Цим масштабним документом започатковано якісно новий етап взаємодії підприємництва та влади, спрямованої на пом'якшення фіскального тиску, вдосконалення регуляторної політики, протидії рейдерству. Принциповим є те, що ділова спільнота розширила можливості своєї участі у формуванні стратегії розвитку України та її зовнішньоекономічної політики, долучилася до розроблення серйозних законодавчих проєктів, державних цільових програм тощо¹;

- співпрацю з Державною податковою службою України. УСПП та ДПСУ взаємодіють у питаннях своєчасного відшкодування податку на додану вартість, якісної імплементації Податкового кодексу, об'єднання зусиль, спрямованих на вдосконалення податкового законодавства, створення умов для підвищення ділової активності та самозайнятості населення;

- співпрацю з Державною митною службою України. Український союз промисловців і підприємців та Державна митна служба України взаємодіють у питаннях створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, удосконалення та спрощення митних процедур, захисту прав й інтересів бізнесу в їх зовнішньоекономічній діяльності;

- співпрацю з Антимонопольним комітетом України. Український союз промисловців і підприємців та Антимонопольний комітет України об'єднують зусилля щодо поліпшення конкурентного середовища в Україні, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та захисту вітчизняного товаровиробника;

- співпрацю з Державним експортно-імпорتنим банком. Угода про співробітництво між Українським союзом промисловців і підприємців та Публічним акціонерним товариством «Державний експортно-імпорتنний банк України»;

- співпрацю з Асоціацією міст України. Український союз промисловців і підприємців та Всеукраїнська асоціація органів

¹ Клименко О.М. Формування державної інноваційно-інвестиційної промислової політики в регіоні: дис. ... канд.екоп.наук /О.М. Клименко // – К., 2010. – 179 с.

місцевого самоврядування «Асоціація міст України» спільно працюють над успішною реалізацією інвестиційних проектів та ініціатив місцевих громад. Це, зокрема, визначено угодою про співробітництво між УСПП і АМУ, підписаною 21 лютого 2012 року;

– взаємодію з регіональними органами влади. Це викликано необхідністю об'єднання зусиль держави та підприємництва, спрямованих на зростання економічного потенціалу регіонів України, створення в областях нових робочих місць, підтримки вітчизняного товаровиробника, подальшого розвитку малого і середнього бізнесу, розроблення ефективних механізмів залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, професійної підготовки працівників, а також створення механізму фінансово-кредитної підтримки ефективно працюючих підприємств, розвитку науки та освіти;

– співпрацю з Міністерством економіки України. Підписано Меморандум про розуміння між Міністерством економіки та УСПП від 29 листопада 2010 року;

– співпрацю з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. Промислово-підприємницька спільнота та науковці досліджують вплив законодавства на розвиток бізнесу, визначають ризики та рівень економічної безпеки вітчизняних підприємств, проводять маркетингові дослідження національних та міжнародних ринків на підприємствах – членах УСПП;

– співпрацю з Торгово-промисловою палатою України. Український союз промисловців і підприємців та Торгово-промислова палата України співпрацюють у питаннях поліпшення інвестиційного клімату в країні, просування інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішньоекономічному просторі, якісного інформування міжнародних партнерів про можливості української економіки, специфіку ведення бізнесу, зміни у податковій, митній та регуляторній політиці тощо;

– співпрацю з Державним агентством екологічних інвестицій. Сторони співпрацюють у питаннях скорочення використання енергетичних ресурсів, впровадження альтернативних та відновлювальних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів та досягнення енергетичної незалежності;

– співпрацю з Національною академією державного управління при Президентіві України. Укладено угоду про співробітництво

між Українським союзом промисловців і підприємців та Національною академією державного управління при Президентіві України;

– співпрацю з Національною комісією регулювання електроенергетики України. Існує угода про співробітництво між Українським союзом промисловців і підприємців та Державною комісією регулювання електросенергетики України. Таким чином, Український союз промисловців і підприємців та його формування на місцях ефективно взаємодіють з органами державної влади, місцевого самоврядування та іншими організаціями громадянського суспільства, сприяють становленню ефективного підприємницького середовища, розвитку малого і середнього бізнесу, наданого йому інноваційного вектора розвитку, усунення суперечок між роботодавцями та найманими працівниками, мінімізації безробіття, вжиття превентивних заходів щодо недопущення односторонньої підтримки державою позиції роботодавців та представників корпоративних інтересів власників підприємств. Принаймні це означає, що в стратегічному плані економічна політика держави має виходити із завдань забезпечення розкриття потенціалу, яким володіє Український союз промисловців і підприємців задля досягнення прискореного розвитку промислового виробництва, надання йому сталості у довгостроковій перспективі, достатньої для того, аби забезпечити її інноваційну спрямованість розвитку.

Ще одним прикладом ефективної роботи громадських організацій є діяльність Асоціації фермерів та приватних землевласників України, заснованої у лютому 1991 року Установчим з'їздом фермерів. Її головною метою є створення приватного сектору в сільському господарстві¹. Таким чином Український союз промисловців і підприємців та його формування на місцевих рівнях ефективно взаємодіють з органами державної влади, місцевого самоврядування та іншими організаціями громадянського суспільства, підтримують становлення ефективного підприємницького середовища, розвиток малого і середнього бізнесу, надання йому інноваційного вектора розвитку, усувають суперечності між роботодавцями та найманими працівниками, ліквідувають безробіття, вживають превентивних

¹ Горьовий В.П. Розвиток фермерського підприємництва України: дис. ... док.екоп.наук /В.П. Горьовий // . – К., 2008. – 439 с.

заходів щодо недопущення однобічної підтримки державою роботодавців та представників корпоративних інтересів власників підприємств. Принаймі це означає, що в стратегічному плані економічна політика держави має виходити із завдань забезпечення розкриття потенціалу, яким володіє союз промисловців і підприємців, задля досягнення прискореного розвитку промислового виробництва, надання йому сталого у довгостроковій перспективі та достатнього для того, аби забезпечити її інноваційну стратегію розвитку.

Асоціація має відповідну регіональну інфраструктуру, яка налічує 25 обласних АФЗ та 394 районні осередки, об'єднує на добровільних засадах власників фермерських та особистих селянських господарств, а також працівників обслуговуючих кооперативів, інших недержавних підприємств та організацій, які формують інфраструктуру і обслуговують фермерські господарства. АФЗУ пропагує свої ідеї та цілі, інформує про свою діяльність громадськість через засоби масової інформації та власний друкований орган – газету «Вісник фермера України»¹.

Захист інтересів фермерських та селянських господарств здійснює Закарпатська асоціація фермерів і приватних землевласників, діяльність якої поширюється на фермерські господарства, які функціонують в усіх районах області.

Це дало змогу фермерам заощаджувати кошти, не сплачуючи з 01.01.2005 року орендну плату за отриману землю у постійне користування.

Відомо, що держава тими чи іншими діями стримувала розвиток, а часто і перешкоджала нормальному функціонуванню фермерства. У зв'язку з цим формами діяльності АФЗУ щодо захисту прав фермерів були: звернення, прес-конференції, заяви до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засідання спільних робочих груп з урядовцями, мітинги, акції, пікетування Кабміну, Верховної Ради, страйки.

Асоціація фермерів та приватних землевласників, як неприбутковий громадський інститут, внесла ряд конкретних пропозицій, спрямованих на подолання кризових явищ. Одним із важливих кроків у цьому напрямі є законодавче закріплення і

¹ Горьвий В.П. Розвиток фермерського підприємництва України: дис. ... док.екоп.наук /В.П. Горьвий // . – К., 2008. – 439 с.

виділення 10% дохідної частини Державного бюджету України на розвиток села; надання державної підтримки власникам особистих селянських господарств; спрощення системи оподаткування і бухгалтерського обліку для сільгоспвиробників шляхом введення єдиного земельного податку; законодавче забезпечення захисту інтересів селян при купівлі-продажу земель; захист інтересів національного товаровиробника сільгосппродукції шляхом заборони контрабанди сільгосптоварів. АФЗУ, а також її регіональні осередки об'єднують: Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, Всеукраїнський комітет підтримки аграрної реформи в Україні, Спілку молоді села та інші громадські організації. АФЗУ є засновником Української аграрної конфедерації.

Суттєвий вплив на розвиток мікросоціальних систем здійснює неприбуткова громадська організація Торгово-промислова палата, яка є ще й самоврядною організацією, що об'єднує юридичних осіб, які діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання. Торгово-промислові палати, в тому числі Закарпатська, створюються за принципом добровільного об'єднання їх засновників. Принцип добровільного об'єднання підприємців у ТПП полягає у праві вибору входити або не входити до її складу. Торгово-промислові палати створюються в кожному регіоні України в кількості не більше однієї одиниці.

Закарпатська торгово-промислова палата надає українським і зарубіжним підприємствам та підприємцям комплекс послуг щодо здійснення підприємницької і зовнішньоекономічної діяльності. Одним з основних напрямів діяльності палати є також організація і проведення ділових зустрічей, виставок, презентацій, семінарів, ярмарків. Закарпатська ТПП пропонує зарубіжним підприємствам, організаціям, підприємцям такі послуги: пошук надійних партнерів в Україні для проведення експортно-імпорتنих операцій, організації спільних підприємств та спільного виробництва; організацію та проведення виставок і презентацій зарубіжних фірм із залученням українських учасників; проведення маркетингових досліджень, вивчення кон'юнктури ринку, надання адресних довідок про підприємства, цінову та іншу комерційну інформацію.

Не може не заслужувати на окрему увагу і така громадська організація, як Незалежні профспілкові організації, які виникли наприкінці 1992 року в Україні, в структурі яких діяло понад 10

об'єднань, у тому числі Всеукраїнське об'єднання солідарності працівників, незалежна профспілка гірників, солідарні профспілки та ін. З появою альтернативних професійних спілок було покладено край монополії офіційних політизованих профспілок на представництво інтересів робітників у владних структурах і на переговорах з керівниками підприємств і відомств.

Профспілкові організації, ставши самостійними в умовах незалежності України, не відмовились від історичного минулого, оскільки на всіх етапах соціально-економічного розвитку профспілки були і залишились вірні своєму призначенню – захищати інтереси людей найманої праці.

Важливою формою співробітництва між обласною державною адміністрацією, регіональним відділенням Українського союзу промисловців і підприємців та обласною радою профспілок є щорічне укладання регіональних угод, які передбачають комплекс заходів у сфері господарських відносин, оплати праці, режиму та охорони праці, здоров'я у сфері соціальних гарантій. У регіоні вперше укладена регіональна угода між виконавчим комітетом Ужгородської міської ради та обласною радою профспілок. Підсумки виконання регіональних угод підбивають двічі на рік на спільних засіданнях.

Прикладом впливу на рішення та контроль за діяльністю обласних державних органів є Громадська рада при Закарпатській ОДА, яка здійснює інформаційно-комунікаційну та організаційну роботу з питань з реалізації планів соціально-економічного розвитку області, раціонального використання ресурсів та підвищення інвестиційної привабливості регіону.

Громадська рада (ГР) при Закарпатській ОДА утворена 4 лютого 2011 року. Робота ГР відбувається через створені нею галузеві комісії, яких є 10. ГР спільно з галузевими комісіями здійснюють оперативне взаємне інформування і погодження спільних рішень та громадських експертиз за допомогою електронного листування.

ГР на своєму засіданні затвердила Перспективний план роботи на 2011 рік, який, в основному, виконано в частині питань, які не залежали від надання інформації з боку управлінь ОДА.

Укладено протоколи намірів про співпрацю з ГР, які містили загальні рамкові умови взаємовигідної співпраці виключно в рамках чинної Постанови КМУ від 03.11.2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації

державної політики» та в рамках затвердженого Положення про Громадську раду при Закарпатській ОДА.

Наступним важливим кроком стала консолідація та об'єднання зусиль Закарпатського регіонального відділення Асоціації міст України, обласного відділення Асоціації сільських і селищних рад України, Асоціації міст, селищ і сіл «Закарпаття – XXI століття» та Громадської ради при Закарпатській ОДА і Координаційної ради голів громадських рад при органах державної влади регіону. Результатом цього об'єднання стало утворення Дорадчої ради неурядових об'єднань по діалогу з органами державної влади, яке не має аналогу в країні. Новоутворене формування дозволило суттєво підвищити роль організацій громадянського суспільства у вирішенні завдань якісно нового характеру. Так, наприклад, впродовж квітня–травня 2011 року було проведено громадську експертизу відповідно до свого профілю – стану виконання Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року. Головною метою саме цієї громадської експертизи було: виявлення проблемних і невирішених питань та висесення експертних рекомендацій і пропозицій як щодо доопрацювання і коригування Регіональної стратегії, так і запровадження реального стратегічного управління розвитком Закарпаття в умовах реструктуризації регіонального господарського комплексу. У процесі громадської експертизи впродовж двох місяців проаналізовано за сприяння головного управління економіки ОДА та обласної ради близько 20 програмних документів обласної влади з 2006 по 2011 рік.

За матеріалами громадської експертизи розроблено і оформлено пропозиції щодо якісного удосконалення стратегічного управління і стратегічного планування та консолідаційних механізмів реалізації Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року – «Кроки Закарпаття до авангарду конкурентоспроможних українських та центральноєвропейських регіонів».

Виконаний експертний аналіз був розісланий фахівцям Асоціації Агенцій регіонального розвитку України і громадським радам в інших регіонах України.

На запит обласної ради у грудні 2011 року ГР розпочала громадську експертизу таких документів, як:

- Програма економічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки.

- Рішення обласної ради від 30.12.2011 р. «Про обласний бюджет на 2012 рік».

- Проект Угоди щодо регіонального розвитку Закарпатської області між КМУ та Закарпатською обласною радою (відтермінований).

На запит обласної ради ГР виконала у грудні 2011 року громадську експертизу трьох проектів рішень:

- Про погодження клопотання ПАТ НАК «Надра України» (Берегівське золото-поліметалічне родовище);

- Про погодження клопотання ПАТ НАК «Надра України» (Квасівське рудне поле);

- Про погодження клопотання ПАТ НАК «Надра України» (Мужіївське золото-поліметалічне родовище).

При проведенні громадської експертизи була налагоджена взаємодія і координація з Комісією з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки Громадської ради при ОДА, яка також отримала аналогічний запит від обласної ради. Комісії залучили до своєї роботи чотирьох відомих науковців УжНУ та п'ятьох громадських експертів, здійснювали консультації більш як із 40 громадськими організаціями краю. Комісія зосередила свою увагу в основному на екологічній і правовій експертизі проектів рішень. Однак у ході аналізу супровідних документів були виявлені ознаки приховування (замовчування) небезпечної екологічної ситуації на територіях золото-поліметалічних родовищ Берегівщини, що є визначальним для легітимності самої постановки питання про можливість погоджень клопотань щодо гірничо-видобувної та геолого-розвідувальної діяльності до проведення передбаченого законами екологічного аудиту, комплексної експертизи і ліквідації наслідків масштабного екологічного забруднення території важкими металами та їх сполуками. Отже, загальні висновки і рекомендації обох Комісій були однозначні: відхилити усі три проекти рішень як такі, що гальмують розвиток Берегівського району, адекватно не враховують і не відображають інтереси громад і громадську думку та наявне екологічне забруднення, існуючі екологічні ризики як такі, що спроможні викликати серйозну і довготривалу соціальну

напруженість у регіоні. Рекомендувалось також розробити і реалізувати обласну Програму ліквідації наслідків екологічного забруднення територій Берегівщини та встановити мораторій на будь-які владні рішення щодо розробки родовищ до проведення екологічного аудиту.

Громадські об'єднання значну увагу приділяють підтримці інноваційних проєктів. Так, головною реалізованою ініціативою ГР у 2011 році стало розроблення проєкту регіональної цільової грантової програми «Громадські організації у розвитку Закарпаття» на 2012–2015 рр. Це дозволило змістити акцент їх діяльності в площину реалізації проєктів інноваційного розвитку регіону, впровадження енергоощадних та енергоефективних технологій, розвитку сфери туризму й оздоровлення, інституційної підтримки розвитку малого і середнього бізнесу, тобто тих сфер економіки, які є пріоритетними для області. Суттєво зростає вплив неурядових організацій на розвиток соціальної інфраструктури – реконструкції об'єктів історико-архітектурної спадщини, вдосконалення навчально-виховного процесу у школах і дошкільних закладах, розвитку міжетнічної культури тощо.

Реалізовані ГР проєкти виконані у тісній співпраці з управлінням внутрішньої політики ОДА. Розробки подані на погодження профільним управлінням ОДА з перспективою їх реалізації, оскільки виконані у повній відповідності до чинних нормативних документів Уряду, враховують кращий досвід інших регіонів та впроваджуються на Закарпатті уперше.

Поширюється діяльність неприбуткових організацій на одну з пріоритетних сфер економіки області – рекреацію. Щороку на теренах регіону організовується низка інноваційних масових акцій і заходів, спрямованих на формування стійкого туристичного іміджу Закарпаття та здійснення брендінгу території Карпатського регіону. Серед цих акцій і заходів – ярмарки, фестивалі, оригінальні свята і відзначення подій, випуск буклетів, проспектів і книг про Закарпаття, дослідження у сфері соціології туризму. Шевчук В.А. разом із своєю громадською організацією «Спільне об'єднання соціуму» запропонували і реалізували у м. Виноградіві діяльність обласної школи для представників місцевих рад, органів державної влади та неурядових організацій з питань розроблення і оформлення грантових проєктів місцевого та регіонального розвитку; Вишняк А.М. разом із членами громадської організації

«Центр громадських ініціатив» активно співпрацювали у 2011 році з Перечинською міською та районною владами з питань залучення громад до розроблення і реалізації стратегічних планів розвитку міста і району. В результаті за підтримки фонду «Східна Європа» була розроблена і прийнята у 2011 році сесією міської ради Стратегія розвитку м. Перечин до 2020 року; Сірмаї Е.І. разом із своєю громадською організацією «Український благодійний Фонд розвитку та підтримки виноградарства і виноробства Ужгородського району» бере активну участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку виноградарства і виноробства у Закарпатті.

Ужгородським національним університетом у 2011 році спільно з управлінням освіти і науки ОДА розроблено програму створення наукового парку «Ужгородський національний університет», яка була затверджена п'ятою сесією Закарпатської обласної ради VI скликання від 12 серпня 2011 року № 256. Ця програма має важливе значення для поліпшення соціально-економічного розвитку регіону.

Значна частина неприбуткових громадських організацій впливають на розвиток мікросоціальних систем за допомогою різних заходів, систематизація яких наведена в таблиці 2.6.

У 2011 році зазначеними громадськими організаціями було проведено 29 871 тис. масових заходів, що на 13,39% більше, ніж у 2010 році. У загальній кількості масових заходів, проведених громадськими організаціями, найбільша питома вага припадає на лекції – 80,8%, або 24,2 тис. та з'їзди, конференції, збори – 10,8%, або 3,2 тис. Також проведено 1306 семінарів, 550 заходів із залученням коштів, 311 виставок, 309 мітингів та демонстрацій. Для своєї діяльності громадськими організаціями у 2011 році з різних джерел було отримано 52,3 млн грн., що на 10,4% більше, ніж у попередньому році. Надходження коштів від членських внесків становлять 13,9%. У 2011 році громадськими організаціями використано на статутні цілі 48,9 млн грн., і лише 13,4% з цих коштів пішло на благодійну діяльність.

Найбільша активність неурядових організацій спостерігається в Ужгороді, де кількість проведених заходів зросла з 26 327 до 29 871, що дорівнює 88,13% до їх загальної кількості. Це пояснюється тим, що в обласному центрі сконцентрована

переважна більшість громадських формувань, висока громадська активність жителів міста, наявний значний інтелектуальний потенціал.

Таблиця 2.6

Проведення організаційних заходів громадських організацій у розрізі міст та районів Закарпатської області за 2010–2011 роки, одиниць

	2010					2011					2011 до 2010, %							
	Мітинги, демонстрації	Виставки	З'їзди, конференції, збори	Засідання загальнообласного комітету	Лекції	Семінари	Мітинги, демонстрації	Виставки	З'їзди, конференції, збори	Засідання загальнообласного комітету	Лекції	Семінари	Проведено організаційних заходів	Проведено конференцій, зборів	Проведено заходів на залучення коштів	Протягнуто лекції	Проведено семінарів	
По області	272	318	272	553	23957	970	309	311	3240	550	24155	1306	113,6	97,8	1191,2	99,5	100,8	74,3
м.Ужгород	142	106	142	380	22686	679	185	122	1557	384	23066	1013	130,3	115,1	1096,5	101,1	101,7	67,0
м.Берегове	6	18	6		41	19	19	32	106	7	32	20	316,7	177,8	1766,7		78,1	95,0
м.Мукачеве	37	32	37	55	337	54	33	32	258	66	285	103	89,2	100	697,3	120	84,6	52,4
м.Хуст	1	10	1	6	54	19	2	13	86		31	5	200	130	8600		57,41	380,0
м.Чоп			1		16	3	2		57	5	5	5			5700		31,25	60,0
Берегівський		15		1	149	29	15	9	48	4	151	20		60		400	101,34	145,0
Великобережнський							2		14	2		2						0,0
Виноградівський	31	21	31	74	211	31	35	32	180	12	173	39	112,9	152,4	580,6	16,2	82	79,5
Воловецький	5		5	4	21	7	1		64	2		2	20		1280	50		350,0
Іршавський		2			85	2		2	116		60	5		100			70,6	40,0
Міжгірський		6	2	2	28	33	2	8	54	3	46	25		133,3		150	164,3	132,0
Мукачівський		6			16	1		6	52		16	8		100			100	12,5
Перечинський	19	9	19	9	9	4			101	14	58	13			531,6	155,6	644,4	30,8
Рахівський	5	5	5	1	73	5	7	3	86	3	90	8	140	60	1720	300	123,3	62,5
Снявський	6	9	6	5	83	26		10	176	6	68	16		111,1	1933,3	120	81,9	162,5
Тячівський	6	7	6	13	13	4	6	7	38	19	15	6	100	100	633,3	146,2	115,4	66,7
Ужгородський	8	69	8	3	91	40		26	134	21	45	13		37,7	1675	700	49,5	307,7
Хустський	5	3	5		44	14		9	113	2	14	3		300	2260		31,8	466,7

Примітка. Власна розробка автора.

Аналіз діяльності неприбуткових організацій регіону дозволяє зробити висновок, що в їх роботі за останній період часу відбуваються глибокі якісні зміни. Свідченням цього є диверсифікація їх діяльності в різні сфери суспільного життя, зростає їх відповідальність, професіоналізм, громадянська позиція з приводу вирішення нагальних економічних і соціальних проблем, що повинно розцінюватися як прояв довіри з боку населення до діяльності організацій громадського суспільства. Звідси випливає проблема прикладного характеру, яка пов'язана зі створенням правового поля їх діяльності, організаційної та фінансової підтримки з боку державних органів влади різних рівнів.

2.3. Оцінка фінансової стійкості неприбуткових громадських організацій

З викладеного вище можна зробити висновок про те, що роль і значення громадських організацій в суспільно-політичному житті регіону та країни загалом суттєво зростає. Діяльність громадських організацій впливає на розмір доходів цільових фондів, державного й місцевих бюджетів, соціально-економічний розвиток, національне багатство, рівень життя населення. Тому першорядне значення й особливу актуальність має подальший аналіз фінансів громадських організацій, а відтак і їх вплив на фінансову стійкість неприбуткових організацій.

Фінанси громадських організацій – це система економічних відносин, які виникають під час руху їх грошових коштів. Вони є складовою і невід'ємною ланкою фінансової системи громадських організацій та складаються з доходної і витратної частин.

НГО реалізують економічні і соціальні потреби своїх членів згідно зі статутною діяльністю. Сюди належать споживчі й житлові кооперативи, ОСББ, екологічні об'єднання, товариства квіткарів, бджолярів, колекціонерів й оздоровчі товариства.

Доходи таких громадських організацій формуються за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів, членських та вступних внесків, надходжень від належних їм комерційних структур, від проведення платних заходів, добровільних та спонсорських пожертвувань юридичних і фізичних осіб. Якщо громадська організація отримує кошти з державного і місцевого бюджетів, то в цьому разі ставиться вимога їх цільового використання.

НГО також користуються доходами від своєї діяльності (реалізація товарів і послуг), які витрачаються для розвитку організацій і обслуговування їхніх членів, виплату заробітної плати, відшкодування матеріальних і прирівняних до них витрат, розрахунки з іншими організаціями і банками, капітальні вкладення, капітальний ремонт, економічне стимулювання. Залишки невикористаних упродовж року надходжень залишаються в розпорядженні установи.

Як приклад НГО можна навести Асоціацію студентів-юристів Закарпаття – громадське об'єднання студентів-юристів, які на базі створеної організації набувають практичних навиків: роботи з

клієнтами (переважно малозабезпеченими), роботи з нормативною базою, інформаційними системами, що забезпечують якісну роботу юриста (правова сиситема «ЛІГА ЗАКОН» та ін.). Доходи, які складаються переважно з членських внесків та грантів, дозволяють забезпечити придбання офісних меблів та офісної техніки, користування Інтернетом, оплату правової системи «ЛІГА ЗАКОН».

Фінанси громадських об'єднань – це складна система грошових відносин, зокрема: 1) між громадськими об'єднаннями та їх членами щодо сплати вступних і членських внесків; 2) громадських об'єднань з підприємствами, установами, які можуть вносити добровільні пожертвування; 3) відносини всередині громадського об'єднання щодо формування і використання фондів (фонд оплати праці, фонд капітальних вкладень тощо); 4) між громадськими об'єднаннями та їх філіями. В окремих наукових працях зазначається, що матеріально-фінансове забезпечення статутної діяльності громадських організацій базується на таких перспективних джерелах залучення коштів: 1) фінансування з боку підприємницьких структур та активна співпраця з ними; 2) самофінансування громадських організацій за рахунок ведення ними господарської діяльності; 3) залучення коштів із державного та місцевих бюджетів за умови виконання громадськими організаціями деяких функцій владних структур або розв'язання пріоритетних з точки зору суспільства і держави завдань (виконання «соціального замовлення»).

Під фінансовою стійкістю підприємства розуміють забезпечення запасів і витрат джерелами коштів для їх формування¹.

Фінансова стійкість – це такий стан підприємства, коли обсяг його майна (активів) достатній для погашення зобов'язань, тобто підприємство платоспроможне². Іншими словами, фінансова стійкість підприємства – це коли вкладені в діяльність ресурси окупаються за рахунок грошових надходжень від господарювання, а отриманий прибуток забезпечує самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел формування активів³. Визначається фінансова стійкість відношенням вартості матеріальних оборотних активів (запасів та

¹ Косторной С.В. Управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин: дис. ... канд.ekon.наук /С.В. Косторной // – К., 2010. – 215 с.

² Там само.

³ Там само.

витрат) до величини власних та позикових джерел коштів для їх формування¹.

Для характеристики фінансової стійкості підприємства використовується система абсолютних та відносних показників. Найбільш узагальнюючими абсолютними показниками фінансової стійкості є відповідність або невідповідність (надлишок або нестача) джерел коштів для формування запасів і витрат, тобто різниця між сумою джерел коштів і сумою запасів та витрат².

Тому проаналізуємо джерела надходження коштів, а потім їх витрачання та можливості розширення або збільшення джерел, з яких надходять кошти в громадські неприбуткові організації.

Джерела фінансування некомерційних організацій, наведені в таблиці 2.7, поділяються на три групи: залучені, державні та власні кошти.

Таблиця 2.7

Джерела фінансування некомерційних недержавних організацій, спрямовані на стимулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва

Джерела фінансування		
Залучені	Державні	Власні
Благодійні та спонсорські кошти	Пряме фінансування	Доходи від основної діяльності
Гранти	Непряме фінансування	Пасивні доходи
Членські внески		
Резервні внески		
Позикові кошти		

Примітка. Власна розробка автора.

Наявність різних джерел фінансування у структурі доходів ННО визначається національними особливостями менеджменту в некомерційній сфері³.

¹ Косторной С.В. Управление капиталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин: дис. ... канд. екон. наук / С.В. Косторной // - К., 2010. - 215 с.

² Сорока Р.С. Формування та ефективність використання оборотного капіталу торговельних підприємств: дис. ... канд. екон. наук / Р.С. Сорока // - К., 2008. - 229 с.

³ Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ... канд. екон. наук / С.С. Логачева // - Луганськ, 2009. - 238 с.

Основним джерелом фінансування є добродійність. Добродійність – добровільне безкорисливе пожертвування фізичних і юридичних осіб у формі надання одержувачам мінімальної фінансової, організаційної й іншої добродійної допомоги. Одним із видів такого джерела фінансування є пожертви приватного бізнесу. Відмітимо, що добродійність в Україні, на відміну від країн Західної Європи, перебуває на стадії свого становлення. При цьому, як правильно відзначає О.Позняк, спонсорська допомога носить одноразовий або хвилеподібний характер та об'єктивована пропагандистським або політичним змістом¹. Водночас у багатьох західних країнах основна частина ресурсів неприбуткових організацій надходить від донорів у вигляді грошей, подарунків, обладнання, цінних паперів і прав власності на нерухоме майно². Характерно, що бізнесові структури, які займаються благодійністю, пожертви неприбутковим організаціям включають до витрат у межах 4% оподаткованого прибутку попереднього звітного року. Відповідно до Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI п. 138.5.3 витрати, понесені платником податку у вигляді благодійних чи інших внесків та/або вартості товарів (робіт, послуг) до неприбуткових організацій, які згідно з нормами враховуються для визначення об'єкта оподаткування платника податку, включаються до складу витрат за датою фактичного перерахування таких внесків та/або вартості товарів (робіт, послуг). А згідно з пп. 138.10.6. п. 138.10 ст. 138 до складу інших витрат, які враховуються при обчисленні податку на прибуток підприємства, включаються інші витрати звичайної діяльності (крім фінансових витрат), не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг.

До цього джерела фінансування відносять і приватні пожертви від фізичних осіб, частка яких у благодійній діяльності є досить незначною, оскільки основною причиною такого становища є низький рівень доходів переважної частини населення та його недовіра до організацій, які займаються збиранням коштів. Крім

¹ Позняк О. В. Функціонування фінансів неприбуткових організацій в умовах ринкових перетворень: дис. ... канд. екон. наук / О.В. Позняк // - Ірпінь, 2006. - 222 с.

² Кропельницька С. О. Фінансово-економічні засади формування та функціонування нових виробничих систем (кластерів): дис. ... канд. екон. наук / С.О. Кропельницька // - Тернопіль, 2006. - 232 с.

більшості наукових досліджень з даної проблематики акцентується, що українське законодавство не можна вважати стимулюючим щодо благодійності фізичних осіб. Водночас новий Податковий кодекс (ст. 157) надає значні пільги в оподаткуванні неприбуткових організацій, а також звільняє від оподаткування доходи неприбуткових організацій, отримані у вигляді: коштів або майна, які надходять безоплатно у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів; коштів або майна, які надходять таким неприбутковим організаціям від ведення їх основної діяльності; дотацій або субсидій, отриманих із державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної допомоги, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх одержувачам згідно із законодавством з метою зниження рівня таких цін.

Форми добродійності – меценатство і спонсорство. Меценат – фізична особа, яка надає матеріальну, фінансову, організаційну й іншу добродійну допомогу на безкорисливій добровільній основі. Спонсор – юридична або фізична особа, яка надає на добровільній і неприбутковій основі матеріальну підтримку добродійної діяльності з метою популяризації виключно свого імені (назви), торгової марки тощо. На думку С. Логачевої, спонсорство – вид економічної угоди, в процесі якої відбувається обмін грошових коштів, товарів, послуг, робіт на можливість розміщення реклами, проведення PR-компаній, стимулювання збуту і ін. На відміну від добродійності, що є формою добровільної безкорисливої підтримки некомерційної діяльності з боку фізичних і юридичних осіб, спонсорство характеризується винятково комерційними інтересами. У ході спонсорювання некомерційні організації одержують необхідні для виконання статутної діяльності матеріальні і грошові ресурси, можливості використання сучасних видів зв'язку, устаткування, а також підвищення кваліфікації співробітників. Залучені кошти є основним джерелом фінансування некомерційної сфери в усіх країнах світу¹.

¹ Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ... канд. екон. наук / С.С. Логачева // – Луганськ, 2009. – 238 с.

Другим, не менш важливим джерелом фінансування, що здійснює великий вплив на розвиток некомерційних організацій та установ, є наявність донорських фондів. Донор – юридична або фізична особа, що надає матеріальну, фінансову, організаційну і іншу добродійну допомогу неприбутковим організаціям на добровільній безкорисливій основі.¹ Особливістю сучасних українських громадських організацій є їх фінансова залежність від організацій-донорів. За даними експертів, до 95% легального фінансування неприбуткових організацій становлять іноземні донори. Зокрема, фінансування неприбуткових організацій України іноземними грантодавцями становить близько 10–14 % загального обсягу фінансування. Діяльність українських НПО була б неможливою без підтримки міжнародних донорів, зокрема таких: Friedrich Ebert Stiftung, Konrad Adenauer Foundation, Європейська Комісія в Україні (EuropeAid), Freedom House, USAID Agency, McArthur Foundation, Renaissance Foundation, Міжнародний фонд «Відродження», Eurasia Foundation, C.S. Mott Foundation, Know-How Fund, the World Bank, ООН в Україні, Європейська навчальна фундація (ETF), Міжнародний Медіа Центр (ММЦ) – Інтерньюз, Counterpart International, Британська рада в Україні, Центр міжнародного приватного підприємництва (CIPE), посольств США, Великобританії, Нідерландів, Канади тощо. Найбільші проекти: «Європейський вибір України», «Сприяння реалізації ефективної політики кордонів України», проект «Єврофорум», «Українська програма ринкових реформ», «Розвиток інфраструктури недержавних неприбуткових організацій в Україні». Джерелом міжнародного співробітництва є також інформаційні портали: проект менеджмент.com.ua, ресурсний центр для НОУ «Гурт», інформаційний портал «Третій сектор». Безпосередня взаємодія неприбуткових організацій відбувається і посередництвом іноземних і національних професійних організацій: Української асоціації менеджмент-консультантів, Американської торгової палати в Україні, Європейської бізнес-асоціації в Україні тощо. Незважаючи на суцільну орієнтацію українських неприбуткових організацій на іноземних донорів, інформація про джерела та умови фінансування, гранти та конкурсні програми ретельно охороняється

¹ Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ... канд. екон. наук / С.С. Логачева // – Луганськ, 2009. – 238 с.

від конкурентів¹. За таких умов, як відмічає С. Кропельницька, партнерські стосунки «третього сектору» України та іноземних спонсорів набувають характеру випадковості, неформальності, недовготривалості.

Практика показує, що фонди в більшості випадків вважають за краще займатися довгостроковими програмами розвитку некомерційної сфери². Проте це не означає, що вони повністю фінансують вибрані програми. Їх субсидії носять частковий, разовий або нетривалий характер і ставлять за мету допомогти розвитку проекту на початковій стадії. Разом з тим, підтримка некомерційної сфери донорськими фондами не обмежується лише наданням грантів. Грант – кошти цільового фінансування (грошові кошти або інше майно), що виділяються на конкурсній основі і надаються безоплатно і безповоротно з подальшим звітом про їх цільове використання. Останніми роками велику популярність отримав такий вид підтримки донорських фондів, як консалтинг. Великі фонди дедалі частіше виконують функції науково-консультаційних центрів з широкого кола проблем. Співробітники фондів займаються в некомерційній сфері експертними оцінками програм, беруть участь у відборі і оцінці проєктів, розробляють рекомендації з ефективної реалізації робіт у некомерційних організаціях і т. ін. Таким чином, донорські фонди надають підтримку некомерційним організаціям не лише у формі фінансової, але і науково-консультаційної допомоги.

Також важливу роль у фінансуванні некомерційної сфери відіграють членські внески. Йдеться про регулярне відрахування коштів у некомерційну організацію з метою отримання певного пакету товарів і послуг. Залежно від типів учасників виділяють два види членства – індивідуальне (для фізичних осіб) і корпоративне (для юридичних осіб). З погляду термінів виокремлюються три види членства – річне, термінове (5, 10, 15, 20, 25 років) і безстрокове. Залежно від суми грошового внеску виділяються категорії простих і привілейованих членів, донорів, покровителів некомерційних організацій та ін. Різні категорії членства дають різні переваги вкладникам.

¹ Кропельницька С. О. Фінансово-економічні засади формування та функціонування нових виробничих систем (кластерів): дис. ...канд.екон.наук /С.О. Кропельницька // – Тернопіль, 2006. – 232 с.

² Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ...канд.екон.наук/С.С.Логачева // – Луганськ, 2009. – 238 с.

Серед залучених джерел фінансування некомерційних організацій особливе місце посідають позикові кошти. Як позикові джерела фінансування виступають кредити банків, фінансових інститутів, міжнародних організацій і ін.

У 90-х роках минулого століття в некомерційній сфері одержав розвиток новий напрям залученого фінансування – резервні внески. Резервні внески – це особлива форма залучення коштів фізичних і юридичних осіб в некомерційну організацію [93]¹. На відміну від інших типів внесків, резервні внески розміщуються некомерційною організацією на рахунках банків і інвестиційних інститутів з метою отримання стабільних відсотків. Головною особливістю резервних внесків є заборона на використання самої суми внеску на фінансування витрат некомерційної організації. Некомерційна організація має право розпоряджатися лише накопиченими відсотками з цієї суми, причому сам внесок ніколи не повертається вкладникові. Контроль за використанням резервних внесків і доходів від них здійснює Рада директорів некомерційної організації. Використання некомерційними організаціями такого джерела фінансування, як резервні внески, набуває важливого значення. Правові особливості резервних внесків дають можливість створити своєрідний фонд у некомерційних організаціях, який виступить певним гарантом їх діяльності і дозволить підвищити фінансову стійкість та організаційну спроможність.

Доходи некомерційних організацій, що об'єднують різні види державного фінансування, є традиційним джерелом надходжень для некомерційної сфери в різних країнах. Це важливе джерело фінансування громадських організацій, яке проявляється через вплив держави на розподіл валового національного продукту шляхом централізації доходів і подальшого їх перерозподілу між суб'єктами економічних відносин (стосовно неприбуткових організацій це надходження у вигляді контрактів і грантів), а також шляхом стимулювання взаємодії між донорами і реципієнтами благодійної допомоги. Виконання державних програм на конкурсній основі сприяє становленню в Україні загальноосвітньої тенденції виведення частини державного майна та обов'язків з-під компетенції винятково держави. Зокрема, головним джерелом

¹ Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ...канд.екон.наук /С.С.Логачева // – Луганськ, 2009. – 238 с.

фінансування витрат неприбуткових організацій у Франції та Німеччині є уряд. В Україні, як правильно відзнає О. Позняк, практика договірної співробітництва держави та неприбуткових організацій практично відсутня¹. При цьому цілком доречно підкреслити, що допомога з боку влади надається лише обраним організаціям, до того ж при виборі владні структури дуже часто керуються власними інтересами².

До державних джерел прямого фінансування належать регулярні субсидії та субвенції держави на утримання і розвиток некомерційних організацій, а також разове фінансування, пов'язане з реалізацією окремих проектів, програм, державне замовлення та бюджетні кредити³. Субвенція – це форма фінансової допомоги на фінансування певного проекту, яка може бути надана в період економічної кризи і підлягає поверненню внаслідок порушення її цільового використання. Субсидія – грошова або натуральна допомога, яка надається за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів, а також спеціальних фондів, юридичним і фізичним особам. Державне фінансування в Україні має набагато менші обсяги порівняно із залученими коштами, що пов'язано з тривалістю і складністю процесів отримання бюджетних коштів, а також з великою роботою зі збору інформації для обґрунтування необхідності фінансової підтримки. До непрямого державного фінансування належить надання в безплатне користування державного і місцевого майна та надання пільг. Органи державної влади та місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством надають податкові пільги, пільги на оплату комунальних послуг та на використання об'єктів соціальної інфраструктури. Надання в безплатне користування державного і місцевого майна, земельних ділянок, звільнення від орендної плати здійснюється щодо об'єктів нерухомості, які є необхідними для виконання статутних цілей некомерційної недержавної організації.

Ще одним джерелом фінансування некомерційних організацій є доходи від власної діяльності. По-перше, це доходи від основної

¹ Позняк О. В. Функціонування фінансів неприбуткових організацій в умовах ринкових перетворень: дис. ... канд. екон. наук / О. В. Позняк // . – Ірпін, 2006. – 222 с.

² Кропельницька С. О. Фінансово-економічні засади формування та функціонування нових виробничих систем (кластерів): дис. ... канд. екон. наук / С. О. Кропельницька // . – Тернопіль, 2006. – 232 с.

³ Логачева С. С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ... канд. екон. наук / С. С. Логачева // . – Луганськ, 2009. – 238 с.

діяльності, а по-друге – пасивні доходи. Під терміном «основна діяльність» слід розуміти діяльність некомерційних недержавних організацій з надання допомоги, просвітницьких, культурних, наукових, освітніх, консультаційних, представницьких та інших подібних послуг суб'єктам малого підприємництва, зі створення систем інформаційного забезпечення малого підприємництва та для інших цілей, передбачених статутом, складеним на основі норм відповідних законів про неприбуткові організації та установи. Статутні документи ННО повинні містити вичерпний перелік видів їх діяльності. Під пасивними доходами слід розуміти доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті, плату за користування правами інтелектуальної власності. Проценти – дохід, який сплачується позичальником на користь кредитора у вигляді плати за використання залучених на визначений строк коштів або майна. До процентів включаються: платіж за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит; платіж за використання коштів, залучених у депозит; платіж за придбання товарів у розстрочку. Проценти нараховуються у вигляді відсотків на основну суму заборгованості або фіксованих сум. Дивіденд – платіж, який здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав (інвестиційних сертифікатів) у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку¹. Роялті – платежі будь-якого виду, одержані як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або шівки для радіо чи телевізійного мовлення; за придбання будь-якого патенту, зареєстрованого знака на товари і послуги чи торгової марки, дизайну, секретного креслення, моделі, формули, процесу, права на інформацію щодо промислового, комерційного

¹ Кисельова О. М. Науково-методичні основи державного управління інвестиційною діяльністю: дис. ... док. екон. наук / О. М. Кисельова // . – К., 2008. – 487 с.

- наростаюча тенденція щодо збільшення надходжень коштів характерна і для інших джерел фінансування (кредитів, отриманих від банків та інших фінансових установ, проценти за надані кредити тощо);

- водночас для таких джерел фінансування, як надходження коштів від громадян, установ та організацій, заснованих та створених об'єднаннями громадян для виконання статутних цілей, хоча і намітилась незначна тенденція до збільшення, однак їх динаміка характеризується зменшенням таких надходжень;

- кошти, що надходять від господарської діяльності підприємств, мають нестабільний характер, що пояснюється нестабільною їх фінансовою діяльністю.

Серед джерел надходження фінансових ресурсів громадським організаціям регіону першість належить благодійності, що відображено на рисунку 2.2. Зокрема, у 2007 році із загальних надходжень, які становили 26,6 тис. грн., на надходження від благодійності припало 36,6 %, що в гривневому еквіваленті становить 9,7 тис. грн., а в 2011 році – 56,5 %, або 29,6 млн грн. Друга позиція щодо надходжень в аналізованих роках належить іншим джерелам. Третім джерелом у 2007 році була господарська діяльність підприємств, установ, організацій, заснованих та створених об'єднаннями громадян для виконання статутних цілей (19,0 %, або майже 4,9 млн грн.). Водночас у 2007 році третю позицію зайняли надходження фінансових ресурсів від членських внесків (34,8 %, або понад 9,4 млн грн.). Надходження фінансових ресурсів за рахунок державного бюджету було незначним і в 2007 році становило 14,5 %, або понад 3,8 млн грн., а в 2011 році – 10,8 %, або понад 7,2 млн грн.

У 2011 році громадські організації Закарпаття отримали понад 52 млн грн.

Найвагоміша частка надходження коштів громадським організаціям регіону припадає на благодійність, з яких істотна доля належить нерезидентам.

З метою залучення коштів від інших джерел фінансування, доцільним є підвищення рівня організації роботи представників влади (уряду) для забезпечення ефективного партнерства з недержавними організаціями. Ця взаємодія повинна базуватися на таких принципах:

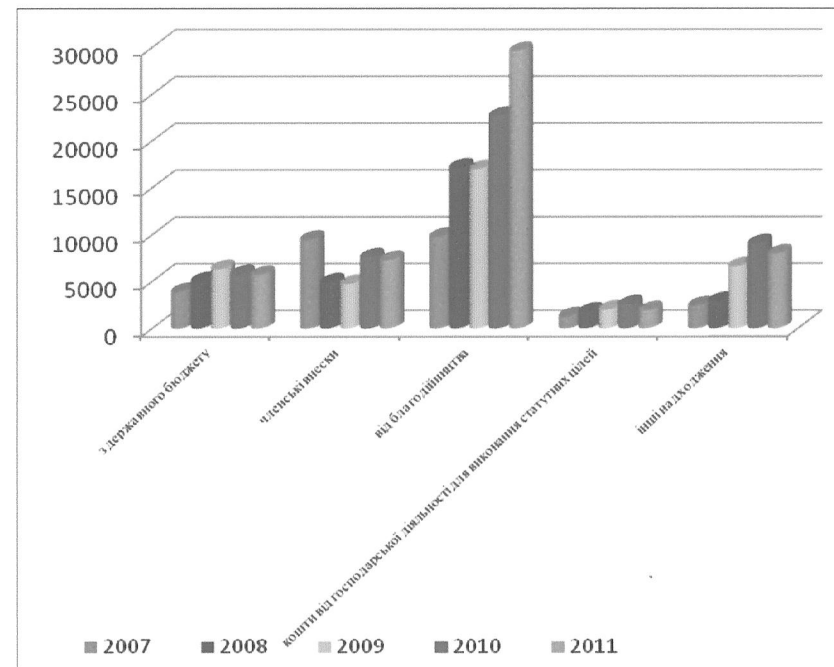

Рис. 2.2. Доходи громадських організацій Закарпаття за джерелами фінансування протягом 2007–2011 рр. (за даними таблиці 2.8)

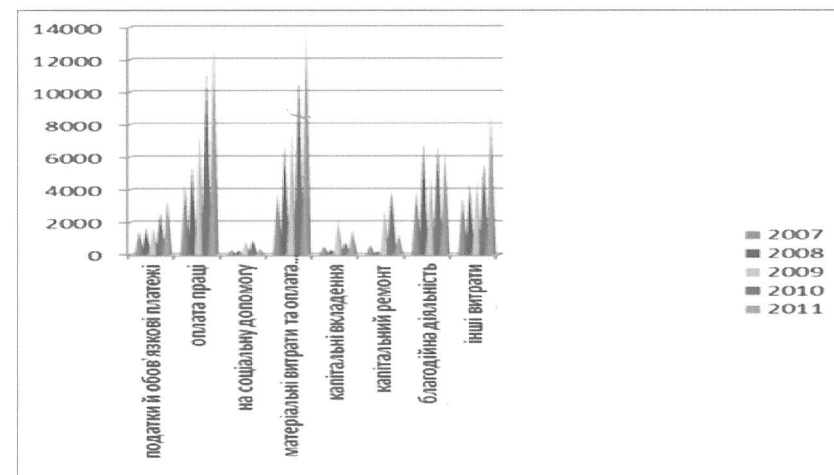

Рис. 2.3. Витрати громадських організацій Закарпатської області за статтями витрат протягом 2007–2011 рр. (за даними таблиці 2.9)

- узгодження принципів роботи уряду і міністерств з недержавними громадськими організаціями на макроекономічному рівні;
- спрямування співпраці на задоволення суспільних інтересів, а не інтересів певного відомства;
- налагодження каналів перманентної взаємодії між урядом і недержавними громадськими організаціями;
- інтеграція зусиль держави та громадських інституцій з метою залучення додаткових джерел їх фінансування;
- узагальнення передового досвіду ведення консультативної роботи з питань громадянського суспільства і досягнення чіткої регламентації відповідальності за надання консультацій.

Суттєвим джерелом фінансування громадських організацій є надходження від членських внесків, що займає четверту позицію; це особливо стосується профспілкових організацій. Середній відсоток членських внесків за період, що є предметом аналізу, становить 18,58 % до всіх обсягів фінансових надходжень громадським організаціям. Найбільша частка надходжень коштів від членських внесків характерна для міст обласного підпорядкування, винятком у цьому плані є місто Чоп.

Надходження коштів з державного бюджету – це п'ята позиція. Найменші обсяги фінансового забезпечення громадських організацій припадають на господарську діяльність підприємств, установ, організацій і об'єднань, заснованих та створених об'єднаннями громадян для виконання статутних цілей (шоста позиція). Середній відсоток таких надходжень за період, що досліджувався, становить 4,9 % до суми всіх отриманих доходів.

Це є свідченням того, що можливості господарської діяльності підприємств, установ, організацій, заснованих та створених об'єднаннями громадян для виконання статутних цілей, використовуються далеко не повністю.

Аналіз використання коштів громадських організацій, що надійшли з різних джерел, відображено у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Обіг коштів у громадських організаціях Закарпатської області
за 2007–2011 рр.,
тис. грн.**

	Доходи ГО	Витрати ГО	У тому числі								Залучені кошти 2011, %	Доходи у % витрат	Різниця між доходами і витратами
			податки та обов'язкові платежі	оплата праці	соціальна допомога	матеріальні витрати та оплата послуг	капітальні вкладення	капітальний ремонт	благодійна діяльність	інші витрати			
2007	26602,68	18566,1	1447,68	4363,11	287,60	3823,10	529,50	597,00	3971,20	3546,89	196,50	69,8	8036,58
2008	31604,37	27196,20	1722,33	5652,80	669,48	7022,72	319,87	224,00	7108,98	4476,02	165,40	86,1	4409,17
2009	36597,09	33753,49	1766,60	8125,60	852,90	7984,82	2207,40	2984,80	5061,30	4770,07	142,80	92,2	2843,6
2010	49369,21	43463,18	2600,27	11450	895,30	11155,79	769,70	4044,51	6799,10	5748,31	105,90	88,0	5906,03
2011	52274,36	48892,32	3442,7	13200,92	368,8	13874,82	1529,00	1270,30	6528,52	8677,26	100,00	93,5	3382,04
%													
2007	18,8	46,5	19,00	29,6	132,8	83,7	-65,5	166,5	79,0	26,2			
2008	15,8	24,1	2,6	43,7	27,4	13,7	590,1	1232,5	-40,5	6,6			
2009	34,9	28,8	47,2	40,9	5,0	39,7	-186,8	35,5	34,3	34,3			
2010	55,9	12,5	32,4	15,3	142,8	24,4	98,6	-218,4	-4,1	-4,1			
2011													
Співвідношення статей витрат до загальної суми понесених витрат громадських організацій в Закарпатській області в розрізі по роках (2007–2011 рр.)													
		Податки та обов'язкові платежі	Оплата праці	Соціальна допомога	Матеріальні витрати та оплата послуг	Капітальні вкладення	Капітальний ремонт	Благодійна діяльність	Інші витрати				
2007		7,8	23,5	1,5	20,6	2,8	3,2	21,4	19,1				
2008		6,3	20,8	2,5	25,8	17,6	0,8	26,1	16,5				
2009		5,2	24,1	2,4	23,7	6,5	8,8	13,8	14,1				
2010		6,0	26,3	2,1	25,7	1,8	9,3	15,6	13,2				
2011		7,0	27,0	0,8	28,4	3,1	2,6	13,4	17,7				

Примітка. Власна розробка автора.

Найвні кошти громадських організацій регіону (табл. 2.9) у 2007 році використані на 69,8 %, а в 2011 році – на 93,5 %, внаслідок чого залишок наявних коштів становив відповідно 8036,58 тис. грн. та 3382,04 тис. грн. Найбільшу частку в структурі використання коштів громадськими організаціями за досліджуваний період займають:

- оплата праці, яка в грошовому виразі збільшилась більше ніж у 3 рази, тобто з 4,3 до 13,2 млн грн.;
- матеріальні витрати та оплата послуг збільшились більше ніж у 3,6 раза, або на 10,0 млн грн.;
- витрати на благодійну діяльність зросли на 39,17 %, або на 2,6 млн грн. Відмітимо, що на проведення благодійності громадським організаціям регіону надійшло дещо більше коштів, ніж витрати на цю статтю, як у 2007, так і 2011 роках; зокрема у 2007 році різниця становила 5,7 млн грн., а в 2011 році 23,03 млн грн.;

- капітальний ремонт, витрати на який в аналізованому періоді збільшились більше ніж у два рази і сягнули у 2011 році 1,27 млн грн., проти 0,6 млн. грн. у 2007 році;

- податки та обов'язкові платежі за аналізований період збільшились більше ніж у 2,4 раза, або на 2 млн грн.;

- на соціальну допомогу зменшено витрати, що становило 7,8 %, або 227,1 тис. грн.;

- капітальні вкладення. Ці витрати порівняно з капітальним ремонтом були незначними і становили у 2007 році 597,0, а в 2011 році – майже 1530,0 тис. грн.; витрати займають значну частку як у наявних, так і використаних коштах.

Отже, проведений аналіз засвідчує певну фінансову активізацію діяльності громадських організацій щодо мобілізації фінансових ресурсів та використання коштів за статтями витрат.

Для неприбуткових громадських організацій специфічним є використання коштів, адже, як зазначалось вище, воно пов'язане зі статтями бюджету, розробленими такими організаціями на поточний рік. У розрізі статей витрат найбільші обсяги використання фінансових ресурсів припали:

- так, наприклад, у 2007 році на інше використання припадало 34,4 %, в той же час у 2011 році – домінували витрати на оплату праці (26,3 %) у загальній структурі витрат;

- друге місце у 2007 році припало на благодійну діяльність, а в 2011 році – на матеріальні витрати та оплату послуг (відповідно 24,8 та 25,7 %);

- третю позицію у 2007 році займала оплата праці (8,9 %), а в 2011 році – благодійна діяльність (15,6 %);

- на обов'язкові платежі, соціальну допомогу, капітальний ремонт та капітальні вкладення в цілому по області у 2007 році принадало 14,1 %, а в 2011 році ці витрати становили 19,2 %. У 2011 році оплата праці та матеріальні витрати і оплата послуг в цілому по області значно перевершували відмічені інші види структурних витрат, а також інше використання.

Фінансовий стан підприємства багато в чому залежить від того, якими коштами володіє підприємство, що є джерелом їх отримання і куди вони вкладені.

Фінансова стійкість – саме ця обставина лежить в основі, під якою розуміється здатність підприємства протистояти операційним труднощам. По суті мова йде про таке становище, коли отриманий прибуток забезпечує процеси розширеного відтворення, що є фундаментом незалежності підприємства від зовнішніх залучених

джерел формування активів. У контексті фінансової стійкості мається на увазі також відповідність структури джерел фінансування структурі активів підприємства. Фінансова стійкість визначається на підставі аналізу співвідношення джерел фінансування і його відповідності стану активів. При цьому зауважимо, що всі придбані активи НГО здійснено за рахунок залучених коштів, тому при розрахунках вони не беруться до уваги.

Всі показники нами будуть братись із врахуванням того, що аналізуються неприбуткові громадські організації, оскільки для прибуткових організацій вони містять децю інший економічний зміст, ніж для прибуткових організацій. Перший показник – власні обігові кошти (ВОК), який для прибуткових організацій найчастіше вважають частиною обігових коштів, яка фінансується за рахунок власних коштів та довгострокових зобов'язань. При цьому останні прирівнюються до власних коштів, хоча за своєю природою вони не є такими.

Стосовно неприбуткових організацій показник ВОК буде містити такі позначки:

- власні кошти (ВК) (членські внески, кошти від господарської діяльності);
- довгострокові кошти (ДК) (з державного бюджету, від благодійності);
- інші надходження (ІК).

Саме розрахунки щодо власних оборотних коштів пов'язані з визначенням типу фінансової стійкості.

1. Абсолютна стійкість – для забезпечення витрат (ВК) достатньо власних обігових коштів; платоспроможність підприємства гарантована:

$3 \geq \text{ВК}$
2007 р. – 4; 2008 р. – 2,1; 2009 р. – 1,8; 2010 р. – 2,1; 2011 р. – 1,8.

2. Нормальна стійкість – для забезпечення оплати вартості витрат, крім власних обігових коштів, залучаються довгострокові кошти у вигляді бюджетного фінансування та гарантій (підприємств України, громадян України, нерезидентів):

$3 \geq \text{ВК} + \text{ДК}$
2007 р. – (4+5)=9; 2008 р. – (2,1+7)=9,1; 2009 р. – (1,8+6,4)=8,2; 2010 р. – (2,1+6)=8,1; 2011 р. – (1,8+6,7)=8,5.

3. Нестійкий фінансовий стан – для забезпечення запасів, крім власних обігових коштів та довгострокових коштів, залучаються інші кошти (ІК). Це також впливає на загальний фінансовий стан:

$3 < \text{ВОК} + \text{ДК} + \text{ІК}$

2007 р. – (4+5)+1=10; 2008 р. – (2,1+7)+0,9=10; 2009 р. – (1,8+6,4)+1,8=10; 2010 р. – (2,1+6)+1,9=10; 2011 р. (1,8+6,7)+1,5=10.

4. Кризовий фінансовий стан – для забезпечення запасів не вистачає «нормальних» джерел їх формування; підприємству загрожує банкрутство:

$3 < \text{ВОК} + \text{ДК} - \text{ІК}$
2007 р. – (4+5)–1=8; 2008 р. – (2,1+7)–0,9=8,2; 2009 р. – (1,8+6,4)–1,8=6,4; 2010 р. – (2,1+6)–1,9=6,2; 2011 р. – (1,8+6,7)–1,5=7.

Отже, під фінансовою стійкістю підприємства розуміють його платоспроможність в часі, з дотриманням умови фінансової рівноваги між власними та залученими коштами. Фінансова стійкість підприємства передбачає, що ресурси, вкладені в підприємницьку діяльність, повинні окуповуватися за рахунок грошових надходжень, а отриманий прибуток забезпечувати самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх джерел формування активів.

Тому фінансова стійкість підприємства передбачає такий стан його фінансових ресурсів, їх розподілу і використання, який забезпечує збереження ніші на ринку, розвиток підприємства за рахунок росту прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого ризику зовнішньоекономічної діяльності.

Активізація діяльності громадських організацій регіону в 2011 році порівняно з 2007 роком не змінила структури витрат фінансових ресурсів. Наслідком цього стало зростання обсягів використання коштів, що відображено на рисунку 2.3.

Отже, надходження фінансових ресурсів громадським організаціям Закарпаття перевершує їх використання. У цілому по області залишки їх у 2007 році становили 8,0 млн грн., у 2008 році – 4,4 млн грн., у 2009 році – 2,8 млн грн., у 2010 році – 5,9 млн грн. У 2011 році залишки фінансових ресурсів становили в цілому по області 3,4 млн грн. Порівняльний аналіз щодо надходжень та використання фінансових ресурсів громадськими організаціями регіону свідчить про реальне збільшення доходів від їх діяльності при тенденції збільшення коштів, що витрачаються на здійснення статутної діяльності, з 69% у 2007 році до 93,5% у 2011 році. Це свідчить про підвищення економічної ефективності діяльності НГО.

Кошти, які надходять з усіх вище проаналізованих джерел, утворюють фонд фінансових ресурсів (дохід) установи (колонка 2

табл. 2.8). Відслідковуючи динаміку надходження коштів НГО (доходів), спостерігаємо збільшення надходжень, а саме: 2011 рік порівняно з 2007 роком – на 96,5%, 2011 у порівнянні з 2008 – на 65,4%, 2011 порівняно з 2009 – на 42,8%, 2011 рік порівняно з 2010 роком – на 5,9%. Така динаміка показує, що при зростанні обсягів надходжень, що отримують громадські організації, спостерігається циклічний характер їх надходжень. Це пояснюється тим, що громадські організації фінансуються за рахунок грантів. Відомо, що цей процес здійснюється на конкурсній основі, тому спрогнозувати або спланувати фінансування досить складно.

Що стосується витрат, то загальні їх обсяги мають тенденцію до збільшення. Аналізуючи обсяг витрат до обсягів доходів слід сказати, що вони теж зберігають тенденцію до зростання. Загальний обсяг витрат у загальному обсязі доходів також збільшується, а це означає, що громадські організації почали більше витрачати коштів на виконання статутних цілей в основному за рахунок збільшення заробітної плати та оплати різних послуг.

Фінансові¹ ресурси, перераховані вище, – важливий складник організаційної спроможності некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності суб'єктів малого підприємництва. Склад, кількість, якість ресурсів та ефективність їх використання впливають не тільки на внутрішній стан організації, але й на її здатність надавати різного роду підтримку суб'єктам малого підприємництва. До того ж особливість зайнятих працівників у діяльності ННО полягає в їх структурі. Цю обставину потрібно враховувати при розробленні системи мотивації та стимулюванні праці. Фінансування некомерційних організацій відрізняється великою різноманітністю джерел доходів і перебуває в тісній залежності від національних особливостей. Так, у некомерційній сфері України традиційно домінують державні субсидії і залучені джерела, хоча доходи від власної діяльності відіграють дедалі вагомішу роль у структурі фінансування некомерційних організацій. Майнові та інформаційні ресурси однаково важливі як для комерційних, так і для некомерційних організацій, і володіння ними підвищує рівень організаційної спроможності будь-якої організації.

¹ Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ...канд.екон.наук /С.С.Логачева // . – Луганськ, 2009. – 238 с.

Розділ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Методичні підходи до формування механізму регулювання розвитку та підтримки неприбуткових організацій

Дослідження соціально-економічної ефективності функціонування неприбуткових громадських організацій показало, що їх діяльність перебуває у тісній кореляції з політикою держави щодо їх підтримки. Це зумовлено тим, що формування відповідної нормативно-правової бази, системи фінансової підтримки, інформаційне, науково-методичне, консультативне забезпечення діяльності НГО в нинішніх умовах економічного поступу визначає вектор державної політики щодо їх розвитку та підтримки. Звідси об'єктивно впливають два важливі моменти, а саме: необхідність державного регулювання становлення НГО та потреба у формуванні організаційно-економічного механізму, який забезпечує реалізацію державної політики розвитку громадських формувань.

Постановка проблеми про необхідність державного регулювання економіки сама по собі не нова. Одним із перших, хто обґрунтував необхідність державного регулювання економіки в умовах ринку, був Джон М.Кейнс. У своїй відомій праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) він визначив коло специфічних макро-економічних проблем, запропонував принципи методології та методики їхнього аналізу, сформулював завдання економічної політики держави. Ці методологічні принципи формування політики державного регулювання можуть бути успішно використані для обґрунтування концептуальних засад державної політики розвитку і підтримки НГО.

У концептуальному плані державне регулювання розвитку та підтримки НГО здійснюється через такі економічні функції:

– визначення головних цілей і пріоритетів розвитку НГО, виходячи із ступеня зрілості громадських інституцій;

– розробка і впровадження правових норм функціонування НГО, закріплення правових засад взаємодії громадянського

суспільства з органами державної влади та місцевого самоврядування;

– здійснення цілеспрямованого впливу на діяльність НГО через економічні важелі;

– створення сприятливого середовища для розвитку громадських інституцій, а також реалізації та захисту прав і свобод людини;

– децентралізація функцій державного управління шляхом делегування інститутам громадянського суспільства окремих повноважень, особливо тих, що лежать у площині соціального захисту громадян;

– сприяння розвитку міжсекторного партнерства шляхом налагодження конструктивної взаємодії держави, бізнесу та громадських формувань як необхідного інституту гармонізації економічних інтересів усіх суб'єктів економічних відносин.

Реалізація державної політики сприяння розвитку громадських організацій зумовлює потребу у формуванні організаційно-економічного механізму регулювання їх розвитку та підтримки, який сьогодні не склався ні організаційно, ні функціонально. Як наслідок – ця робота проводиться безсистемно, відсутні чітко відпрацьовані механізми соціального партнерства по осі держава – бізнес, громадські інституції, невідпрацьований економічний інструментарій розвитку та підтримки громадських формувань, що вимагає наукового підходу до його формування. Така постановка проблеми вимагає аналізу сутності самого поняття «механізм».

Термін *механізм* у науковий обіг було введено в другій половині ХХ ст. Приводом для цього стали серйозні наукові дискусії з приводу поняття «господарський механізм економічної системи». Результатом дискусії стало усвідомлення того, що поняття «механізм» свідчить про наявність цілісної системи і виключає фрагментарність. Звідси цілком природно робиться висновок, що механізм має складну структуру, інструментарій регулювання, функціональні підсистеми, детерміновані об'єктом регулювання. Тому не випадковим є наявність різних тлумачень дефініції *механізм* – як внутрішня будова, система чого-небудь, система ланок для перетворення руху одних ланок у потрібний рух інших, послідовність станів процесів, що представляють собою які-небудь дії, явища, система економічних, організаційних, правових

та інших форм і методів управління. Наведені вище дефініції сутності поняття механізм вказують на те, що він органічно пов'язаний з поняттям «розвиток», яке включає три взаємозв'язані характеристики – зміни, ріст, покращення. Саме остання характеристика є домінуючою і визначає сутність процесу розвитку (рис. 3.1). Його наслідком є розвиток як кількісних, так і якісних параметрів.

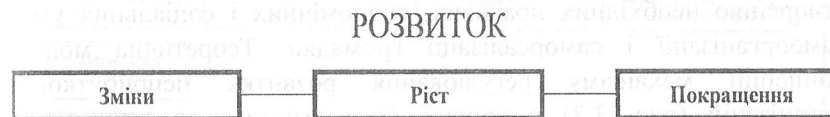

Рис. 3.1. Сучасне розуміння сутності розвитку

Стосовно громадських організацій вдосконалення означає, що формується ефективно середовище для їх діяльності, що створює умови для множинності їх видів та проникнення в різні сфери суспільного життя. При цьому дуже важливим є розуміння того, що розвиток як соціальний феномен не відбувається сам по собі, а супроводжується різноплановими структурними змінами, найбільш важливими з яких є:

- множинність видів громадських інституцій;
- підвищення їх ролі та впливу на процеси життєдіяльності;
- зміна ціннісних орієнтацій населення, довіра до громадських формувань;
- створення підґрунтя для прояву ініціативи населення, його активна самоорганізація.

На цьому робиться особливий акцент, оскільки кількісне збільшення функціонуючих громадських організацій є сьогодні серйозною проблемою для України.

З цих теоретико-методологічних засад стає можливим розроблення концепції організаційно-економічного механізму регулювання розвитку та підтримки неприбуткових інституцій, під яким розуміється сукупність правових, організаційно-управлінських та економічних методів, форм, стимулів та інструментів, спрямованих на забезпечення їх ефективної діяльності. Формування організаційного механізму регулювання

розвитку НГО – це процес, в якому дії людей органічно поєднуються з діями органів державного управління та місцевого самоврядування з метою підвищення ролі і впливу громадських формувань на поліпшення соціальних, економічних, екологічних умов життя населення. Його ефективне функціонування забезпечується завдяки двом обов'язковим умовам: активній участі чим ширших верств населення у розв'язанні соціально-економічних проблем з максимальною опорою на їх власну ініціативу та створенню необхідних правових, економічних і соціальних умов самоорганізації і самореалізації громадян. Теоретична модель концепції механізму регулювання розвитку неприбуткових організацій (рис. 3.2) розкриває його змістову та структурно-функціональну підсистему, об'єкти, суб'єкти та інструменти, а також критерії оцінки ефективності управління. Важливий вплив на ефективне функціонування механізму здійснюють фактори його розвитку – наявність нормативно-правової бази, що регламентує діяльність НГО, економічні та соціальні інструменти впливу, адміністративні важелі регулювання. Спрямованість механізму на регулювання розвитку та підтримки НГО з урахуванням відмічених чинників свідчить, що це відносно злокалізована система з цільовою установкою на розвиток і підтримку ініціативи широких верств населення, його самореалізацію та саморозвиток.

Механізм регулювання розвитку та підтримки НГО, це складна система, в якій органічно поєднуються заходи організаційного та економічного впливу. Під механізмом організаційного розвитку розуміється система комплексних заходів, які вживаються з метою підвищення ефективності роботи громадських інституцій та реалізації їх потенційних можливостей, здатність до неперервного вдосконалення. Умовами ефективного організаційного розвитку є вибір правильного квантора реальності і розробки стратегії розвитку громадських організацій. До організаційних важелів впливу на діяльність НГО слід віднести нормативно-правове забезпечення, розроблення стратегії та цільових комплексних програм розвитку, систему підготовки лідерів, формування системи громадського контролю за діяльністю органів державного управління та місцевого самоврядування, організацію навчання активістів громадських організацій, створення консультативно-дорадчих органів. Отже, організаційний

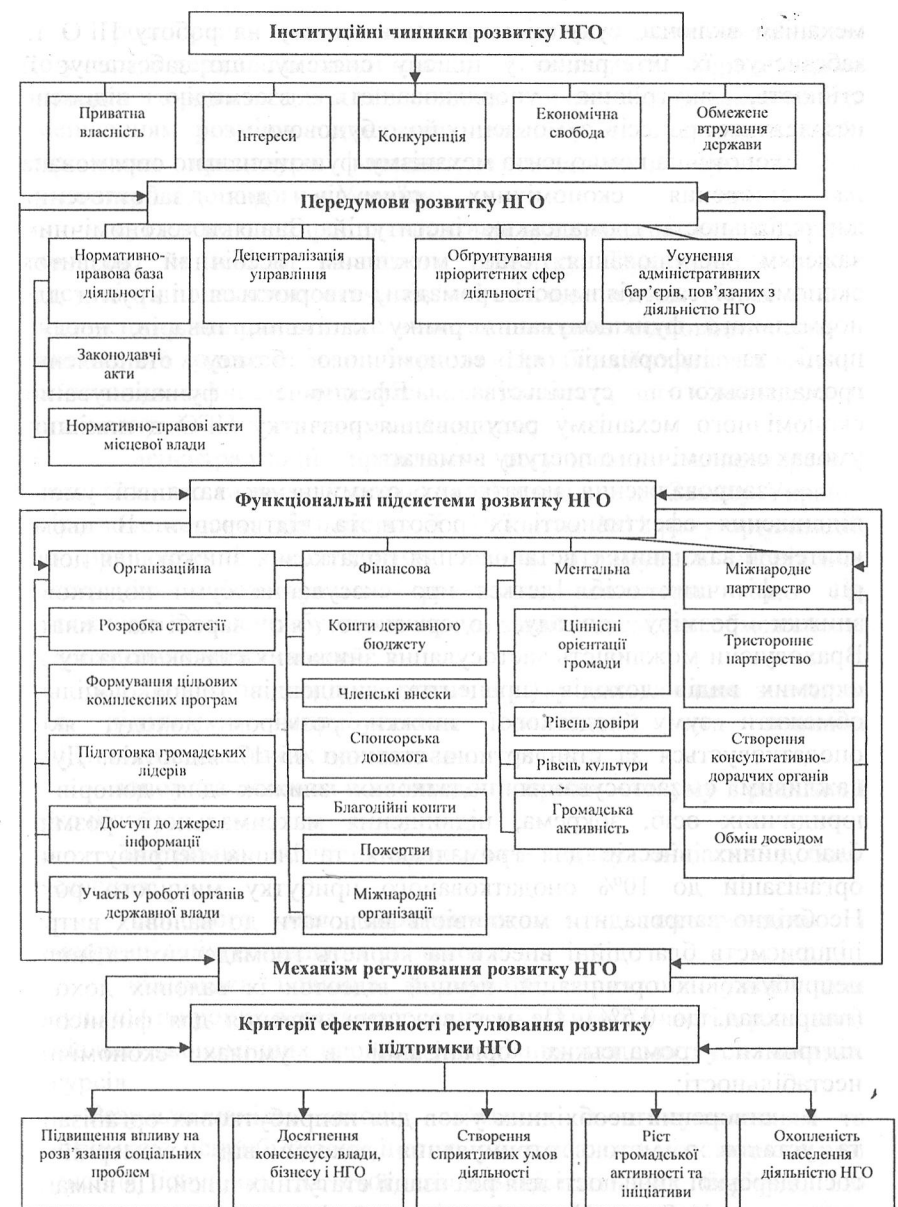

Рис. 3.2. Інституційні засади, передумови та функціональні підсистеми механізму регулювання розвитку НГО (сформовано за результатами дослідження автора)

механізм включає сукупність важелів впливу на роботу НГО та забезпечує їх інтеграцію у цілісну систему, що забезпечує її стійкість, внутрішню упорядкованість, взаємодію відносно незалежних процесів, зумовлених його будовою.

Економічна компонента механізму функціонально спрямована на створення економічних стимулів для забезпечення життєдіяльності громадських інституцій. Завдяки економічним важелям регулювання стає можливим всебічний розвиток економічної самодіяльності громадян, створюється підґрунтя для нормального функціонування ринку капіталів, товарів, послуг, праці та інформації як економічного базису становлення громадянського суспільства. Ефективне функціонування економічного механізму регулювання розвитку НГО в нинішніх умовах економічного поступу вимагає:

– запровадження податкових стимулів як важливої умови підвищення ефективності їх роботи та відтворення. В цьому контексті важливим є встановлення податкових знижок для донорів – фізичних осіб. Ідеться про скасування суми податкової знижки розміру доходу, одержаного як заробітна плата. Враховуючи можливість застосування знижених ставок податку до окремих видів доходів (процентів, дивідендів тощо), доцільно обмежити суму податкової знижки розміром доходу, який оподатковується за стандартною ставкою 15–17 відсотків. Дуже важливим є застосування податкових знижок для донорів – юридичних осіб, зокрема, підвищення максимального розміру благодійних внесків для громадських та інших неприбуткових організацій до 10% оподаткованого прибутку минулого року. Необхідно запровадити можливість включати до валових витрат підприємств благодійні внески на користь громадських та інших неприбуткових організацій, певний відсоток їх валових доходів (наприклад, до 0,5%). Це має важливе значення для фінансової підтримки громадських організацій в умовах економічної нестабільності;

– створення необхідних умов для неприбуткових організацій та установ з метою отримання доходів від некомерційної господарської діяльності для реалізації статутних цілей. Це вимагає внесення змін у перелік видів статутної діяльності неприбуткових громадських організацій і запровадження правових механізмів, які б дозволили цим організаціям більш активно здійснювати господарську діяльність, спрямовану на реалізацію їхніх цілей;

– розширення доступу інститутів громадянського суспільства до участі в державних закупівлях, зокрема шляхом запровадження спрощеного режиму для здійснення невеликих обсягів закупівель із зменшенням розмірів тендерного забезпечення. Назріла потреба спрощення процедури ввезення громадськими організаціями гуманітарної допомоги в Україну;

– суттєвого поширення практики меценатства, яка в Україні поки що не набула належного розвитку. Причиною цього є відсутність податкових стимулів, які сьогодні обмежуються вузько визначеними напрямками. Це вимагає внесення відповідних змін у Податковий кодекс та Закон України «Про благодійництво» в частині визначення сутності меценатської діяльності, що відповідало б загальноприйнятим світовим стандартам;

– децентралізації правового регулювання волонтерської діяльності, що гальмує її розвиток. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року організації, що працюють із волонтерами, мають отримувати спеціальну реєстрацію, забезпечувати страхування волонтерів тощо. Це обтяжливо для неприбуткових організацій внаслідок обмеженості їх фінансових можливостей.

Задіяння економічних важелів впливу має важливе значення для підтримки неприбуткових організацій, яка повинна здійснюватися на таких принципах:

– допомога повинна відповідати потребам соціуму в реалізації його цілей;

– підтримка повинна мотивувати появу ініціатив з боку населення;

– допомога має спрямовуватись на саморозвиток і самоорганізацію соціальних спільнот;

– підтримка повинна формувати сприятливі умови для залучення широких верств населення до активної участі в реалізації соціально-економічних програм та задіяння для цього усіх наявних ресурсів.

Результативність заходів, зв'язаних із стимулюванням та підтримкою неприбуткових інституцій, є реально можливою в разі усунення існуючих на сьогодні адміністративних бар'єрів, що негативно позначаються на діяльності НГО. Звідси виникає необхідність здійснення ряду важливих заходів. Йдеться про цілий комплекс останніх, серед яких найважливішими є суттєве спрощення реєстрації НГО, оскільки сьогодні ця процедура є

грозом і тривалою в часі, що не сприяє їх інтенсивному розвитку. Важливого значення набуває потреба розширення компетенції НГО в частині захисту прав не тільки своїх членів, але і різних соціальних верств населення. Цим усувається локальність дій громадських інституцій, що виводить їх діяльність на якісно новий рівень, розширює спектр їхньої роботи і, що надзвичайно важливо, підводить соціальну базу під їхній розвиток. З другого боку, неприбуткові інституції мають реальну можливість забезпечити перехід від реалізації колективно-групових інтересів до суспільно значущих. Звідси гостра необхідність у скасуванні обов'язкових територіальних статутів, що суттєво звужує поле їх роботи. Назріла необхідність у наданні їм права функціонувати на всій території країни, незалежно від місця реєстрації. Серед важливих заходів – надання громадським інституціям права здійснювати комерційну діяльність у тій частині, яка дозволяє реалізувати статутні цілі.

На особливу увагу заслуговує вирішення проблеми щодо участі НГО у реалізації соціально-економічних завдань на різних ієрархічних рівнях господарювання та здійснення з їх боку систематичного контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Це має важливе значення для відкритості та усунення непрозорості державного фінансування громадських формувань, ліквідує неврегульованість процедури надання державних грантів. Назріла потреба у переході від короткострокового до довгострокового бюджетного фінансування програм і проєктів, що реалізуються неприбутковими організаціями та установами.

Формування організаційно-економічного механізму регулювання розвитку та підтримки неприбуткових громадських організацій цілком логічно вимагає розроблення критеріїв ефективності управління цим процесом. Система оцінки ефективності регулювання розвитку та функціонування НГО включає кількісну та якісну оцінку їх діяльності. Кількісні параметри останньої пов'язані з численністю членів, що перебувають на обліку, заходами, що ними реалізуються, тощо. По суті, вони відображають динаміку становлення і функціонування НГО. Кількісні показники ефективності перебувають у тісному кореляційному зв'язку з якісними показниками ефективності управління. Головним чином вони акумулюються у таких показниках, як ступінь впливу НГО на розв'язання головних питань

гуманітарної, соціально-економічної політики та екологічних питань, підвищенні громадської активності та ініціативи різних верств населення. На цьому робиться особливий наголос, оскільки, як пише академік НАН України В.Гесць, «найменший вплив на життя українського суспільства справляє інтелігенція (15,3%), а це насамперед учителі, лікарі, учені, частина військових, працівники культури, наймані менеджери, тобто та частина населення, що покликана і мала би, з одного боку, формувати, розвивати, затверджувати в суспільстві культурологічні феномени майбутнього розвитку і базу демократичних перетворень, а з іншого – забезпечувати процес нагромадження людського капіталу, який сприятиме безконфліктному розв'язанню існуючих між працею і капіталом протиріч завдяки нагромадженню знань». З такою думкою важко не погодитись, оскільки без підвищення ролі інтелігенції як соціальної верстви, її активної участі в діяльності громадських формувань багато демократичних і сучасних ринкових трансформацій у житті українського суспільства стануть неможливими.

Отже, запропоновані методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму регулювання, розвитку і підтримки неприбуткових громадських організацій вказують, що це складна система, ефективність функціонування якої вимагає створення відповідних передумов їх розвитку, організаційно-функціональних підсистем, які, зберігаючи певну індивідуальність, специфіку реалізації, формують у своїй основі цілісну субординовану систему. Цілком очевидно, що механізм регулювання розвитку і підтримки неприбуткових громадських інституцій повинен постійно вдосконалюватися і наповнюватися новими елементами.

3.2. Методи і принципи управління неприбутковими громадськими організаціями

Необхідною умовою вдосконалення управління діяльністю неприбуткових організацій є оволодіння його фундаментальними основами – принципами, тобто закономірностями, що визначають вимоги до системи, структури й організації процесу управління неприбутковими організаціями.

Принципи управління неприбутковими організаціями синтезують в собі об'єктивність економічних законів, з одного боку, і характерні риси реальної практики суспільного виробництва – з другого. Також це правила, основні положення й норми поведінки, на які необхідно орієнтуватися в процесі управління. Мистецтво управління не може спиратися тільки на інтуїцію і талант керівника. Воно ґрунтується на розвиненій теоретичній базі.

Принципи управління мають об'єктивний характер, тобто не залежать від волі й бажання окремих особистостей, хоча будь-яка істина пізнається через складну систему суб'єктивних та об'єктивних відносин, і в цьому основні труднощі управління. Принципи управління не можна вважати абсолютною істиною, а тільки лише інструментом, що дозволяє підказати, як розумніше впливати на контрольовану систему.

Теорія неприбуткового менеджменту є похідною від теорії комерційного менеджменту й теорії державного управління. Паралельно з ростом числа неприбуткових організацій відбувається поступова адаптація основних положень комерційного менеджменту до умов функціонування неприбуткового сектору.

Тому менеджмент НГО має як загальні риси, так і специфічні відмінності порівняно з комерційним менеджментом.

Застосування наукового підходу до управління в неприбутковому секторі показало, що результати роботи НГО й багато проблем, пов'язаних з ними, можуть бути прогнозовані і що існують стандартні алгоритми вирішення цих проблем.

Принципи менеджменту стають правилами й вводяться в такі документи, як статут, довідники, циклограми й рекламні проспекти організації, дозволяючи досить чітко й ефективно вирішувати багато питань. Однак слід зауважити, що поза увагою процесу управління залишився людський чинник, що призвело до недооцінки людського фактора.

Дослідження в області управління зміщують акцент до проблем людських відносин, що виникають у процесі функціонування організації, до різних аспектів соціальної взаємодії, мотивації, характеру влади й авторитету, організаційної структури, комунікацій в організаціях і підведеної під конкретний вид господарської діяльності, нормативно правової бази та ін.

Для аналізованого періоду характерним є вплив психології на управління організаціями. Цей досвід особливо значимий для НГО,

діяльність яких характеризується творчою спрямованістю, інноваційністю, створенням особливого психологічного клімату в колективі. Зазначений підхід дотепер не втратив свого значення. Хоча його критики вважають, що дотримання принципу гуманізації управління не обов'язково сприяє продуктивності роботи організації, тобто не супроводжується підвищенням ефективності її діяльності.

Разом з тим включення людського чинника у сферу управління можна вважати революційним переворотом у науці менеджменту, оскільки це означає можливість вирішення соціальних проблем в організації, підвищення продуктивності праці за рахунок інтенсифікації інтелектуальних здібностей людини. Саме в цьому напрямі тривають найбільш інтенсивні наукові пошуки в галузі управління, адже людський фактор сьогодні визначає конкурентоспроможність й ефективність організації.

Порівняння основних положень «виробничої» (до 80-х років) і нової «маркетингової» (після 80-х років) концепцій управління показує, що сучасна концепція управління звертає увагу на людину як на ключовий ресурс організації, на створення умов для реалізації її потенціалу і здатності до спільної ефективної праці. Зазначеній концепції властива увага до організаційної культури, демократизації управління, чесності і довіри до людей, комунікацій, увага до стилю керівництва, інновацій і розуміння необхідності стратегічного управління (табл. 3.1).

Треба відзначити, що в Україні у зв'язку з кардинальними перетвореннями в економіці, політиці, суспільному устрої здійснюється перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки. А це означає, що змінюються принципи управління діяльністю як комерційних, так і неприбуткових організацій. На зміну принципам управління соціалістичним виробництвом (демократичний централізм, єдиноначальність і колегіальність, єдність політичного й господарського керівництва, галузевий і територіальний підхід, планове ведення господарства, матеріальне й моральне стимулювання праці, науковість, відповідальність, підбір і розстановка кадрів, економічність й ефективність, спадкоємність господарських рішень) приходять ринкові принципи управління.

Варто зазначити, що не всі принципи, що використовувалися раніше у соціалістичній економіці, втрачають свою актуальність. Деякі з них (наприклад, принципи відповідальності, науковості,

Еволюція основних концепцій управління

Стара концепція (Ф.Тейлор, А.Файоль та ін.)	Нова концепція (Т.Питере, Р.Уотермен, І.Ансофф, П.Дракер та ін.)
<p>1. Підприємство – це «закрита» система, мета, завдання й умови діяльності якої досить стабільні [149].</p> <p>2. Ріст масштабів виробництва продукції й послуг як головний фактор успіху й конкурентоспроможності.</p> <p>3. Раціональна організація виробництва, ефективне використання всіх видів ресурсів і підвищення продуктивності праці як головне завдання менеджменту.</p> <p>4. Головне джерело додаткової вартості – робітник і продуктивність його праці [149].</p> <p>5. Система управління побудована на контролі всіх видів діяльності, функціональному поділі робіт, нормах, стандартах і правилах виконання [149].</p>	<p>1. Підприємство – це «відкрита» система, розглянута в єдності факторів внутрішнього й зовнішнього середовища.</p> <p>2. Орієнтація не на обсяги випуску, а на якість продукції й послуг, на задоволення споживачів [149].</p> <p>3. Ситуаційний підхід до управління, визнання важливості швидкості й адекватності реакцій, що забезпечують адаптацію до умов існування фірми, при яких раціоналізація виробництва стає другорядною [149].</p> <p>4. Головне джерело додаткової вартості – люди, які володіють знаннями, і умови для реалізації їхнього потенціалу, управління, орієнтоване на підвищення ролі організаційної культури й нововведень, на мотивацію працівників і стиль керівництва.</p>

Примітка. Власна розробка автора.

економічності, ефективності, підбору й розстановки кадрів, єдиноначальності й колегіальності) зберігають своє значення й понині, а деякі трансформуються (наприклад, принцип планового ведення господарства – у принцип необхідності стратегічного управління, складання стратегічних планів, а принцип матеріального й морального стимулювання праці – у принцип дольової участі кожного працюючого в загальних результатах й одержання винагороди відповідно до свого внеску).

Принципи управління є фундаментальними закономірностями, що визначають найважливіші вимоги до системи, структури й організації процесу управління організаціями (у тому числі й неприбутковими). Вивчення й оволодіння цими принципами с

необхідною умовою вдосконалення управління діяльністю організацій (у тому числі й неприбуткових). У ході еволюції теорії й практики управління були виявлені загальні (універсальні) принципи управління, які з однаковим успіхом можуть бути застосовані як до діяльності комерційних, так і неприбуткових організацій.

Стосовно принципів управління неприбутковими організаціями слід сказати, що вони перебувають в основному в полі зору зарубіжних дослідників таких як Харрінгтон Дж. Брайс.

У них відзначається закономірна послідовність пропонованих Харрінгтоном Дж. Брайсом принципів НГО. У першу чергу акцентується на соціальному призначенні діяльності НГО (принцип «служіння суспільству»), і лише в останню – на одержанні прибутку (принцип «пам'ятати про прибуток»), що в цьому випадку стає не метою (як це передбачається для комерційних організацій), а засобом досягнення мети.

Підкреслюється необхідність не тільки декларації місії (головної мети організації), але і її обов'язкове виконання. Тому, як зауважує Харрінгтон Дж. Брайс, на відміну від комерційних організацій, місії неприбуткових організацій більше нагадують договори, ніж плани.

Деякі дослідники виокремлюють інші принципи управління. Стівен Р. Блок, наприклад, пропонує виділяти тільки два принципи – організаційний і функціональний. Відповідно до першого принципу (організаційного) реєстраційний статус і статут неприбуткової організації повинні включати тільки ті види діяльності, які в США звільняються від податків (освітню, благодійну, наукову або релігійну діяльність). Функціональний принцип полягає в тому, що ресурси організації можуть використовуватися тільки для виконання завдань, що ув'язуються з першим принципом.

Цей підхід не стосується НГО в Україні, адже в нашій країні неприбуткові організації не звільняються від податків, хоча й можуть мати низку податкових пільг. Крім того, НГО в Україні включають більший перелік видів діяльності, їхня класифікація суттєво відрізняється від зарубіжних.

Інакше кажучи, умови діяльності НГО в Україні суттєво відрізняються від умов функціонування таких організацій в країнах з розвинутою ринковою економікою. Це необхідно враховувати при

застосуванні принципів управління НГО в Україні і виходити з того, що вони повинні застосовуватись з урахуванням українського законодавства й специфіки діяльності НГО саме в нашій країні.

Разом з тим, аналіз доробку вітчизняних вчених показав, що досліджень у цій галузі недостатньо, існують або окремі спроби обґрунтування принципів управління не всіх неприбуткових організацій у цілому, а окремих їх видів (наприклад, принципів фінансової діяльності, принципів соціального маркетингу і т.д.), або виокремлення принципів управління окремими видами НГО (наприклад, принципів добровільності, рівноправності, самоврядування й законності) і т.д.

Таким чином, за відсутності ґрунтовних наукових розробок принципів управління НГО в Україні доцільно використати симбіоз принципів, орієнтуючись у першу чергу на специфіку діяльності неприбуткових організацій.

Першим, найважливішим принципом управління НГО, на наш погляд, з огляду на роль і значення неприбуткових організацій в економіці країни, є принцип пріоритету статутних (соціально значимих) цілей НГО, тому що законодавством України зазначено, що цілями неприбуткових організацій можуть бути тільки: соціальні, благодійні, культурні, освітні, наукові, управлінські, охорони здоров'я населення, розвитку фізичної культури й спорту, задоволення духовних й інших нематеріальних потреб, захисту прав, законних інтересів громадян і організацій, надання юридичної допомоги та ін. Це повинно бути в обов'язковому порядку закріплено в установчих документах НГО.

Логічним буде припустити, що якщо найважливіша особливість НГО – це пріоритет статутних цілей, то потрібні спеціальні інструменти контролю за дотриманням цього. Тому другим принципом управління НГО є принцип контролю за відповідністю статутним цілям. Цей принцип кінцевого контролю слід доповнити принципом проміжного контролю за надходженням і витратою коштів, звітності перед державою й суспільством, що можуть бути визначені як третій принцип управління НГО: принцип відкритості фінансово-господарської діяльності.

Четвертим принципом управління НГО є прагнення до багатоканальності джерел доходів з метою реалізації статутних цілей (або принцип взаємодоповнюваності й взаємозамінюваності коштів, що формують структуру доходів).

Крім того, необхідно також урахувати, що законодавчим шляхом можуть установлюватися обмеження на джерела доходу окремих видів НГО. Деякі обмеження можуть вводитися засновниками (наприклад, засновники благодійного фонду можуть установити заборону на ведення підприємницької діяльності, здавання приміщень в оренду та ін.). Необхідно також мати на увазі, що кошти можуть надходити в НГО в різних формах: грошовій, у вигляді поставок устаткування, сировини, матеріалів, виконання робіт, надання послуг (технічна допомога, консалтинг, менеджмент, маркетинг, підготовка й перепідготовка персоналу, юридичні послуги й ін.), і що доходи неприбуткових організацій можуть мати фіксований або змінний характер.

Нарешті, п'ятий принцип управління НГО варто визначити як принцип використання специфічних форм організації й мотивації праці. Цей принцип базується, в основному, на можливості використання в НГО неоплачуваної і непрофесійної праці добровольців, що працюють за власною ініціативою й особливими формами мотивації (наприклад, часткова зайнятість) і т.д.

Отже, на думку автора, варто виділяти п'ять принципів управління НГО: принцип пріоритету статутних (соціально значимих) цілей НГО; контролю за відповідністю статутним цілям; відкритості фінансово-господарської діяльності; необхідності множинності джерел доходів для реалізації статутних цілей; використання специфічних форм організації й мотивації праці.

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що перелічені принципи управління враховують специфіку функціонування НГО і є фундаментальними засадами, на яких базується ефективно управління цими організаціями.

Оскільки становлення неприбуткового менеджменту як науки перебуває в процесі еволюційного розвитку, а практичні питання, з вирішенням яких зіштовхуються керівники НГО, складні й різноманітні, це зумовлює, поряд з формуванням принципів управління неприбутковими організаціями, необхідність проведення систематизації методів управління ними.

Для систематизації методів управління НГО керуємось висловленим у роботі твердженням про те, що сьогодні відбувається перманентний розвиток основних положень загальної

теорії управління в межах різних вузькоспеціалізованих сфер, у тому числі у сфері неприбуткового менеджменту. Подібне твердження припускає проведення дослідження поняття, змісту і класифікації методів управління НГО.

Методи управління НГО (як і методи загальної теорії управління) – це способи, прийоми практичних дій, спрямовані на досягнення цілей і завдань, засновані на аналізі інформації й обрані з можливих варіантів. Через методи управління реалізується основний зміст управлінської діяльності.

Розглянемо, в першу чергу, сутність загальнонаукових методів управління (системні, комплексні, моделювання, експериментування, економіко-математичні, соціологічні тощо), а також особливості їхнього застосування стосовно неприбуткових організацій.

Системний метод застосовується як спосіб упорядкування управлінських проблем, завдяки якому здійснюється їх структурування, визначаються мета й цілі управлінських рішень, вибираються варіанти, установлюються взаємозв'язки й залежності елементів проблем, а також фактори й умови, що впливають на їхнє вирішення [117].

Варто відзначити роль і значення застосування системного методу до управління НГО: неприбуткова організація є не тільки відкритою соціальною системою, системою, що сильно залежить від зовнішніх факторів. Тому застосування системного методу дозволяє виділити слабкі й сильні сторони НГО, загрози й перспективи в зовнішній середовищі, дозволяє виявити фактори й причини, які призвели до появи проблеми в цілому і її складових.

Тому стосовно діяльності НГО системний метод особливо важливий при виникненні нових проблемних ситуацій, з якими неприбуткова організація раніше не зустрічалась. При застосуванні цього методу в першу чергу відбувається збір інформації, її оцінка з погляду надійності і джерел надходження. Поряд з даними, що відображають стан організації, проводиться аналіз динаміки й тенденцій у зміні зовнішніх факторів, які особливо важливі з погляду розв'язуваної проблеми.

Комплексний метод є специфічною формою конкретизації системності. Основу цього методу становить розгляд проблем управління в їхньому зв'язку й взаємозалежності з використанням

методів досліджень багатьох наук, що вивчають такі самі проблеми. Комплексний метод є найважливішою умовою ефективного вирішення проблем управління в багатоцільовій відкритій системі, що активно взаємодіє із зовнішнім середовищем (якою і є неприбуткова організація) [162].

На відміну від системного, комплексний метод є формою міждисциплінарної інтеграції й кооперації управлінської діяльності. Він широко використовується в управлінні НГО, адже дозволяє враховувати технічні, економічні, соціальні й інші аспекти менеджменту.

Моделювання застосовується в тих процесах управління, коли складні проблеми немисливо вирішити без застосування моделей, під якими розуміється їх подання у формі, що відображає властивості, взаємозв'язок, структурні й функціональні параметри системи, істотні для цілей рішення. Стосовно НГО цей метод може застосовуватися для вирішення завдань оптимізації планів, формування цін, розподілу ресурсів, програмно-цільового програмування тощо.

З допомогою методу *експериментування* можна порівняно швидко вирішувати багато управлінських проблем [162]. Це пов'язано з тим, що багато управлінських нововведень, що стосуються реформування економіки й управління, вимагають експериментальної перевірки. За допомогою експериментів ведеться й сам пошук науково обґрунтованих нововведень.

Проведення управлінських експериментів (у тому числі в НГО) повинно відповідати ряду умов, дотримання яких забезпечує їхню результативність. Насамперед це цілеспрямованість, тобто підпорядкованість експерименту певній меті. Другою умовою є «чистота» експерименту, або елімінація впливу умов і факторів, що спотворюють його хід і результати. Важливо також дотримуватися чіткості у встановленні меж або зон експериментування й науково обґрунтовувати напрями, обрані для досягнення його цілей. Принципове значення має методичне розроблення питань фіксації екзогенних факторів, а також оцінювання досягнутих результатів.

За дотримання цих умов використання управлінського експерименту в практиці НГО дозволяє одержати три можливі результати.

1. Управлінське рішення про прийняття або про негативну оцінку нововведення, що перевіряється.

2. Формулювання, наукове й практичне обґрунтування нових теоретичних і методичних положень науки управління.

3. Розвиток системи методів управління, підвищення їх наукової обґрунтованості.

Отже, цінність управлінського експериментування полягає не тільки в його практичній спрямованості на вирішення проблем управління НГО, але й у тому, що воно служить джерелом нових ідей, гіпотез, теоретичних положень і дозволяє комплексно підійти до дослідження проблем теорії й практики управління цими організаціями [118].

У вивченні й вирішенні проблем управління важлива роль приділяється *конкретно-історичному методу*. Відповідно до нього кожне явище повинне розглядатися в динаміці. Крім того, у розвитку будь-якого об'єкта управління можна виділити окремі стадії його життєвого циклу, що мають характерні властивості.

Наприклад, для громадських неприбуткових організацій можна виділити кілька етапів, через які проходять НГО на шляху свого становлення й розвитку коли, починаючи з діяльності невеликої ініціативної групи однодумців, НГО розвивається й може стати великою структурою, що ефективно працює в кількох країнах. До цих етапів відносять:

1) Етап «виживання», що зазвичай триває від одного до трьох років і який характеризується:

- малою кількістю ресурсів;
- відсутністю програми й переконливих результатів діяльності;
- спонтанною активністю й неефективним плануванням;
- недостатньою суспільною підтримкою;
- високим ентузіазмом і низьким професіоналізмом управлінням.

2) Етап «перших успіхів», що зазвичай триває від одного до двох років і характеризується:

- появою більш-менш достатніх ресурсів;
- розробленням програм і одержанням конкретних результатів;

– більш організованою і плановою роботою;

– виявленням суспільних груп і партнерів, заінтересованих у діяльності організації;

- виникненням стійких суспільних зв'язків;
- підвищенням професіоналізму управління;
- початком розроблення елементів стратегії розвитку організації.

3) Етап «стабілізації» (розвитку й розширення діяльності), який характеризується:

- розгортанням програм тільки за наявності ресурсів або за впевненості, що ці ресурси будуть;
- одержанням позитивних результатів і умінням їх «подати» суспільству;
- роботою групи добре підготовлених менеджерів, які керують структурою організації і її діяльністю;
- популярністю організації й турботою про її репутацію;
- розробленням спеціальної стратегії розвитку й можливістю її реалізації.

Очевидно, що проблеми управління на цих етапах (або стадіях) розрізняються, і досить істотно. Це викликає необхідність вибору з усього арсеналу методів найбільш адаптованого до об'єктивних умов, що відображають циклічний стан неприбуткової організації.

Тому при аналізі проблем, пов'язаних з управлінням НГО, важливі такі параметри, як час утворення організації і знання основних історичних етапів її розвитку (створення, росту, об'єднання, укрупнення й т.д.).

Методи соціологічних досліджень широко використовуються при вирішенні внутрішніх і зовнішніх проблем НГО. При цьому соціологічні дослідження проводяться шляхом збору й обробки інформації про потреби й інтереси персоналу, характер взаємин між людьми і групами, тип культури цих взаємин, що склались під впливом структурного складу кадрів й інших факторів розвитку організації. З цією метою широко застосовують інтерв'ю й анкетні опитування, спостереження й самоспостереження, вивчення документів і факторів групового поведіння тощо. Все це дає необхідну інформацію для вироблення методів прогнозування реакції персоналу НГО на ті або інші події, а також вміння управляти поведінкою як окремих індивідів, так і груп людей.

У той же час (і це є специфікою НГО) дуже часто соціологічні дослідження проводяться стосовно не її членів, а добровольців (волонтерів), а також споживачів товарів, послуг, вироблених НГО, її потенційно нових членів (наприклад, у громадській організації, політичній партії й т.д.) або нових партнерів.

Зазначені *загальнонаукові методи* (системний, комплексний, моделювання, експерименту, історичний, соціологічних досліджень) доповнюються другою групою методів управління – *конкретними (або спеціальними) методами*. На відміну від загальнонаукових методів, що мають універсальний, міждисциплінарний характер, спеціальні методи розробляються відповідно до певних видів організацій.

Конкретний метод управління НГО охоплює підходи, способи, прийоми, які відображають саме їх специфіку як об'єкта дослідження, їх предмет і завдання. Такі методи характеризуються більшою розмаїтістю, відображаючи множинність, різну складність і специфіку управлінських завдань, розв'язуваних неприбутковим менеджментом.

Необхідно відзначити, що процес функціонування організацій неприбуткового сектора трохи відрізняється від діяльності комерційних організацій, тому що включає два функціональних рівні: основну й підприємницьку діяльність, які, у свою чергу, поділяються на функціональні підрозділи підсистеми: маркетинг, фінанси, управління персоналом, зв'язок із громадськістю, ЗМІ й т.д.

При цьому основна діяльність НГО – це діяльність, що відповідає цілям, заради яких ця організація створена і яка передбачена її установчими документами. НГО може здійснювати один або кілька видів діяльності, не заборонених законодавством України, але досвід показує, що найбільшого успіху домагаються ті організації, які диверсифікують свою діяльність. Окремі види діяльності можуть виконуватися НГО тільки на підставі спеціальних дозволів (ліцензій). Це стосується в першу чергу тих організацій, які функціонують у сфері медицини, видавничої діяльності та ін.

На окремі види діяльності, якими можуть займатися НГО, законодавством установлюються обмеження. Такого ж роду обмеження можуть установлювати і їхні засновники.

3.3. Зарубіжний досвід регулювання розвитку та підтримки неприбуткових організацій і можливості його використання в Україні

Формування ефективних механізмів регулювання розвитку та підтримки неприбуткових громадських організацій як ключового інституту громадянського суспільства об'єктивно вимагає вивчення і використання досвіду європейських країн, де «третій сектор» відіграє важливу роль у розвитку демократії та лібералізації економіки. Це пояснюється тим, що дедалі помітнішим є соціально-економічний ефект від реалізації державної політики сприяння діяльності громадських формувань. У країнах Євросоюзу в 2000 роки майже дев'ять мільйонів громадян працювало в неприбутковому секторі, що становило близько 8% від кількості громадян, зайнятих у державному секторі. У громадському секторі країн Європейського Союзу працює у десять разів більше людей, ніж у легкій промисловості, та у п'ять разів більше, ніж у харчовій промисловості. В країнах Центрально-Східної Європи громадські формування залучають втричі більше зовнішніх та внутрішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж підприємства державної та комунальної форм власності, що функціонально забезпечують реалізацію соціальних послуг. А внесок недержавних установ та організацій у ВВП країн Європейського Союзу зростає вдвічі швидше, ніж частка легкої промисловості. Можна навести ряд інших аргументів, однак достатньо і цих, щоб зрозуміти роль і важливість недержавних громадських формувань у вирішенні важливих питань економічної життєдіяльності. Тому вивчення досвіду країн Центральної Європи допоможе виявити помилки та недоліки у планах реалізації державної політики підтримки неприбуткових громадських організацій, а також позбутись упередження та неефективних підходів, характерних для сучасної української практики регулювання розвитку НГО. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує використання зарубіжного досвіду у вирішенні таких питань, як:

– нормативно-правове забезпечення діяльності громадських формувань;

– застосування ефективних форм і методів залучення широких верств населення до участі в роботі неприбуткових інституцій;

– формування механізму фінансової підтримки громадських організацій за рахунок бюджетних коштів;

– застосування податкових пільг з метою стимулювання діяльності громадських організацій;

– залучення неприбуткових організацій до участі в реалізації державної політики соціально-економічного розвитку;

– формування механізму соціального партнерства по осі держава – бізнес – громадські інститути.

Акцентування уваги на розв'язанні окресленого вузла проблем пояснюється тим, що у вітчизняних наукових публікаціях, присвячених державній підтримці «третього сектору», мало уваги приділяється досвіду країн Центральної Європи. З метою успішної адаптації українського законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу необхідно здійснити ряд послідовно виважених кроків у плані формування сприятливого нормативно-правового регулювання діяльності неприбуткових громадських організацій та установ.

Заради об'єктивності слід наголосити, що за останній період часу в Україні значно інтенсифікувався законотворчий процес щодо регулювання діяльності громадських формувань в умовах поглиблення демократії та розвитку громадянського суспільства. Однак визнати його завершеним неможливо. Важливим кроком у цьому напрямі є конституційне закріплення засад взаємодії інститутів громадянського суспільства із органами державного управління та місцевого самоврядування.

Як відомо, Конституція України гарантує громадянам нашої держави право на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Права людини – це не дарунок держави, уряду, політичної партії чи її лідера, а суверенний, не відчужуваний атрибут кожної людини, кожної особистості, незалежно від раси,

кольору шкіри, статі, мови, релігії, віросповідання, політичних поглядів і переконань, соціального походження чи майнового стану. Не народ існує для держави чи уряду, а держава й уряд – для народу, не народ – для Конституції, а Конституція – для народу.

Саме через громадські об'єднання, громадсько-політичні рухи, політичні партії до активної державотворчої діяльності залучаються широкі верстви населення, реалізуються й захищаються політичні та економічні інтереси тієї чи іншої частини суспільства (народу, нації, соціальної групи). Вони є формою підтримки зв'язків між громадянським суспільством і державою. Посередництвом партій населення заявляє про свої групові вимоги. Правлячі структури теж використовують партії, щоб звертатися до народу за підтримкою у вирішенні тих чи інших питань. Громадські об'єднання не залежать від держави, вони здатні впливати на державні інститути і водночас захищати суспільство від необґрунтованого втручання держави в громадське життя.

Конституційне право на свободу об'єднання є юридичною основою для створення і діяльності громадських організацій, політичних партій та професійних спілок. Ці суб'єкти суспільно-економічних відносин за останній час зазнали суттєвої трансформації, змінилися їх функції. Суттєвих змін зазнали форми організації їх діяльності, їхня суспільна значимість, що, безперечно, вимагає відображення цих процесів в Основному законі країни. Прикладом цього є Конституція України, ст. 22 якої закріплює право на створення асоціацій, тобто громадських організацій, які можуть задовольняти різні інтереси громадян. Тут же закріплено право громадян на утворення політичних партій і діяльність профспілок. Окремо виділено асоціації, оскільки партії і профспілки визначаються як найзначиміші громадські формування. Передбачається, що громадяни для задоволення своїх інтересів можуть утворювати такі організації. Чітко сформульовано право громадян на об'єднання у громадські формування у Конституції Греції 1975 року. У ст. 12 йдеться про те, що грецькі громадяни мають право утворювати спілки та об'єднання, що не мають за мету отримання прибутку і дотримуються при цьому законів держави. Для здійснення такого права законами не передбачено якогось попереднього дозволу. Тобто встановлено реєстраційний, а не дозвільний (як в інших країнах) порядок утворення спілок.

Наведене має важливе значення для прийняття законодавчих актів прямої дії з урахуванням того, що діюче сьогодні законодавство у сфері регулювання діяльності неприбуткових організацій є недосконалим. Прикладом цього є окремі положення Постанови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні» від 17 грудня 1993 року та Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року, що суперечать нормам Конституції України. Так, наприклад, Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» не виключає застосування адміністративного примусу щодо суб'єктів цього процесу, демонструє відсутність юридичних механізмів імплементації результатів місцевого референдуму. А надання головам місцевих рад права відмовляти ініціативним групам у їхній реєстрації без зазначених конкретних підстав практично ставить під сумнів можливість проведення цих заходів. Наведене є яскравим прикладом того, що законодавча база регулювання діяльності громадських інституцій застаріла і не гарантує дотримання європейських стандартів їх діяльності. Чинна нормативно-правова база характеризується декларативністю і відсутністю чітких та прозорих механізмів правового регулювання. Один з основних законів – «Про об'єднання громадян» – визнаний Європейським судом з прав людини таким, що порушує Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і повинен бути суттєво змінений. З цього стає цілком очевидним, що потрібна нова концепція закону «Про громадські організації», яка б відповідала Конвенції та Рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи про правовий статус неурядових установ в європейських країнах щодо умов легалізації, розширення видів діяльності та механізмів здійснення контролю за їх роботою. Вдосконалення нормативно-правової бази, що є сьогодні однією з ключових проблем, повинно розширити межі діяльності органів самоорганізації за такими напрямками:

– розширення можливостей громадських інституцій впливати на розроблення планів місцевого розвитку,

розміщення об'єктів містобудування, винесення на громадські слухання генеральних планів забудови території тощо;

– внесення місцевої ініціативи на розгляд органів місцевого самоврядування, проведення загальних зборів, громадських слухань, регламентація процедури реалізації органами місцевої влади пропозицій населення;

– регламентація діяльності та створення консультативно-дорадчих органів, проведення консультацій з громадськими організаціями;

– застосування економічних стимулів для діяльності НГО та їх підтримка з боку держави та підприємницького середовища;

– законодавче оформлення процедури державної фінансової підтримки НГО;

– правові гарантії вільного доступу НГО до надання соціальних послуг, в тому числі за рахунок коштів державного бюджету.

Акцентування уваги на окреслених вище проблемах, що потребують нормативно-правового забезпечення, є не випадковим, оскільки сьогодні правове середовище діяльності неурядових інституцій не можна вважати задовільним. Прикладом цього є дослідження індексу сталості неурядових організацій Агентства США з міжнародного розвитку. Оцінка правового середовища для розвитку громадянського суспільства є найслабшою порівняно з іншими показниками розвитку «третього сектору» України. Існуюча тенденція зберігається з 2004 року, що ставить Україну на низькі позиції не тільки порівняно з європейськими, але і країнами СНД. Звідси гостра необхідність запозичення кращого досвіду щодо формування законодавчої бази регулювання діяльності неприбуткових громадських інституцій. Однак це в жодному разі не означає сліпе копіювання зарубіжного досвіду та спробу його штучного перенесення в українські реалії. На цьому робиться особливий наголос, оскільки сьогодні в європейських країнах склалися два підходи до нормативного закріплення правового статусу органів самоорганізації населення. Зокрема, в Болгарії, Словаччині, Угорщині, Чехії громадяни реалізують своє право

на участь у розв'язанні завдань локального характеру через організації неприбуткового сегмента, тому різні форми місцевої самоорганізації не входять до системи муніципального управління. В Білорусі, Польщі, Росії навпаки – громадські інституції є складовою системи місцевого самоврядування.

Звідси гостра необхідність у диференційованому підході до формування нормативно-правової бази регулювання діяльності громадських інституцій. Йдеться про те, що в умовах їх несформованості, організаційної незавершеності, недостатньої фінансової підтримки з боку держави навряд чи виправданим є виведення їх із системи місцевого самоврядування. Очевидно, мова повинна йти про формування ефективних механізмів самоорганізації громадян та органів місцевого самоврядування у вирішенні питань локального просторового розвитку. В цьому контексті вкрай важливим є створення координаційних рад з питань розвитку неприбуткових організацій, широке залучення їх активу до розроблення планів соціально-економічного розвитку, публічного обговорення та спільної реалізації пропозицій населення. З цього приводу заслуговує на увагу думка В.Артеменка, що системний діалог і консультації НПО та виконавчої влади в їхніх спільних інтересах, оскільки вони працюють на спільну мету – знайти розв'язання суспільних проблем і задовольнити потреби його членів. Системний діалог і консультації НПО та виконавчої влади потрібні як на національному, так і на місцевому чи галузевому рівнях і особливо корисні під час складання проєктів нормативно-правових актів.

З наведеним вище важко не погодитися, оскільки налагодження партнерських відносин між державними та громадськими інституціями закладає фундамент нової моделі їх взаємодії. Безумовно, що формування такої моделі повинно спиратися на існуючий світовий досвід, який характеризується її різноманітністю. Сьогодні на практиці склалися чотири моделі партнерства, а саме:

– ліберальна, родовою ознакою якої є невтручання держави в діяльність громадських організацій та установ;

– державницька, або її ще називають адміністративною, оскільки держава вибудовує свої відносини з недержавними структурами на правах «старшого брата», тобто існує надмірна регламентація діяльності останніх, що сковує їх активність та ініціативу;

– ринкова, що передбачає децентралізацію функцій, тобто делегування громадським організаціям тих функцій, які перебувають за сферою інтересів підприємницьких структур, а також державних установ та організацій, особливо тих, що функціонують у соціальній сфері;

– модель асоціативної демократії передбачає делегування громадським організаціям певних функцій, виконання яких підкріплюється фінансовими ресурсами.

Охарактеризовані моделі партнерства держави та недержавних інституцій суттєво різняться між собою. Звідси необхідність вибору моделі, яка б відповідала ступеню зрілості громадянського суспільства в Україні, ефективності функціонування демократичних інституцій, динаміці економічних трансформаційних процесів у країні. З урахуванням вище перелічених чинників та нерозвинутості «третього сектору» в Україні найбільш прийнятною моделлю партнерства держави та неурядових організацій є симбіоз ринкової та ліберальної моделей, які передбачають еволюційне делегування функцій від держави до громадських формувань з обов'язковою їх організаційною та фінансовою підтримкою. Саме така модель має перспективу і закладає надійний фундамент під розвиток неприбуткових громадських організацій. Це пояснюється тим, що сьогодні для підвищення ефективності функціонування організацій «третього сектору» другою за важливістю є їх фінансова підтримка з боку держави. Сьогодні пряме бюджетне фінансування не передбачається взагалі, а участь НГО у реалізації соціально значущих програм і проєктів є скоріше винятком, ніж правилом. Зазвичай фінансова підтримка громадських організацій та установ за рахунок коштів державного бюджету передбачена тільки для обмеженого числа суб'єктів. Так, наприклад, фінансові ресурси виділяються молодіжним та дитячим організаціям на реалізацію програм для дітей, молоді, жінок, всеукраїнських організацій інвалідів та ветеранів, національних громадських організацій

фізкультурно-спортивного спрямування. Що стосується суспільно значимих організацій, створених за професійною ознакою, для захисту прав споживачів, екологічних, то їх фінансова підтримка за рахунок коштів державного бюджету непередбачена, що істотно звужує їх можливість впливати на вирішення соціально-економічних проблем, задоволення потреб та інтересів населення. А між тим їх значимість у суспільному поступі, як показує світовий досвід, буде постійно зростати, що неминуче вимагатиме запровадження механізму державної фінансової підтримки неурядових громадських формувань. Подібні механізми конструктивної взаємодії держави та організацій «третього сектору», підкріплені фінансовими ресурсами, позитивно зарекомендували себе у багатьох країнах світу. Так, наприклад, в Англії у договорі, що регулює взаємовідносини уряду та неурядових організацій, відображена оптимальна практика фінансування останніх з боку держави, що реалізується через довгострокові та короткострокові програми фінансування. Державна стратегія розвитку громадських об'єднань супроводжується відповідними зобов'язаннями щодо створення оптимальної системи оподаткування, що містять прямі і непрямі стимули для їх успішної діяльності. Позитивно зарекомендувала себе естонська так звана гнучка система оподаткування неурядових організацій. Як наслідок, сьогодні Естонія за кількістю неприбуткових громадських організацій в розрахунку на 10 тисяч населення займає лідируючі позиції – 250 НГО. Для прикладу, в 2010 році в Україні на таку кількість населення припадало 32,1 легалізованих громадських об'єднань, з них громадських організацій та благодійних фондів – 17,6.

Хорватська програма співпраці уряду та громадських інституцій передбачає зобов'язання з розроблення законодавства, що сприяє їх фінансовій стійкості і забезпечує фінансування організацій незахищених верств населення. Аналогічним чином реалізується угорська державна стратегія розвитку і підтримки неурядових організацій та установ.

Апеляція до нагромадженого у світі позитивного досвіду фінансової підтримки громадських формувань є не випадковою. Частка фінансової підтримки з бюджетів різних рівнів у вигляді грантів, відшкодувань за надані послуги у бюджеті неурядових

організацій не перевищує два-три відсотки, а аналогічних організацій Європейського Союзу – 40–60%. Частка фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у загальних доходах НГО України становить лише близько 8% (для порівняння: у Чехії – 39%, в Угорщині – 27%, у Польщі – 24%). Частка доходів від продажу послуг у загальних доходах НГО України становить 18,7%, тоді як у Чехії цей показник становить 47%, в Угорщині – 55%, а у Польщі – 60%. У цілому структура доходів НГО України суттєво відрізняється від структури доходів НГО країн Центральної Європи. У більшості країн ЄС основним джерелом доходів НГО є продаж власних послуг та фінансова підтримка з боку держави (загалом до 85%), а благодійні внески становлять у середньому не більше 20%. Натомість в Україні доходи від продажу послуг та фінансова підтримка за рахунок бюджетних коштів становлять менше 30% загальних доходів НГО. Частка НГО у ВВП України – 0,73%. У Чехії цей показник дорівнює 1,3%, у Франції – 4,2%, Бельгії – 5%, Канаді – 7,9%. Наведені дані свідчать, що Україна відстає не лише загалом від країн ЄС, а й від посткомуністичних країн за всіма економічними показниками розвитку громадянського суспільства. Наведене підтверджує, що в низці заходів з боку держави, спрямованих на підтримку НГО, ключове місце посідає фінансова складова. По суті, через неї проєктується ставлення держави до громадських інституцій як рівноправного суб'єкта суспільних відносин та генератора їх розвитку. Звідси потреба у формуванні механізму фінансової підтримки НГО з боку уряду. Його вдосконалення передбачає послідовне здійснення ряду виважених, добре скоординованих у часі та підкріплених необхідними ресурсами заходів, серед яких найважливішими є:

- законодавче оформлення порядку державного фінансування неприбуткових громадських організацій;

- чітке визначення видів господарської діяльності НГО, які забезпечуються шляхом часткового або повного державного фінансування;

- залучення громадських інституцій до виконання державних замовлень, що підводить під їх діяльність надійну фінансову базу;

— чітке розмежування функцій замовників і виконавців соціальних проєктів, одночасне підвищення відповідальності останніх за цільове використання виділених коштів;

— запровадження податкових стимулів для неприбуткових громадських інституцій як необхідної умови їх ефективного функціонування.

Безумовно, що формування механізму фінансової підтримки громадських інституцій з боку держави не обмежується окресленим колом проблем. Він постійно повинен удосконалюватися, доповнюватися новими компонентами, важелями та стимулами. Цілком очевидно, що ефективність його функціонування передбачає гнучке поєднання важелів прямої підтримки діяльності НГО з боку державного бюджету, за рахунок субсидій, грантів, державних закупівель, нормативної підтримки, тобто оплати послуг третьою стороною, з формами непрямої державної підтримки, серед яких головною є податкове регулювання діяльності НГО, що повинно розглядатися в якості ключового мотиватора їх функціонування. Симбіоз прямих і непрямих методів у механізмі державної фінансової підтримки неприбуткових громадських організацій забезпечує цілісність і системність регулювання їх розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, супроводжуються складними процесами, пов'язаними з формуванням громадянського суспільства, несучу конструкцію якого становлять громадські інституції. В їх структурі вагоме місце посідають неприбуткові громадські організації, під якими розуміються добровільні об'єднання громадян, що створюються внаслідок їх вільного волевиявлення з метою реалізації конституційних інтересів, вирішення важливих соціальних і господарських завдань. По суті, НГО формують недержавний сегмент економіки, що функціонує на засадах саморозвитку та самоорганізації.

2. Різноманітність видів і функцій, що реалізуються НГО, зумовлює необхідність їх виділення із загальної структури громадських формувань, а також виокремлення існуючих відмінностей у діяльності державних, недержавних організацій та установ. Ці відмінності проявляються у наступному:

— неприбуткові громадські організації відрізняються від аналогічних державних інституцій за формою власності, принципами управління, джерелами фінансування, що накладає певну специфіку на їх функціонування;

— неприбуткові громадські організації мають консолідований механізм мобілізації фінансових ресурсів для організації власної діяльності;

— неприбуткові організації дедалі частіше перебирають на себе виконання тих функцій, які перебувають поза сферою інтересів підприємницьких структур та державницьких установ;

— неприбуткові організації функціонують на принципах самоуправління, добровільності, самоорганізації, що забезпечує їх групування та високу мобільність, здатність оперативно реагувати на ключові проблеми життєдіяльності населення;

— недержавні суб'єкти дуже часто виступають важливим інструментом розв'язання конфліктних ситуацій, лобіювання інтересів окремих соціальних верств населення.

Все це свідчить про високу соціальну значимість інституту неприбуткових громадських організацій та необхідність їх підтримки.

3. Теоретичний аналіз сутності неприбуткових громадських організацій показав, що вирішальний вплив на їх розвиток здійснюють базові інститути ринку – приватна власність на засоби виробництва, конкуренція, свобода вибору, обмежене втручання держави в регулювання економіки. Ці фундаментальні інститути ринку відкривають простір для самоорганізації населення, включення його в процеси економічної трансформації. Ступінь зрілості базових інститутів ринку значною мірою проєктується на функціонування громадських інституцій. Джерелами розвитку НГО є потреби та інтереси, які виступають рушійною силою самоорганізації населення, мотиватором високої активності громадян, їх готовності брати на себе вирішення важливих питань економічної життєдіяльності. Цілком очевидно, що розвиток потреб виступає важливим інструментом реалізації власності та її ефективного використання з боку населення, посилення конкуренції між державними та неурядовими організаціями, а також підприємницькими структурами в тих сферах, де їх інтереси будуть тісно переплітатися, що дає новий імпульс для розвитку громадських інституцій.

4. Подальшого розвитку потребує дослідження понятійно-категоріального апарату досліджуваного об'єкта, зокрема категорій «непідприємницьке товариство», «неприбуткові підприємства, установи, організації», «некомерційна громадська діяльність». У нормативно-правових актах допускається їх тавтологія, при цьому за основу береться критерій неприбутковості, що означає відсутність цілі отримання прибутку від своєї діяльності, і в такій формі ця категорія стає основним критерієм встановлення різниці між «підприємницькою» та «непідприємницькою» діяльністю. Господарський кодекс дещо усічено тлумачить головний критерій, визначаючи, що громадська організація здійснює господарську діяльність, але без мети одержання прибутку. В Податковому кодексі встановлюється додатковий критерій – зміст діяльності підприємницьких організацій і установ. Таким чином, існуюча неузгодженість у законодавчих документах виступає одним із

стримуючих чинників функціонування НГО і потребує внесення відповідних коректив у правову базу регулювання їх діяльності.

5. Подальшого розвитку та вдосконалення потребують методи та класифікація НГО. В монографії пропонується здійснювати класифікацію НГО за такими класифікаційними параметрами – соціально-статусною, просторовою, суб'єктною, сферою діяльності громадських організацій, правовою формою та часовим лагом дії. Перевага запропонованої класифікації полягає в її прикладному характері, оскільки дозволяє забезпечити розвиток НГО, що функціонують у пріоритетних сферах економіки та соціальної політики, здійснювати точкову фінансову підтримку нових суспільно-значимих громадських інституцій у сфері екології, просвітницькій діяльності, захисті прав споживачів, правовій освіті громадян тощо.

6. Аналіз діяльності неприбуткових організацій показав, що йде активний процес їх розвитку. Станом на 01 січня 2012 року в країні зареєстровано 67 696 громадських організацій. Їх становлення супроводжується складними і суперечливими процесами. Кількісний ріст НГО не завжди корелюється з якістю їх діяльності. За експертними оцінками, активно діючих НГО в країні налічується не більше трьох-чотирьох тисяч, висока частка нелегалізованих організацій. Існуюча ситуація значною мірою пояснюється недосконалістю та неузгодженістю нормативно-правової бази регулювання їх діяльності, відсутністю належного зв'язку громадських організацій з населенням та слабкою його поінформованістю про статус і цільову функцію НГО. Серйозними бар'єрами на шляху підвищення ефективності функціонування НГО є відсутність налагодженого механізму фінансової допомоги неурядовим організаціям з боку держави. Відмічені детермінанти гальмують розвиток НГО і негативно впливають на функціонування реально діючих.

7. Аналіз діяльності неприбуткових громадських організацій Закарпатської області показує на суттєве розширення сфери їх функціонування, яка за останній період часу значно активізувалася у комунальній, екологічній, юридичній галузях, у культурі, освіті, науці, охороні здоров'я. Зростає кількість проведених НГО заходів у формі лекцій, надання різного роду консультацій, у правовій освіті населення, пропаганді здорового способу життя. Це є

свідченням того, що громадські інституції поступово беруть на себе виконання тих функцій, з якими не в змозі впоратися державні органи управління, що потребує їх активної організації та фінансової підтримки, формування механізму взаємодії державних структур, органів місцевого самоврядування та громадських організацій і установ регіону.

8. Підвищення дієвості неприбуткових громадських інституцій регіону потребує здійснення комплексу організаційних заходів, спрямованих на підвищення їх ролі та впливу на розв'язання важливих соціальних завдань, а саме: запровадження економічних стимулів для забезпечення життєздатності та стабільності функціонування інститутів НГО, а в разі їх ліквідації, – можливість розподілу активів, які залишилися після неї, між членами організації.

9. На часі внесення певних корективів до Податкового кодексу України в частині витрат, що впливають на оподатковуваний прибуток підприємств. Необхідно дозволити суб'єктам підприємницької діяльності кошти, витрачені на благодійництво та спонсорську допомогу, в повному обсязі включати у витрати виробництва. Це приведе до мінімізації витрат державних установ на виконання тих послуг і робіт, що передаються для виконання громадським організаціям, внаслідок чого досягається цільове використання коштів на виконання соціально значимих проєктів і, що не менш важливо, буде проявом довіри з боку держави до діяльності громадських організацій. У цьому контексті необхідно відрегулювати порядок передачі та розподілу активів НГО у разі ліквідації громадської організації.

10. Важливою умовою реалізації державної стратегії розвитку та підтримки «третього сектору» є формування організаційно-економічного механізму його діяльності. Формування зазначеного механізму, що має складну компонентну будову, передбачає створення відповідних передумов розвитку його складових та функціональних підсистем, які реалізують певні функції, формуючи у своїй основі єдину субординовану систему, що забезпечує комплексний підхід до регулювання діяльності неприбуткових організацій.

11. Для підвищення ефективності роботи неприбуткових громадських організацій важливе значення має використання досвіду центральноєвропейських країн у частині:

- залучення неприбуткових громадських організацій до розроблення планів соціально-економічного розвитку;
- організації навчання громадських активістів та популяризації діяльності НГО серед населення;
- застосування системи пільг, що надаються громадським інституціям;
- децентралізації функцій державних органів влади та їх передачі громадським формуванням;
- використання прямих і непрямих методів підтримки громадських організацій;
- формування корпоративної культури державних органів управління та громадських інституцій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Законодавчі і нормативні документи

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28. 06. 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст.144.
3. Цивільний кодекс України від 19.06.2003 р. //Офіц. вид. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 664 с.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. №531/97–ВР //Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №46.
6. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р. – №1192 – XIV ВР.
7. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. №755–IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №31–32.
8. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. – №2908–III //Галицькі Контракти. – 2002. – №4. – С. 69.
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
10. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
11. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 р. № 2866–III (ст.4) //Все про бухгалтерський облік. – 2002. – № 8. – С.11–19.
12. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №45. – Ст. 397.

13. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки України» //Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №52. – 312 с.

14. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» //Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №25. – Ст. 283.

15. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

16. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058–IV.

17. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057–IV.

18. Положення про реєстр неприбуткових організацій і установ: затверджено наказом ДПА України від 24.01.2011 р. № 37.

19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: затверджено наказом Міністерства фінансів України № 290 від 29.11.99 р.

20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.99 р.

21. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики та підтримки молодіжних громадських організацій» від 06.10.1999 р. № 1284/99//Офіційний вісник України. – 1999. – № 40. – Ст. 34.

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про легалізацію об'єднань громадян» № 140 від 26.02.1996 р.

23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій» від 16.10.1998 р. //Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 490.

24. Наказ Міністерства юстиції України від 14.12.1998 р. № 66/5 «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр об'єднань громадян та благодійних організацій» //Офіційний вісник України. – 1998. – № 51. – Ст. 1908.

25. Наказ Державного комітету статистики України від 26.08.2009 р. № 328 «Про затвердження форм державних статистичних спостережень № 1-ПГО «Звіт про політичні партії та громадські організації» //Офіційний вісник України. – 2009. – № 28. – Ст. 29.

26. Наказ ДПА України «Про затвердження форми та порядку складання податкового звіту про використання коштів неприбуткових установ та організацій» від 31.01.2011 р. № 56.

27. Наказ ДПА України «Про затвердження порядку визначення структури ознаки неприбуткових установ (організацій)» //Офіційний вісник України. – 2000. – №31.

28. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1 – 2002) ДК009:2005: затверджено наказом Держкомстату від 26.12.2005 р. № 375, прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26.12.2005 р. № 375 //Класифікація видів економічної діяльності. – К., 2006. – 191 с.

Монографії, підручники, навчальні посібники, матеріали конференцій, збірники наукових праць

29. Абросимова Е.А. Юридические аспекты деятельности некоммерческих организаций: вопросы и ответы /Е.А.Абросимова. – М.: З МОКБ «Марс», 2000.

30. Аналіз українського законодавства, що впливає на розвиток третього сектору: Доп. підгот. для Світового банку Міжнар. центром некомерц. права /Наталія Боржеллі, Анатолій Ткачук. – К.: Леста, 2002. – 116 с.

31. Архипова А.И. Экономика /А.И.Архипова. – М.: Проспект, 1998. – 510 с.

32. Бабиченко В.С. Удосконалення механізму управління некомерційними організаціями в умовах трансформації економіки /В.С.Бабиченко //Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: зб. наук. пр. Вип. 2(42). – Рівне, 2008. – С. 42.

33. Бардаш С. В. Методологія і організація системи економічного превентивного контролю в Україні: дис. ...док. екон. наук. – К., 2010. – 453 с.

34. Бессонова М. Основи демократії: [навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів] / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук – К.: «Ай Бі», 2002. – С. 122.

35. Блецкан М.І. Соціальна філософія: [курс лекцій] /М.І.Блецкан. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2004. – 212 с.

36. Большой экономический словарь /Под ред. А.Н.Азрилияна. – 2-е изд. – М.: Ин-т нов. эк-ки, 1997. – 864 с.

37. Борис Н. Все об учете и организации неприбыльных организаций /Н.Борис, М.Казанова, В.Кузнецов, В.Матвеева. – Харьков: Фактор, 2011. – 416 с.

38. Борисова В.І. Теорія сутності юридичної особи: історія і сучасність /В.І.Борисова //Вісн. акад. прав. наук України. – Харків: Право, 2001. – №4. – С. 117–130.

39. Борисова В.І. Установа – одна з організаційно-правових форм юридичної особи /В.І.Борисова //Пробл. законності: респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред. В.Я.Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 57. – С. 28–29.

40. Братковський М. Л. Формування механізмів реалізації публічної влади на підставі довіри: дис. ...док. наук з держ.упр./ М.Л. Братковський // . – Донецьк, 2010. – 443 с.

41. Брегеда А.Ю. Політологія: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] /А.Ю.Брегеда. – К.: КНЕУ, 1999. – 108 с.

42. Бровко М. Неформальні групи в організації /М.Бровко //Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів. – Т. I. – Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2009. – С. 70–74.

43. Вербовська Л.С. Креативність як чинник розвитку міжсекторного партнерства на прикордонних територіях //Транскордонне співробітництво як важлива складова євроінтеграційних процесів України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м.Чернівці, 6–7 травня 2010 р.–Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – 480 с.

44. Вульф Т. Мир некоммерческих организаций, или третий сектор /Пер. с англ. /Томас Вульф. – М., 1995. – 22 с.
45. Габрук О. Неприбуткові установи та організації: особливості оподаткування різних видів НГО, оновлена нормативна база, листи та роз'яснення /О.Габрук. – К.: Компас, 2006. – 168 с.
46. Геець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: монографія /В.М.Геець; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2009. – 864 с.
47. Гительман Л.Д. Преобразующий менеджмент: лидерам реорганизации и консультантам по управлению: учеб. пособие /Л.Д.Гительман. – М.: Дело, 1999. – 496 с.
48. Горьовий В.П. Розвиток фермерського підприємництва України: дис. ... док.ekon.наук /В.П. Горьовий // – К., 2008. – 439 с.
49. Григорян Г.М. Социализация содержания экономической науки – решающая сила обновления /Г.М.Григорян //Социальная экономика. – 2001. – № 1. – С. 101–108.
50. Гриньова В. Фінанси підприємств: навч. посіб. /Валентина Гриньова, Віра Котюда; М-во освіти і науки України, ХДЕУ. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 431 с.
51. Гриценко А.А. Социальная экономика как наука /А.А.Гриценко //Социальная экономика. – 2001. – № 1. – 191 с.
52. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: [підруч.] /О.А.Грішнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
53. Громадські об'єднання в Україні: [навч. посіб.] /за ред. В.М.Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 415 с.
54. Гроув Ендрю С. Високоєфективний менеджмент /Пер. з англ. – М.: Інформаційно-видавничий будинок «Філін», 1996. – 280 с.
55. Державне регулювання економіки й соціальний комплекс /За ред. Т.Г.Морозової і А.В.Пікулькіна. – М.: Фінстат-інформ, 1997.
56. Дейнека О.С. Экономическая психология: [учеб. пособ.] /О.С.Дейнека. – СПб : Питер, изд. С.-Петербур. ун-та, 2000. – 160 с.
57. Джонсон Д. Процеси керування стратегічними змінами /Д.Джонсон. – М.: МЦДО «ЛИНК», 1996. – 120 с.

58. Дзюбко І.С. Політологія: [підруч.] /І.С.Дзюбко, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін.; за заг. ред. І.С.Дзюбко, К.М.Левківського. – К.: Вища школа, 1998. – 304 с.
59. Для чого і як створюються громадські об'єднання /Під ред. І.Тромбіцького. – Кишинів: Екологічне товариство ВІОТІСА, 1997. – 116 с.
60. Докторук С. В. Управління інтелектуальним потенціалом підприємства: дис. ... канд.ekon.наук/С.В. Докторук//.– Хмельницький, 2010. – 227 с.
61. Дробышева Т.В. Исследование раннего экономического образования как фактора экономической социализации (на примере ценностных ориентаций) /Т.В.Дробышева, А.Л.Журавлев //Проблемы экономической психологии; под ред. А.Л.Журавлева, А.Б.Купрейченко. – М.: Изд-во «ИП РАН», 2004. – Т. 1. – 563 с.
62. Дрокін О.Г. Неприбуткові фонди і організації. Правові аспекти / О.Г. Дрокін, А.А. Ігнатенко. – М.: «Філін», 1997. – 336 с.
63. Дюкар'єв Р. Соціальний маркетинг для некомерційних організацій. Практична допомога / Р. Дюкар'єв, Карен А. Фокс, Олівія Холмз, Крістофер Вудс Ебнер. – М.: Центр розвитку і утворення, 1998. – 194 с.
64. Екологічна енциклопедія: У 3 т. /Голов. ред. А.В.Толстоухов. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 1: А–Е. – 432 с.
65. Економічна енциклопедія: У 3 т. /Відп. ред. С.В.Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
66. Економічна енциклопедія. Т. 2. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 380 с.
67. Економіка підприємства: підруч. для вузів /В.Я.Горфінкель, Е.М.Купряков, В.П.Прасолова та ін. /Під ред. проф. В.Я.Горфінкеля, проф. Е.М.Купрякова. – М.: Банки й біржі, ЮНІТІ, 1996. – 367 с.
68. Економіка підприємства: підруч. /Під ред. проф. О.І.Волкова. – М.: ІНФРА-М, 1999. – 416 с.
69. Економіка: підруч. /Під ред. доц. А.С.Булатова. – 2-е вид., перероб. і доп. – М.: БЕК, 1999. – 816 с.

70. Експертна доповідь «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку»: офіційне видання /НСД. – К.: ТОВ «Славутич-Дельфін», 2007. – 256 с.

71. Ерфан В.Й. Продовольча безпека регіону і засоби її досягнення: дис.канд.ekon.наук /В.Й. Ерфан//. – Ужгород, 2011. – 208 с.

72. Єдиний державний реєстр підприємств та організацій Закарпатської області: статистичний бюлетень. – Ужгород: Видавництво ЗОУ, 2003. – 78 с.

73. Женские неправительственные организации России и СНГ: справочник. – М., 1998.

74. Загальні положення спільних фінансових операцій, здійснюваних неурядовими організаціями для допомоги центральним і східним європейським країнам і країнам колишнього Радянського Союзу. – М., 1996.

75. Збігнев Л. Кілька зауважень про роль неурядових організацій у демократичній державі. – Львів: Товариство Лева, 1999. – 12 с.

76. Земба М. Оперативне управління /М.Земба. – Львів: СПОЛОМ, 1999 – 24 с.

77. Інноваційний менеджмент: підруч. для вузів /С.Д.Іленкова, Л.М.Гохберг та ін.; під ред. С.Д.Іленкової. – М.: Банки й біржі, ЮНІТІ, 1997. – 327 с.

78. Індекс сталості НУО в Україні у 2011 році. 15 видання. – 2012. – 10 с.

79. Как строить донорские партнерства: материалы для сети фондов Сороса /Террис Бесслер, Мейбл Уисс Смит и др. – М., 1997.

80. Как просить деньги на некоммерческие проекты в благотворительных фондах: в помощь пишущим заявки на гранты. – М.: Радуга, 1996. – 65 с.

81. Как составить успешный проект? Шаг за шагом /Чад Т. Грин, Ивет Кастро Грин и др. – Рига, 1997.

82. Кисельова О. М. Науково-методичні основи державного управління інвестиційною діяльністю: дис. ...док.ekon.наук/ О.М. Кисельова // . – К., 2008. – 487 с.

83. Клименко О.М. Формування державної інноваційно-інвестиційної промислової політики в регіоні: дис. ...канд. екон. наук /О.М. Клименко // . – К., 2010. – 179 с.

84. Косторной С.В. Управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин: дис. ...канд.ekon.наук /С.В. Косторной // . – К., 2010. – 215 с.

85. Кропельницька С. О. Фінансово-економічні засади формування та функціонування нових виробничих систем (кластерів): дис. ...канд.ekon.наук/С.О. Кропельницька // . – Тернопіль, 2006. – 232 с.

86. Круглов М.І. Стратегічне керування компанією: підруч. – М.: РДЛ, 1998. – 768 с.

87. Кузьмінський В.О. Управління неприбутковою організацією /В.О.Кузьмінський. – К.: Логос, 2006. – 170 с.

88. Куліш А. Практичні поради на щодень для громадських (недержавних) організацій /А.Куліш. – К., 2003. – 108 с.

89. Курс менеджменту: підруч. для ВНЗ /Уклад. Е.А.Уткін. – М.: Зерцало, 1998. – 448 с.

90. Куценко В. Соціальний вектор економічного розвитку /В.Куценко. – К.: Наукова думка, 2010. – 650 с.

91. Левин И. Экономика и гражданское общество /И.Левин // МЭ и МО. – 1999. – № 1. – С. 67–74.

92. Левицька С.О. Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій: Монографія /С.О.Левицька. – Рівне: НУВГП, 2005. – 340 с.

93. Логачева С.С. Організаційна спроможність некомерційних недержавних організацій, що сприяють діяльності малих підприємств: дис. ...канд.ekon.наук/С.С.Логачева // . – Луганськ, 2009. – 238 с.

94. Макальская М.Л. Аудит некоммерческих организаций /М.Л.Макальская, С.Б.Константинова, Н.А.Пирожкова. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 192 с.

95. Макальская М.Л. Неприбыльные организации в России. Создание. Права. Налоги. Учет. Отчетность /М.Л.Макальская, Н.А.Пирожкова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 815 с.

96. Макаренко О.В. Держава й недержавні неприбуткові організації: форми підтримки і співробітництва /О.В.Макаренко, Б.Л.Рудник, С.В.Шишкін та ін. – М.: СИГНАЛЪ, 1997. – 176 с.

97. Маковецький С.Н. Некомерційні організації: реєстрація, правовий статус, оподаткування. Практична допомога /С.Н.Маковецький, В.А.Ямпольська. – М.: ПРИОР, 2000. – 80 с.
98. Менеджмент НГО, або просто про складне. – К., 1996.
99. Менеджмент соціальної роботи: навч. допомога для студ. вищ. навч. закладів /Під ред. Е.І.Комарова і А.І.Войтенка. – М.: Центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
100. Мішин Ю. Р. Соціальний капітал в сучасній економічній системі: дис. ...канд.екон.наук/Ю.Р. Мішин // . – К., 2009. – 237 с.
101. Міжнародна декларація принципів діяльності неурядових організацій. – Львів: Товариство Лева, 1999. – 16 с.
102. Москаленко В.В. Методологічні засади дослідження економічної соціалізації особистості /В.В.Москаленко //Проблеми загальної та педагогічної психології. – К., 2006. – Т. 8. – Вип. 1. – 477 с.
103. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] /В.В.Москаленко. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
104. НОО: вопросы и ответы /А.Севортян, Ю.Джибладзе, О.Стаханов, М.Чертюк. – Красноярск, 2000.
105. Неприбуткові недержавні організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
106. Новіков В. Розвиток недержавної соціальної інфраструктури в перехідній економіці /В.Новіков //Економіка України та шляхи її подальшого реформування: матеріали Всеукраїнської наради економістів. – К.: Генеза, 1996. – С. 285–287.
107. Оподаткування неприбуткових організацій: зб. матеріалів. – К.: «МП Леся», 2001. – 328 с.
108. Основы бизнес-планирования и социального маркетинга для НОО. – Екатеринбург, 1998. – 32 с.
109. Основы эффективного привлечения ресурсов для НОО. – Екатеринбург, 1998. – 36 с.
110. Особенности управления коммерческими и некоммерческими предприятиями и организациями. – М.: ЗАО «Библиотечка РГ», 1999.

111. Основы управления проектами: учеб.-метод. помощь /Под ред. Р.Ф.Дурициной. – Благовещенск: ПКИ «Зея», 2000. – 144 с.
112. Основы підприємницької справи: підруч.– 2-е вид., перероб. і доп. /Під ред. Ю.М.Осипова, Е.Е.Смирнової. – М.: БЕК, 1996. – 476 с.
113. Основы фінандрейзинга й процес змагання грантів. Допомога для громадських організацій. – Мінськ: Ковчег, 1999. – 64 с.
114. Офіційний веб-сайт Закарпатської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/2494/grom.pdf>
115. Оцінка проектів і програм. Ефективність. Якість. Результат.– М.,1997.
116. Півень А. І. Система стабілізаційного фінансового управління машинобудівним підприємством: дис. ...канд. екон. наук/А.І. Півень//. – Дніпропетровськ, 2011. – 269 с.
117. Плоц Р. М. Формування структури місцевого самоврядування: організаційно-управлінський аспект: дис. ...док. наук з держ. управ. /Р.М. Плоц // . – К., 2006. – 455 с.
118. Погорелий С. С. Довіра громадян до органів публічної влади як суспільно-політичний феномен: дис. ...канд. з держ. управ. /С.С. Погорелий // . – Харків, 2011. – 202 с.
119. Позняк О. В. Функціонування фінансів неприбуткових організацій в умовах ринкових перетворень: дис. ...канд. екон. наук /О.В.Позняк // . – Ірпінь, 2006. – 222 с.
120. Поняття організацій громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumdu.telesweet.net/doc>
121. Посібник для молодіжних громадських організацій /Фонд підтримки молодіжних демократичних ініціатив. – К.: Досконалий друк, 2003. – 57 с.
122. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році: експертна доповідь. – К.: ПП «Інтертехнологія», 2006. – С. 62.
123. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.
124. Регіональні суспільні системи: Монографія /НАН України, Інститут регіональних досліджень; ред. Л.К.Семків. – Львів, 2007. – 449 с.

125. Регулювання правового статусу неприбуткових організацій в кодексах держав світу: зб. матеріалів /Під ред. К.Ньюмен – К.: Міжнародний центр некомерційного права, 1999. – 92 с.
126. Регіони України: статистичний збірник /Державний комітет статистики України; за ред. О.Г.Осауленка. – Ч. II. – К., 2010. – 807 с.
127. Регіони України: статистичний збірник /Державний комітет статистики України; за ред. О.Г.Осауленка. – Ч. I. – К., 2010. – 367с.
128. Регіони України: статистичний збірник. – Ч. II. – К., 2011. – 783 с.
129. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2011>
130. Робоча допомога до курсу «Основи комп'ютерної грамотності для співробітників НГО». – М., 1998. – 36 с.
131. Румянцева З.П. Общее руководство организацией: принципы и процессы: 17-модульная программа для менеджеров. Модуль 3. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 336 с.
132. Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку /У.Я.Садова. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – С. 157.
133. Свобода мирних зібрань та свобода об'єднань в Україні /Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2002. – 200 с.
134. Сидоренко М.Г. Методичне забезпечення порівнянності інформації в умовах упровадження оновлених версій статистичних класифікацій: дис. ...канд.ekon.наук /М.Г.Сидоренко // . – К., 2011. – 210 с.
135. Слагаемые успеха неприбыльных организаций /О.Алексеева, Е.Алексеева, А.Бодунген, М.Гашпар и др. – М.: САФ-Россия, 1997. – 80 с.
136. Слюсаренко В.Є. Місце та роль громадських організацій у суспільстві /Л.М.Газуда, В.Є.Слюсаренко //Актуальні питання сучасної економіки: матеріали III Всеукраїнської заочної наукової конференції, 23 грудня 2011 р., м. Умань. – Умань: Уманський національний університет садівництва, 2011. – С. 63–65.

137. Слюсаренко В.Є. Некомерційні інституції: проблема соціалізації населення та економічного розвитку гірських територій Закарпаття /В.Є.Слюсаренко //Міжнародна науково-практична конференція Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, 21–22 жовтня 2011 р., м. Ужгород. – Ужгород, 2011. – С. 263–270.

138. Слюсаренко В.Є. Організація фінансової стабільності неприбуткових організацій /В.Є.Слюсаренко //Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці: Матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції, квітень 2010 р., м. Ужгород. – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2010. – С.283–286.

139. Слюсаренко В.Є. Проблеми громадської організації щодо оподаткування та звітності /В.Є.Слюсаренко //Державне управління і місцеве самоврядування в Україні: шляхи реформування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2000 р., м. Ужгород. – Ужгород : Ужгородський державний університет, 2000. – С. 237–243.

140. Слюсаренко В.Є. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку: [колективна монографія] /під ред. д.е.н., проф. О.О.Непочатенко (Ч. 1). – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – 415 с. (Підрозділ 1.24. Громадські організації, їх роль у розвитку сучасного суспільства /Л.М.Газуда, В.Є.Слюсаренко. – С. 146–153).

141. Слюсаренко В.Є. Фінансові аспекти функціонування громадських організацій регіону /В.Є.Слюсаренко //Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17–18 лютого 2012 р., м. Мукачєво.– Мукачєво: Мукачєвський державний університет, 2012. – С. 127–129.

142. Сокол І.І. Стратегічний потенціал соціально-економічного розвитку регіону: дис. ...канд.ekon.наук /І.І. Сокол // . – Ужгород, 2010. – 255 с.

143. Сообщество: Методический сборник для молодежных и детских общественных объединений. – Вып. 2. – Владивосток, 2000. – 84 с.

144. Сорока Р.С. Формування та ефективність використання оборотного капіталу торговельних підприємств: дис. ...канд.ekon.наук /Р.С.Сорока // . – К., 2008. – 229 с.

управління та місцеве самоврядування в Україні: шляхи реформування» (м.Ужгород, 17–20 вересня 2000 р.). – Ужгород: УжНУ, 2000. – С. 232–244.

170. Чепурнов В.О. Благодійництво як пріоритетна форма некомерційної господарської діяльності /В.О.Чепурнов, В.І.Ярема. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 144 с.

171. Чиркин В.Е. Государственное управление: элементарный курс /В.Е.Чиркин. – М.: Юристь, 2001. – 320 с.

172. Эффективное управление НОО и сбор средств. Неприбыльная активность и культурная среда города. – Челябинск, 1995.

173. Эффективное развитие общественной организации. – Минск, 1998. – 90 с.

174. Эффективность государственного управления /Пер. с англ.; под ред. С.А.Батчикова и С.Ю.Глазьева. – М.: Консалтбанкир, 1998. – 848 с.

175. Яцків Т.Г., Тарасенко Л.Л. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні: від А до Я: Посіб. /Т.Г.Яцків, Л.Л.Тарасенко /Передм. Т.Г.Яцків. – Львів: Юриспруденція, 2008. – 286 с.

З М І С Т

Слово про книгу.....	3
ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	7
1.1. Методичні підходи до дослідження сутності неприбуткових громадських організацій.....	7
1.2. Теоретичні основи розвитку неприбуткових громадських організацій.....	29
1.3. Методичні підходи до класифікації видів неприбуткових громадських організацій.....	47
Розділ 2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	60
2.1. Аналіз основних тенденцій становлення та розвитку неприбуткових громадських організацій регіону.....	60
2.2. Вплив неприбуткових громадських організацій на соціально-економічний розвиток мікросоціальних систем	75
2.3. Оцінка фінансової стійкості неприбуткових громадських організацій.....	90
Розділ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ НЕПРИБУТКОВИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	109
3.1. Методичні підходи до формування механізму регулювання розвитку та підтримки неприбуткових організацій	109
3.2. Методи і принципи управління неприбутковими громадськими організаціями.....	117
3.3. Зарубіжний досвід регулювання розвитку та підтримки неприбуткових організацій і можливості його використання в Україні.....	129
ВИСНОВКИ	139
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.....	144

Наукове видання

СЛЮСАРЕНКО Вікторія Євгенівна

**ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
регіональні аспекти**

Монографія

Редактор Л.К. Яцишин

Технічний редактор Л.А. Яковець

Обкладинка В.Є. Слюсаренко, Г.С. Юречко

Комп'ютерне верстання Н.І. Азарова

Коректор М.І. Самборська

Формат 84x108/32. Ум. друк. арк. 8,40.

Тираж 300 пр. Зам. № 0071.

Видавець і виготовлювач

КП «Ужгородська міська друкарня»,
вул. Руська, 13, м. Ужгород, 88005.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2431 від 08.02.2006.